Poštarina plaćena u gotovom

VIJENAC

LIST ZA ZABAVU I POUKU

1924

KNJIGA III. / UREĐUJE DR. F. NIKOLIĆ / BROJ 24.

SADRŽAJ:

LISTAK:

»Vijenac« izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu. Cijena mu je mjesečno D 20.—. Pojedini broj stoji D 12.—. Uprava »Vijenca« nalazi se u Meduličevoj ul. 30. Novac se šalje poštanskom čekovnom uredu u Zagrebu za upravu »Vijenca« na br. 34.469. Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb, Medulićeva 30, I. i ne vraćaju se.

„VIJENAC"
ZAGREB, MEDULIĆEVA ULICA BROJ 30. TELEFON BROJ 5-78

Ovome broju prilažemo poštansku uplatnicu, pa umoljavamo svoje cij. pretplatnike, da nam dužni iznos izvole što prije doznačiti, jer i mi moramo svojim obvezama krajem godine udovoljiti.

Trudili smo se cijele godine, da budemo obzirom na svoje potraživanje prema cij. pretplatnicima što susretljiviji i što strpljiviji, pa računamo, da će i naši pretplatnici cijeneći taj naš postupak učiniti sada svoju dužnost i prema nama.

Od nove godine moći ćemo slati list samo onim pretplatnicima, koji su svoj dug potpuno namirili.

UPRAVA

VIJENAC

LIST ZA ZABAVU I POUKU

KNJIGA TREĆA

UREDIO

DR. FERDO NIKOLIĆ

MCMXXIV

TISAK »TIPOGRAFIJE« GRAFIČKO-NAKLADNOG ZAVODA D. D. U ZAGREBU

SADRŽAJ:

1. PJESME.

A. izvorne.

b) prevedene.

2. DRAME.

3. PRIPOVIJESTI, NOVELE i CRTICE.

a) izvorne.

Ivan Tišov: Portret

VIJENAC

GODINA II. U ZAGREBU, 16. PROSINCA 1924. KNJIGA III., 24.

NA BOŽIĆ

Sestrama Ljerki i Sylvi.

Božićna noć sveta. Nebom zlato sija
Svi su ljudi dobri i široka srca.
Tople pjesme vedra noć ko da upija — —
tek u jednom kutu jedna duša grca.

Božićna noć sveta. Nebom zlato plamti.
Zvona klikću radost i bruje sve jače —
sina vodi otac, kćerku ljubi mati, —
tek u pustom kutu jedna duša plače

Božićna noć sveta. Nebom zlatni prami
Otac d'jeli dare u svom milom krugu,
Samo jedan samac u studenoj tami
zaboravljen jeca u noć zimsku dugu — —

Jelena Bilbija.

ČAROBNE RIJEČI

Daj mi, Učitelju,
Tvoje moćne riječi
l'jepe kô Ti sâm . . .
Htjela bih činiti čuda —
stvoriti u duši nebo
kristalni hram.
O r'ječi samo!
Drhtave, blistave ko san,
od kojih kamen-djevojka posta
rumena — topla —
od kojih mjesec ko vino se razli
u bijeli dan;
od kojih kamen-djevojka posta
i kao snovi
kozmički fantomi
k nama slaze — —
O riječi! —
Da li ih možda čujem
onda —,
kad slušam stotine gudala,
kad čitam nagrađene knjige,
kad lutam tišinama
mramornih sala —
(I kad u traženju ritma
akorda, mramornih niti
ja osjećam traženje Tebe!)
Ili onda, —
kad poslije proljetnih livada
kroz gašenje sutonskih boja
i dječije radosti
deset puta odjekne zov
i svečanim brujanjem izumre
u večernje proplanke!
Ili kad kakva
kudrava plavokosa glava
zaspe svoj osmjeh
u zbunjene kite narcisa —

O daj mi Tvoje čarobne r'ječi,
što gore ko strastan dragulj,
što tište ko pogled Boga
i ubijaju nas ko miris
šarenog opojnog cv'ječa
s drveta zloga — —

Jelena Bilbija.

PRVI GRIJEH

BIBLIJSKA PRIČA S MARSA. (JULIJU BENEŠIĆU).

A kad su stali nogom na novi planet, razočaraše se. Stanovnici su rezignirali nad novinama čitajući o vječnom problemu rasplitanja nejasne političke situacije, demagozi i kapitaliste potajno su ismjehivali ozbiljnost, kojom puk shvaća njihovu egzistenciju i moć, korupcionisti su učvršćivali svoje skrivene veze s vlastodršcima: sve baš kao i na zemlji. Čak su i crkve živjele svoj jednolični život, postojao je i Bog i Spasitelj, pa čak i biblija. Molim, sasvim obična biblija je postojala, u njoj priče. Priča o stvorenju svijeta, posve slična onoj na Zemlji. Samo ona o Adamu i Evi, ta je bila ponešto drukčija. Bila je doduše tako svježa i jasna, da su marsovci tvrdili, kako su zemljaci ukrali tu priču od njih, davno, još onda, kad se nismo odcijepili jedno od drugoga i poletili svojom putanjom u sfere; pa da su je zemljaci iskrivili na svoju. Jer ona, u svom originalu, tvrde marsovci, glasi ovako:

1.

Niz obronak u pozadini ruši se sedam slapova tropske flore. Od osmoga presočnoga grozda do starca kaktusa vuče se lanac krvavoga sunčanoga zlata, koji kazuje međaše klimâ. Dan nosi teški teret omame na val brežuljka, što se na pučini života ukočio od čuda i ostao. Iznad brežuljka usnula su dva bijela oblaka, dva blizanca. A iza njih dolazi dubok romon besjede, koja se ne razumije.

I počnu se oblaci kretati i spuštati i za njima ostaje biblijski oblik gospodina Boga. Bog silazi u dolac. Pred zastorom šarenih povijuša sjeda na povaljen panj, kraj kojega je usnuo leopard. I prigne Bog, gospod naš, glavu u dlanove, progovori i reče:

— Već počinje dakle tragedija Najvećega i Najsretnijega. U tome stoji vječni bol, što oca smatraju silnikom, a ne ljubiteljem. Stvor proklinje misao Stvaraočevu, koja ga je začela u bijelom času, stvor pita u teškom spočitavanju: »Zašto se gladnome lavu milostivo pruža krvav komad mesa na nedohit? . . . Volja je moja sputana silom onoga, koji je milostivo darovao!«

I ustaje Bog, gospodin naš, i približivši se zastoru žive flore odgrće ga lagano. Iza zastora na brežuljku leže dva gola akta. Prvi ljudi. Leže na brežuljku, rasvijetljeni suncem i spavaju. I vidjevši ih u snu blaženom progovori Bog i reče:

— Bezbrižan san tvoj, čedo, ide u nedokučivi planet tajne. Zašto je nemirna duša tvoja, čovječe? Zar u nedohitnosti božanskoga leži tvoj protest? Govori mi u snu, govori . . .

Tjelesa se počeše pomicati i Boga nestade. Ustade Adam, protrlja oči i pogleda širinom kraja. I Eva ustaje, sanena je, i proteže se u dosadi.

Adam krikne i baci svoje ruke u zrak. Njegov glas postane visok i zvonak u oduševljenju:

— Eva, Eva. Neka čuju uši tvoje glas moj i u srcu tvome neka uskrsne jučerašnja ljubav u pomlađenoj svježini. Neka se spusti niz dolac psalam mokrome uranku i srca naša neka se napune životom do vrha. Neka počne poklonstvo sviju plavetnoj tajni.

Eva zagrize u smokvu i potvrdi nenazočno:

— Amen. Amen.

Nastavi Adam povisujući glas svoj:

— Kurjacima mladima, što urlaju u obijesnome zanosu: jutarnji pozdrav! Baščama, što su noćas u ljubavi začele sijaset djece za žrtvu zemljinom smislu: jutarnji pozdrav!

Eva mahne grančicom jorgovana:

— Zdravo, zdravo — i zijevne.

Adamu je glas dosegao patetičnu visinu:

— Buni u srcu za nedohitnim ostvarenjem suspregnute volje: smrt! smrt!

Eva spusti glas duboko i zarokta patetički:

— Smrt!

A Adam klone u stavu. U nedoumnoj i neodlučnoj pozi zbunjenoga clowna on se češe za uhom i gleda rezignirano oko sebe:

— Eto, izrekli smo obligatnu deklamaciju ljepote i užitka. Što sada?

Eva se zavali na trbuh i počne glodati jednu breskvu. Njen nehaj curi joj niz usne kao sok zrela voća:

— Ja ne znam.

Jarosni bijes navali na Adamove obraze crveno i naglo. On slomi mladi hrastić u naglom okretu i promrsi:

— Zar otići korak-dva i opet sjesti, žvakati bez kraja spremljene plodove providnosti, na dohvat cmakanja lava s košutom, vuka s janjetom, pa se trzati u agoniji nemoći, u preobilju omamljivog podneva i sanjati sprovod jake volje, koja je tražila izraza.

Pljucne žena preda se veliku košticu breskve i izbaci u mirnom nehaju ubod žalca:

— Kao jučer!

Bijes muškome naraste:

— Zar miriti u prsima kobnu aždaju, koja bi htjela rikanja u obijesti pobjednika; zar šaku, što se kremenita pruža, da se srazi sa snagom bika spustiti krvavu od zagrižene rane pregaranja?

— Kao jučer!

— Zar gledati vječno ovu titravu, jeftinu krajinu, gdje je lojalnost prešla u ogavno, dosadno podstrekivanje sile, koja ne će progovoriti nikada, zar dovijeka slušati meketanje bolećiva raspoloženja Velike ljubavi?

— Kao jučer!

— Zar trpjeti vječno kaznu sugerirane nemoći kao sigračku abnormalne ideje nasilnika, koji bi rado porodio roba i izmet?

— Kao jučer!

I muškarcu naraste bijes do urlika:

— Zar dulje gušiti psovku, čedo duše, što ga u bezakonju rodi prosvjed i snaga??

Ali žena pljuckaše mirno rezignaciju:

— Kao jučer!

Pređe sve granice Adamov bijes i on se nadvije nad ravnodušnu gromadu tople puti:

— Ženo, gade! Kuš! Tako ti stvoritelja! Kuš! Strepi pred pohlepom, koja traži griženje živoga mesa i lokanja krvi u slavu prvoga grijeha.

Eva se ispruži na leđima raširi ruke i zapjeva tankim glasom ženkaste umiljavosti:

— Raj je tako lijep, lijep . . . Sreća je tako lijepa lijepa! Omama svega, poplava svega, obilje svega. Tako je lijepo, lijepo . . .

Muško pljune bljutavu žuč ironije:

— Pfuj, dakako. Život je lijep, lijep! Istino, istino, ja hoću da pljunem na tvoj obraz!

2.

Gospodin Bog stoji na vrhu brežuljka. Skrstivši ruke na prsi i sastavivši čeono mišičje, on je, kip strogosti. A glas je njegov blag i uzbiban. On baci među prve ljude mirni pozdrav:

— Dobar dan.

Eva skoči. Vidi još jednoga muškarca pred sobom i zatrese se sva u živosti i izvjedljivosti:

— O, klanjam se, dobar dan. Dobro došli. Hvala Velikoj Ljubavi, jedva smo dočekali još jednoga. Neobično je lijepo od vas, što ste nas pohodili. Hvala vam. Ovdje je užasno dosadno, i moj gospodin suprug ima ozbiljnu namjeru, da me proždre, e da bi se razonodio! Izvolite sjesti k nama. Kako da vas nazovem, gospodine?

Bog se mirno obraća Adamu:

— Adame, gdje je duh tvoj?

Ali ženska ne dadne, da se od nje svrati pozornost:

— Ah, molim Vas, on i nema duha. Znate li, to vam je tako: njemu je već sve preglupo. Molim vas, tako mlad čovjek — jedva stočetrdesetipet ljeta zajedno proživjesmo, a on već počinje gubiti smisao. Jer dužnosti već davno ne poznaje . . . Ni prema meni. Pomislite, molim Vas, on i ne spava. Samo misli, traži, izaziva i bori se — sa zrakom. A to je protiv principa Velike Ljubavi, kako Vam je poznato. A protiv pricipa zahvalnosti prema našim dobročiniteljima. Dakako, sve prema tome, kakovo je Vaše mišljenje o braku i da li on uopće spada ovamo. Izvolite sjesti.

A Bog nastavi bez ikakvog obzira na ženu:

— Adame, Adame, ne čuješ li glas moj:

Polagano digne Adam glavu i zamišljeno pogleda u otmjenoga starca. Odjednom skokne do njega, povuče ga k sebi i rekne mu tiho i brzo:

— Hodi ovamo, stari. Imam da te pitam: jesi li i ti s p o z n a o sve? Ili: jesi li uopće zavirio u svoju nutrinju i vidio — sve?!

Eva gurne raskalašenim smiješkom supruga:

— Ali, molim te, kani se ovakovoga razgovora s gospodinom, kad je došao k nama, da se pozabavi . . .

Adam odvuče Gospodina posve na stranu:

— Pst. Čuj. Kojoj stranci pripadaš ti?

— Kako??

— No tako: Stranka! Ja sam proturajevac! Bog izusti tvrdo:

— Ja sam otac!

— To nije stranka. Molim, a čiji si ti otac?

— Zasada vaš.

Adam se nasmiješi:

— Nakon stočetrdesetipet godina jedva interesantna pojava. Šteta, što ja nemam oca.

Gospodin Bog postane već nestrpljiv.

— Ja sam Bog!

Eva se zgrozi. Skoči! Boog? I Adam se ukočio. Ali samo načas. Mirno postavi ruku u horizontalnu pozu i prikloni glavu:

— Ne, ne. Uostalom, ako si ti, da prostiš, Bog, onda si trebao, da si stvoriš drugi oblik. Onako nešto silno, strašno, veliko i crno. Pa da imam i protiv koga da se borim. Ovako: ti si starac, gomila nemoći . . .

Bog prigne glavu, glas mu je dubok:

— Čovječe, čovječe. Velika je obijest tvoja, a gnjev Gospodina je dalek. Pomirnicu ruku pruža milosrđe moje, koje ne poznaje granica.

Adam se pokloni.

— Dobar dan, Gospode, ako tako mora da bude!.

Siđu u dolac i posjednu na zemlju. Bog je umoran i glas mu je dalek i zvoni u visinama nadaleko. Zvijeri saneno bulje u tu zvonjavu i tresu se jadno. Bog zbori:

— Ja vas ljubim.

Adam se rezignirano nasmiješi igrajući se jednom ružom.

— Nisam kadar, da ti isto uzvratim, doklegod se pitam, zašto si me ovakovoga stvorio?

— Ti si moje nerazumno stvorenje. Mnogo sam ti sebe dao u nadi, da ne ćeš opaziti moć ovoga dara...

— Zašto si me podigao nad ostale stvorove darovavši mi vanredne sposobnosti, kojima se oholo tuđim od zvijerke i života, za mene nijemoga? Zašto ovakav moram da rušim mir, da tražim, rujem, snujem...

— Ti si kralj života, čovječe!

— Vladalac je vjeren sa silom. A sila se ne slaže sa štimungom ove krajine. Tuđ sam raju kao i on meni. I — više ne mogu!!

— Šta je? Kuda misliš? Zar ne znaš, da za tebe nema drugoga mjesta? Globus je sav haos, a raj je na njemu malen zakutak tvojoj udobnosti...

Adam ustaje:

— Gospode, sada prestaje prviput vatra mojega ljubljenja: jer udobnost mrzim! Ja hoću borbe u pjenušavoj krvi, u jauku, boli, muci! U stvaranju!!

Ustaje i Bog, a glas mu je neobično miran:

— Ne. To je tvoja prolazna obijest. To ne ću, to ne mogu. Stvorio sam te, da uživaš.

— Ti si me stvorio, i to već znači tvoje uživanje. I moju muku, Gospodine!

— U obilju se ne muči, čovječe!

— Ja se mučim!

— Ne.

— Rekao sam. I ostajem pri tom, jer moram i mogu po svojoj volji ostati pri tom. Velik zamašaj ove istine neka ti kazuje moju muku i njeno pravo, da umre!...

— Osjetit ćeš, čovječe, gnjev Gospoda Boga i u prahu ćeš moliti oproštenje.

— I ako će biti nešto, što će okrenuti smjer misli mojoj, to se ne će zvati nasilje.

— Ja sam rekao!

Na težinu Gospodinovih riječi i na slutnju groze u njegovoj prijetnji pada Eva u prah:

— Gospode i Bože, prosti jadnicima, koji blude.

Uhvati Adam Evu za ruku i odvede je...

A Gospodin ostaje sam. On pada na koljena i sijeda mu brada zadršće: on plače: Nestaje.

3.

Na sredinu dolca dolazi Faun. To je kostim đavla u tom momentu. Stane i smije se glasno i od srca. Na smijeh njegov doleti Eva:

— Šta je to? Molim Vas, zašto se vi smijete? I ja bih se rado smijala.

— Šta ti tu tražiš, bijela zvijerko!

— Ja? Pa ja sam ovamo stvorena — uvrijedi se pomalo žena!

— Stvorena? od koga? — izvjedljivo će kostimirani vrag.

— Od Boga — prodre ponos kroz riječi Evine.

— Luda ženo!

— Oprostite, s kim imam čast?

— Čuj, a gdje je onaj Adam?

— A, mani ga, on nije....

— Znam.

— Što znate?

— Pa to!

— Koje?

— Pa to, što već cijeli raj zna!

— Ah? Šta, šta?

Vrag se naceri:

— Ta, gle, već i kurjaci urliču: Adam nije vjeran ženi, Adam nije... A majmuni se kese: Adam se vjerio s Nimfom, Adam je...

Eva ciknu probodena cerekom:

— Iju! Prostaka li!

— E baš si sljepica!

Eva vrišti:

— Vidiš. Ja sam to mislila. I uvijek sam govorila to! Ali, da, da, kako ne: princip Velike Ljubavi. To je, da čovjek pljune!

Đavo mirno zaškilji:

— Eto. Sjedite u toj grješnoj jami i varate jedno drugo. A vaš dobri Gospodin Bog, on samo šapuće: Ne mogu im promijeniti položaja!... Dobro zdravlje, želim, u ime Velike Ljubavi!...

Eva je utonula u rezonovanje:

— A ja šutim i mislim: Gle Adama, kako ga muči misao, da iziđe iz raja. A on — on još živi o Velikoj Ljubavi.

— Da, da ideja. Nimfa, a ne ideja!

— Zar on mene da vara? Ne, ne! Mi to moramo da prekinemo!

— Mi? — uščudi se đavo.

Eva potvrdi:

— Pa da: ja i vi!

— Ja? Ne mogu! Bar badava ne!

— Ja. Ja ću varati Adama! Da, to ću činiti. Ali: samo da on mene ne vara. To ne smije!

— Dobro. Pogodba: ima da se radi onako, kako ja budem odredio!

— Dobro — poduzme Eva.

— Dakle: usprkos Bogu treba Adama izbaciti iz raja!

— Dobro! A ja?

— Pa i ti ćeš za njim! Sve strmoglavce!

— Oho!

— Smiješno! Pa to je jasno. Jer tamo nema nimfa

Eva se nasmiješi:

— A, a! Razumijem! Dakle: Adama treba izbaciti, da ne uživa s nimfom.

— Hu! Kako žena profanira ideju! Adama treba izbaciti za kaznu!

— To ne može da bude!

— To mora biti!

— Ne. Jer Adam želi da iziđemo iz raja!

Đavo se ne nađe u neprilici:

— Čekaj! Dakle: Adam će ostati tu, u raju!

— A ja!

— Pa i ti ćeš ostati tu, kao kvočka na jajima!

— A nimfe?

— Nimfe će nestati kod revanchea. Ako je on Adam, a ona nimfa, ja sam Faun, a ti si žena. Hehehe!

Eva izusti ljupko:

— Ja se tako stidim!

Đavo flegmatično:

— Svejedno! Dakle: vi ostajete u ovom paklu. Ja idem.

— Ostanite! Ja čeznem za tobom....

— Ženo! — rekne vrag i ode.

Eva ostane u strahu i čudu:

— Kao da je rekao gadnu riječ, a rekao je tek: ženo!

4.

Adam doleti blijed i rastresen. Ruke je sakrio za leđima, stao je, oglednuo se i podigao glavu.

A iz daljine crescendo se širi poplava urnebeskoga urlika: u rici, drečanju, deranju, cvilenju, vrištanju, mučanju, meketanju i pištanju u cvrkutu, jauku, kukanju i lelekanju — to se rađa Borba.

Adam je stao nasred dolca. On diše na široke nosnice dah mokroga svitanja. On miri na usnama nemiran posmijeh.

Eva bježi i staje, ogleda se i bježi, vraća se, klekne i zadršće:

— Tako je tjeskobno, tako je strašno!... Šta je to?

Adam u zanosu:

— Dolazi Novo, dolazi Promjena! Krv ključa na žednoj brazdi, a halave ralje razjapile se širom u traženju!

Eva je sentimentalna:

— Još jučer je bila sreća!

Adam nastavlja povišeno:

— Zdravo, snago, što si željela izraza! Zdravo, voljo, što si tražila otpora, zdravo! Sveti razume, zdravo!

Eva plače čeznutljivo:

— O, snatriva bolećivosti sanja, ti kraljice od jučer, tko li te svrže?...

Adam je podigao krvave ruke:

— Dođi, Gospode, u kraljevstvo moje. Ja sam kralj, Gospode!

Eva ustaje i viče odlučno:

— Adame, jedini i ljubljeni, čuj!

Nastavlja čovjek-kralj svoj zanos:

— O mladosti carevanja moga, kako li će svježina tvoja da oživi djecu moju: Volju i Razum.

Žena je očajna:

— Adame, u ime našega potomstva, svetoga i beskonačnoga, u ime svesilne volje Prvoga i u ime gnjeva njegova — ja ti velim: ostanimo u raju, vratimo se izvoru!

— Ne! Mi smo pošli, Evo: krvave moje ruke se puše i one nas vode!

— Adame, ti si uzeo život moj u tvoju šaku i ustavio ga tvojom voljom. Tvoje su ruke krvave.

Adam se okrene prezirno ženi:

— Kako tvoj pogled izopačuje svetinju! Moja je šaka otvorila vrata. I mi smo prošli...

Eva cikne očajno:

— Ti si ubio?!

— Ja sam kralj. Kruna moja bliješti od ljepote, u njoj je smaragd Tajne. On se zove: Poslenost!... A poslenost je želja, koja govori: Hoću da stvaram!... I zato je kruna moja — moja radost!...

— Mi moramo otići, jao!

— Mi hoćemo da odemo!

Urlik odjednom prestane.

5.

Božji glas je muzika sfera, beskrajna, svuda, okolo svega, daleko, duboko...

I zbori:

— Šutnja je moja trajala, dok me ne zvizne u pozornu zjenicu šljunak pećine mojega duha... Adame, ti si progovorio sam, od sebe i po sebi, jer si se ozvao glasu volje svoje i — ubio. Čim je prvi život pao na volju Drugoga, gore su počeli urlati, ponori hukati, životi stenjati u nemiru straha... To je, što je uzvitlalo moj gnjev... To je, što će biti umjesto naricanja, kad krenu mrtvački redovi u počast pokojnoj Ljubavi... I sve je svršeno... Adame... Adame... Adame...

Adam usred muzike božijega zbora stoji pognute glave:

— I ako je moja volja nijema pred tvojom premoći, srce je moje glasno u molitvi: Gospodine moj i Bože moj, miruje Svijest moja u uvjerenju, da je tako moralo biti.

A Eva jeca na podu:

— Milosrđa pun jesi...

Zvoni Bog u visinama:

— Adame, ti si sagriješio!... Adame, od ovoga ćeš časa živjeti životom grijeha, koji traži pokajanje. Idi, vidi, uvidi! A onda se pokaj, da se uzmogneš vratiti. Svijetlo sjećanja na dužnost neka ti bude Patnja... Idi, grješniče, idi, prvi moj stvore!... Idi, pa se pati!...

Adam se uspravi preneražen:

— Prije sam ti služio — jer sam »uživao«, sada treba da »patim« i još da ti služim! To je groza, koja već prisiljava na pokajanje! Ali... Pošao sam i — idem!

Zvoni Bog iz daljine:

— Adame, Adame!

6.

Krajina se zamračuje. U sumraku počinje šuštanje pustošenja. Ogoljava se zemlja uz prigušen dalek smijeh đavolov.

Eva kleči i plače. A Adam se uspravio, on širi ruke i áršće:

— O prvo sretanje golotinje, što podstrekuje i podbada, o, prvo veselje nenačete sile mišičja, i sretno čelo, što nosit će rosu prvovanja znojanja, o, blažene zjenice, kaleži presvete suze patnika, — kako sam vas čekao!... Zbogom, odurna pomeni na mlakost nerada i trulost omame, veselo pojanje moje neka ti bude slovo na grobu. Smrt tebi, obilje, plaćo ropska, smrt tebi bolećivosti isprazsnoga sna!... Zbogom!

Zdravo, dane sutrašnji, misli budućnosti, zdravo! Zdravo, Poslenosti, i novo Sunce, zdravo, ti, ne ono sumorno, teško, uzavrelo, upaljivo, nego ti, Sunce, supatniče, pomoćniče, suborioče zdravo!

O, jučerašnja smrti Prošlosti i sutrašnji uskrsu Budućnosti, što počinješ vedrom Sadašnjosti — moje poklonstvo ide k vama!...

Zdravo, živote svijetla u borbi, zdravo!...

Adam legne na tvrdo prazno tlo i zaspe čvrstim snom.

A Eva kleči i plače.

Iz mraka izlazi đavo. On nije sam: snop zelenih zraka ide uz njega.

Eva skoči i razrogači oči:

— Tko je?

Đavo odsijeće brzo:

— Što se tebe tiče?

Eva se uzradova i osuši suzu:

— Ah! Ti si! Hvala Bogu. Kraj je pust, pa moram da tražim tvoju uslugu. Molim te, naberi mi tri makova ploda i nekoliko grozdova vinovih, jer bez toga ne mogu da zaspem. Tu ništa nema, a ti si bistar čovjek...

— Šta se to mene tiče?

— Znaš, to je radi nimfe!

— Šuti!!

Đavo se zamišljen nadnese nad Adamovu glavu:

— Čuo sam tvoju misao, slobodoumni bjegunče ti, što riječju ranjavaš čelo. Odvratan mi je smireni tvoj san u ovoj — pustoši. Svejedno: ovaj sam put ja izgubio. Ali: ja zauzimam novu pozu prema Tebi. Do viđenja!

Đavo pođe. Stane, pa se okrene, zamisli se. Onda se vrati i sjedne kraj Adama. Šapće mu intimno:

— Znam, da me čuješ u snu. Znaj: ti si mi suparnik, ali mi ćemo se ipak složiti. Pljucnuo si na moje sposobnosti, otkako si prevario gospoda. Sada je on uvrijeđen: vrijeđa ga tvoja prva radost... Jer prva radost tvoja — to je Radost Stvaranja i nju si uzeo Gospodinu...

I đavo se zamisli i prošapće tiho i daleko:

— I od žalosti za tom radosti — Gospodin će umrijeti...

Josip Kulundžić

MRTVO CVIJEĆE

O ti, što si znala biti duša moja
I bit moja čežnja i bit moja rana,
O ti, što si dugo u noćima kasnim
Ko najljepša sanja moje duše tkana.

Da znaš, kako boli, kada nijesi takva.
Sad u vrtu našem niti jedna grana
Još osuta nije cv'jećem, što miriše.
Svud je mrtvo cv'jeće naših sretnih dana.

I sada će suton sklonit naše boli,
Naše mrtvo cv'jeće u kut svojih sjena,
Da ih jednog dana pospe na vrh groba
Naših mladih dana, naših uspomena.

Franulović Antun.

SMRVLJENE DUŠE

(IZ DNEVNIKA JEDNOG KOKAINISTA).

Nema slađeg i jače privlačivog otrova od onog bijelog praška, što zavija život u maglu, čini svijest jasnom i daje bijednoj, zemaljskoj duši mogućnost, da pronikne u drugi, bogatiji život, koji nas obavija nečujno i tajanstveno.

A one misli, što love jedna drugu, te igraju neki neshvatljiv, ali sveti ples, — one najednom po dvije, po tri ili mnogo njih zaokupe mozak sasvim paralelno i ne smetaju jedna drugoj.

A one besnene noći u dvoje; — čiste, daleke od zemaljskih sablazni, kad oboje gori neobičnim plamenom, a njihove riječi i misli odsijevaju divnim bljeskom i otkrivaju stvari, koje nijesu pristupačne običnom pogledu.

Sve, sve odlazi daleko, kao polja što iščezavaju pred ekspresnim vozom, sve biva tuđe — sve, što je nekad bilo blisko, rođeno, udaljuje se za onoga, tko je stao piti iz te čaše, tko je zavolio taj sveti otrov. Ništa ne ostaje unaokolo: ni obitelj, ni prijatelji, ni oni, koje se ljubilo. Zaboravlja se pače i na čast; sve odlazi, ostaje samo kokain. No zar je to malo?

Tako smo sjedjeli Saška i ja kod mene, u hotelu i razgovarali. Bili smo u trećem spratu; kroz prozor se vidio električno rasvijetljen grad u proljetnoj, modroj magli, čuo se tupi šum, a kod nas je u sobi bilo toplo, prijatno. Na stolu je stajala bočica, čikovi se valjali, i cigareta smo imali. U hotelu je bilo mirno.

— Znadeš li, — reče Saška zamišljeno, gledajući me široko otvornim očima, koje su bile crne od uvećanih zjenica, — meni sada ništa ne treba, ama baš ništa . . . osim njega . . . rekao je pokazujući i smiješeći se. Da, inače nikoga i ništa ne trebam. Znaš, kad sam bio kod majke? Pred tri nedjelje, ako nije i više; i ništa me tamo ne vuče. A žene uopće ne mogu da vidim, odvratna mi je; — što ćeš? I onda . . . on je pošutio malo pa onda u neprilici produži: — ja ne znam, zašto je tako; zar od kokaina? Zašto ona meni više ne treba? Razumiješ li me? Ne trebam ja nju . . . kao ženu. Ne ću — i basta!

Meni je postalo smiješno; ali da ga ne uvrijedim, ja sam se uozbiljio te ga počeo miriti, govoreći, da tako i mora da bude: ili žene ili kokain; svaki može da izabere, što mu drago.

— Ali onda kako sa ženom? — upita Saška zamišljeno i sav se nekako spustio, i ruke su mu pale kao dva bata.

Bit će da počinje reakcija. I opet sam ga nabio, ali uzalud.

— Kako sa ženom? Ljubiš li je?

— Ljubim, — posve tiho odgovori Saška. Ne znam zapravo, je li zbilja odgovorio ili se meni samo tako činilo.

Dugo smo sjedjeli šuteći. Kroz jarko električno svijetlo nametljivo je prodiralo drugo svijetlo, također električno, ali mrtvo, mjesečevo. Grad je teško disao; svemirom je vladala gradska noć, — ona sramotna, grješna noć. Najednom me Saška čvrsto pogleda očima punim suza i polagano, gotovo neprijateljski protisne kroz zube:

— Eto, ti si pametan, . . . vrlo pametan, mnogo pametniji od mene, ali toga ne možeš shvatiti . . .

— Čega? — upitam jednostavno.

— Toga, da je volim; mučim je, ali ipak ljubim. Ni toga, da sam ja podlac . . . i ti si podlac!

Ja se nasmijem.

— Ah, kako te je ugrabilo! No na mene malo tvoje psovanje djeluje. Pa i ti, Saša, sam ne vjeruješ onomu, što govoriš. Mili Sašurka!

Nagnuo sam njegovu glavu te sam je stao gladiti po zatiljku, vratu i licu. Nije bio navikao na moje milovanje, pa ga je sada porazilo.

Uvijek sam ga nazivao »Saška«, a sada sam hotimice rekao »Saša«, — »Sašurka«. Obuzela me pikantna misao; htio sam učiniti mali eksperimenat sa živom čovječjom dušom. Eto, bacaka se ona pod mojim prstima, dršće, krvari . . . Ja to sve gledam i nikada mi još nije bilo slađe to jest puteno slađe.

No htjelo mi se boli; htjelo mi se još više raniti njegovu dušu i solju posipati oguljeno meso.

— Kažeš, Saška, da je voliš. Pa zašto si ovdje? Znadeš, — bolje od mene znadeš, da je ona sad sama, da se muči, uzrujava i misli, bogzna što . . . a ti si ovdje!

I još kažeš, da je voliš!

Saška je šuteći slušao. Usne je stisnuo tako, da se činilo, da nije kadar ni riječi izgovoriti; kao da ga je tko po glavi udario. Čak je problijedio, no možda je to bilo djelovanje kokaina. Napokon je progovorio kao samom sebi, bojeći se dignuti glavu, da ne bi koga opazio ili u čije oči morao pogledati.

— A kako sam je ljubio! Znadeš li, nije htjela da me uzme — nju je bogati Voroponov prosio — kožar, znadeš li? I sad ima tvornicu u Admiraltejskoj slobotki.. Ja sam onda pred njom na koljenima plakao, govoreći, da ću se ubiti, ako me odbije i za Voroponova pođe. I čitava njena rodbina bila je protiv mene, — tetka — svi! Ta istina je:

što sam ja? Nesretni fotograf, nijesam ni sam gazda, već kao nekakav pomoćnik u trgovini riba; katkad posao obavim, katkad po rakiju gospodaru otrčim! A uzela me je, uzela ne gledajuć ni na što. Dakle me je ljubila, Miša? Je l' — ljubila me je?

— Da, Saška; mene nije nitko tako ljubio...

I postalo mi je teško; ne znam ni sam zašto. No to će proći, već je prošlo; a Saška nastavlja:

— Pa eto sada... znadeš li, kako me susreće, kad dođem zao, kad ne mogu da je vidim? Niti ne plače, — razumiješ li, da me ne bi rastužila. Dvori me, svlači, čaj sprema; ne ljubi me, otkako je opazila, da mi je to odvratno. A ja vidim, kako bi htjela da me miluje, zar sam slijep?

Šutio sam. No kao da sam mu protuslovio, Saška je digao glavu i malone vikao, gledajući čvrsto gnjevnim, vrućim, zabrinutim očima.

— Razumiješ li, kako je meni, kad dođem opet k njoj odavle, od tebe? Podlac sam, znadem to sigurno, i nikada me nitko ne će o protivnom uvjeriti. Sjećaš li se, da sam pred tri dana donio novaca za tri grama? Sjećaš se?

— Pa?

— Ona je muf prodala... novca nije bilo za objed; a ja sam taj novac ukrao. Metnula ga je u škatulju, pa na ormar; ja sam to vidio i ukrao.

Saška je posve omekšao i skupio se tako, kao da ga je zgnječilo njegovo priznanje.

Ja sam šutio; bilo je i smiješno i gadno u isti čas.

— I ti kažeš, da ja nijesam podlac? Najveći među svim podlacima, a ona je sveta mučenica. Tako je!

I opet sam šutio: već sam bio umoran od tih sentimentalnih izljeva duše. Uzeo sam ga ispod ruke; Saška se nije protivio. Doveo sam ga do postelje i bacio u jastuke; malo se vrtio, ali za pet minuta usne. A ja sam uzeo sa stola bočicu s napisom, da se taj otrov prodaje u svim državama, — pomirisao sam i opet mi se povrati snaga, ali samo na kratko vrijeme. Već je svitao bijeli, trijezni dan. Nedavno je bilo jutro, zatim večer; pa opet jutro! Sunce je s uma sišlo; vrti se kao pjano oko zemlje.

Sjedio sam kod stola, u kutu; bio sam napola pijan, napola trijezan — stanje, koje dobro poznaju svi kokainisti prema jutru. Promatrao sam ga s tugom, malo ne s ogavnošću. Bilo mi je odvratno — sve, sve...

II.

Davno sam već poznavao Sašku, još od jeseni. Nijesam ni slutio, da ćemo se tako zbližiti. Što smo mi imali zajedničko? Ja — kad sam već počeo o sebi, — ja sam pjesnik, fantasta s velikim sposobnostima, jedan od onih, koji sve obećavaju, — ali ništa ne daju. Malo Rudin, malo Puškin, malo Smjerdjakov... Znam ja svoju vrijednost! A on? On je običan fotograf, to jest. fotografski učenik, građanin do kostiju, kakovih imade mnogo. Ograničen je, u svemu srednji i nikada nije ni sanjao, da se uzdigne nad običnu sredinu. I mi smo bili prijatelji, pače i više, jer braća po krvi — to je glupost, to je površno, a mi smo bili prava braća, po duhu, po kokainu? Otkuda bih znao? I nitko toga ne zna.

U početku je Saška mene izbjegavao, kao da se bojao. No to je mene malo zanimalo.

Sjećam se jednog piknika, kad smo bili svi zajedno. I čim sam ja dospio u njihovo društvo, odluče, da se opiju, do nemogućnosti to jest, dok više ne bude moguće piti. Treba istinu reći, — ja nijesam ljubitelj rakije, ni vina uopće. Kako mogu da zamijenim tajanstvene, slatko - pijane čare kokaina s onim grubim djelovanjem vina? No svi su pili, pa sam pio i ja, nastojeći, da ne zaostanem za drugima. Bilo mi je mučno i odvratno, ali sam ipak pio. Od vremena do vremena dolazio sam, da se malo osvježim, da se udaljim od te gnjusobe, da negdje u kutu pomirišem malo kokaina. I morao me je baš Saška, na svoju nesreću, zateći kod toga posla. Pitao me, što je to. Rekao sam mu. Molio me, da smije i on pokušati; i od to je doba Saška za život izgubljen.

A ti? Ti misliš, da nijesi za život izgubljen? Na stranu s tim, to su gluposti, ne treba o tom misliti...

U posljednje sam vrijeme imao sreću među muškarcima, uživam muško prijateljstvo, gotovo ljubav. Zabavljaju me muški romani; tako su nevini, ganutljivi i često malko smiješni. Kao pravi napasnik počeo sam tako, da sam stao »razvijati« Sašku. Nabacivao sam misli, koje nijesu nikada ulazile u tu usku, bijednu glavu, što je bila zaokupljena razvijanjem i fiksiranjem, vlastitim blagostanjem i ženom. Ženu je Saška vrlo volio, to jest na svoj način: grješno, malo grubo, stidljivo i radosno, ali djetinjasto. Čini mi se, da ga je zabavljala uloga muža, solidnog čovjeka s obitelju, a i ona je glumila ženu. To treba reći: Saška je imao dvadeset, a ona sedamnaest godina. Ganula me je njihova djetinjasta idila. Živjeli su u jednoj kućici izvan grada pored mirne, zelenkaste rijeke, čije su obale obrasle koprivom i divljom lozom. Bilo je tu žaba, ljubopitnih poput djece, i kukaca, što su puzali po zelekastoj, pospanoj vodi; bilo je tiho, prijatno. Ura je tik-takala, bila je to ura s kukavicom; na prozoru je cvao geranium; zavjese su bile čiste, čiste i jeftine, što ih je činilo još milijima.

One je godine bila duga jesen, ali već su umirali posljednji, topli dani. No kad sam ja došao k

njima, meni se učinilo, da će i opet nastati proljeće, da će iza prozora zažuboriti potoci, žureći se k rijeci, da joj dadu novi život. Tako su proljetno gledala njihova nasmijana, ljepušasta lica, što su se stidjela svega; tako su zaljubljeno gledali oni jedno drugo, pače su i u mene gledali zaljubljeno.

Mene su ponudili čajem, slatkim iz višanja, svježim hljebom; pitali su me, tko sam, otkuda sam, gdje sam bio, što radim i što kanim raditi. Ispripovjedili su mi sve svoje planove, prekidajući jedno drugo i ljuteći se zbog toga.

Planovi su im bili lijepi. Saša će otvoriti svoj fotografski atelier; obećali su mu pri tom pomoći i tetka i njegov sadašnji gospodar. Onda će se oni u grad preseliti, gdje će najmiti stan od četiri sobe, — jer će onda i djece imati, pa bi ovdje bilo pretijesno, objasnio Saška. Marija Ivanovna se smela, nagnula je glavu sasvim nad šalicu i pocrvenila tako, da su se i kapljice znoja pojavile na čelu...

Ja sam se nasmijao i ustao, da se oprostim. Nijesu me htjeli pustiti, zvali su me na večeru, no ja sam ipak otišao. Na rastanku me pozovu na piknik; vozit ćemo se po toj zelenoj rijeci — i ja moram svakako, svakako doći. Ne sjećam se, što su slavili; ili rođendan Marije Ivanovne ili tetkin imendan.

I ja sam došao.

III.

Avijatičari pričaju, da imade takovih zračnih vrtloga, da zračne struje tako zaigraju aparatom, da ga mogu baciti u bezdan. U takav je vrtlog pao i bijedni Saška; vihor je njime poigrao, zgnječio mu je dušu, — i sav život.

Kadkada mislim: nijesam li ja kriv? I kad sasvim iskreno prođem u mislima sve, što je bilo, vidim, da nijesam kriv. Zaista: zar se može navesti ženu na to, da se iznevjeri, ako nema ona za to nagnuća? Ili zar se može navesti na lijenost čovjeka, koji je karakteran i k tomu voli rad? Svaki je zaslužio svoju sudbinu. To je sasvim jasno i pravedno.

On je bio sretan; to sam ja sam vidio i veselio se tomu, jer tako je već udešen čovjek, da se zbog tuđeg zla žalosti, a zbog tuđe sreće raduje, osobito ako znade, da mu je sam tu sreću dao. Veselio se poput djeteta i smijući se udarao rukama po svojim koljenima, kad bih ja otvarao novu bočicu, u kojoj se bijelio prašak, čist kao snijeg, koji je radosno i privlačivo svjetlucao. I mi smo razgovarali: sad veselo i obijesno, sad opet duboko, ozbiljno. On nije nikada ni s kime tako razgovarao, niti bi valjda ikada s kime tako razgovarati mogao. Njegov je um bio izoštren, netaknut, prosvijetljen kokainom, pa su ga mogle prožimati misli, duboke kao nebo i neizrecive kao ljubav. On je sav gorio spoznavajući istinu, koja mu se podavala. Često, kad mu štogod nije bilo razumljivo, sjedio je šuteći kao da me sluša, ali nije bio prisutan, namrgodio bi obrve i nabrao blijedo čelo. Tada ga nijesam prepoznavao; on je pred mojim očima rastao i držao se sve više i više. Ja sam se mogao ponositi svojim eksperimentom.

Dosada još ne mogu razumijeti, što je to bilo: ili časovita provala, čudotvorno djelovanje kokaina, ili je on zaista imao velik um, ali u potencijalnom stanju pout pera na uri, koja stoji? Moguće je, da smo i ja i kokain odigrali svoju ulogu, te prodrli sramnu vezu i oplodili mozak. Plod se razvijao sam i živio dalje, jer ne živjeti i ne razvijati se više nije mogao. Katkada bi sasvim neočekivano dobacio tako sjajnu i oštru misao. To me je radovalo, to me je iskreno tješilo. Ja sam imao malo radosti u svom životu, tako malo, da mi se ne smije zamjeriti, što sam poduzeo taj pokus, taj mali psihološki eksperimenat.

I meni je već bio nesnosan taj kokainski mamurluk. Bilo mi je tjeskobno, kad bih ostao sam u sobi, bilo mi je strašno osjećati noćnu tišinu, onu groznu tišinu, kad još izvana dolaze nejasni zvuci, ali unutra je tiho, sasvim tiho, samo nečujno diše Bog. I ja sam se veselio, kad bi dolazio Saška, obično umoran od posla i od mamurluka. Bio je zao, slab, no čim bi pomirisao malo kokaina, smjesta se preobrazio i gorio novim plamenom, gorio čisto, radosno i jasno. Tek što se vjenčao s kokainom, slavio je svoj međeni mjesec.

A ja sam već imao halucinacije. To me vrlo uzrujava, osobito kad sam trijezan. Čujem mnogošta, što prije nijesam čuo, i vidim, što prije nijesam vidio. Kao da su sve mračne misli izmiljile iz svojih pukotina, kao da su se utjelovile noćne misli, te se poput nečistih duhova vrte oko mene. Sad mi se siva ruka zagrozi iz tamnice, sad siva leđa pretrašeno jurnu na stranu, i netko se stane cerekati...

Jučer u noći sam prišao k zrcalu, tako, posve bez cilja sam prišao; i najednom, kao da mi je tko zapovjedio, a ja ne mogu da ne slušam, — podignem ruku, nogu, zapucketam prstima, udarim papučom i — izbekeljim se — sasvim idiotski. Čak mi je tjeskobno postalo. Gledao sam onoga, što je stajao tamo, u dubini zrcala. Bio je odjeven kao ja, bio je meni sličan, ali samo općenito, no kad bi se promatrale pojedinosti, onda je bio posve drugačiji od mene, posve nepoznat... čudan i strašan. Prestrašio sam se... O gospode, zašto sam se morao zagledati u njega?

Bio sam u sobi sam; sve je bilo zatvoreno — a istina je, da zatvorena vrata rađaju strah. Da nema

vratiju i ključanica, ne bi ni straha bilo: on je s njima došao ... Postalo mi je tjeskobno: ta onaj drugi, što je meni sličan, imade iste oči kao ja, ali su lukave i bezumne s oštrim plamenom u zjenicama. Brže sam se udaljio od zrcala, neka Bog bude s njim! Uopće ne treba gledati sam sebe, ne treba se promatrati u zrcalu, jer zrcalo imade svoj sopstveni život, koji mi ne možemo shvatiti. Imade nešto čudnovato i štrašno u onom hladnom, lukavom majmunisanju. Ta zašto pokrivaju zrcala, kad je pokojnik u kući?

Poslije sam se i opet približio i opet gledao; tjeskobno mi je, ali me ipak privlači. Da, moj je život postao dublji, puniji, moj duševni vidokrug je širi nego inače. I sve živi, sve se miče unaokolo, kao da šapće, ali vrlo nejasno; pače možda i ne šapće, već šumi i šušti ...

Ta ja silazim s uma?!

IV.

Sjedili smo jednom kasno u noći Saša i ja; dabome u mojoj sobi. Kao obično gorjele su električne svjetiljke mrtvo i hladno; grad je bio obavijen modrom maglom, te je šumio tamo daleko, gluho ...

Saška je bio raspoložen, mnogo je brbljao, često vrlo oštroumno. Noć je prolazila brzo i veličanstveno, nije bilo moguće uloviti kazaljku na uri, tako se naglo okretala. Nedavno smo gledali na sat, pa je bilo 12 sati, a sada je već tri četvrt na četiri.

Obojica smo se zamislili, svaki o svomu. Zatim me Saša pogledao svojim lijepim, sivim očima, — ja uopće u posljednje vrijeme opažam sve češće, da je on prilično lijep. Sad su mu oči bile zamagljene od kokaina, svjetlucave i gotovo sasvim crne.

— Znadeš li, Miša, — reče polagano kao da mu tko diktira, kao da sluša nekoga u sebi ili izvan sebe: — ja sam ti vrlo zahvalan. Nesamo zato, što prijateljuješ sa mnom, što govoriš kao sa sebi ravnim — po umu, već i zato, što si mi time otvorio posve novi svijet. On pokaže blijedim, malo drhtavim prstom bočicu. Da, sasvim novi svijet! Nikada mi prije nijesu na um dolazile misli kao sada. Prije nijesam ni znao misliti ... a sada — mogu. Što misliš, zašto je tako?

Htio sam ga iskušati.

— Vidiš li, Saška; kokain imade svojstvo kao i svaki drugi narkotik, da otkriva dušu čovjeka, ogoljuje um. On izmamljuje na površinu sve ono zlo i dobro, glupo i mudro, čemu se bez njega ne bismo nikada dosjetili. Ali on ne čini čovjeka čestitijim ili pokvarenijim, niti pametnijim ili glupljim, on ne može u duši stvoriti onoga, čega u njoj uopće nema. On samo otkriva, razvija kao i ti što razvijaš na fotografskoj ploči ono, što se ne vidi, što nije prije postojalo na njoj. No ti ne možeš niti što dodati, niti oduzeti, razumiješ li?

— Da, da! dakle, — on se nasmjehne, — dakle sam ja pametan? Zaista pametan? Sad to i sam vidim, — pomislih, ali nijesam ništa rekao. Postalo mi je dosadno. Ne, ne, sve to nije ono pravo! Što dakle trebam? Ah, ostavite me, molim vas! Ništa meni ne treba; razumijete li — ništa! A Saški je to laskalo i zbog toga se osjećao još više blizak meni. On je nastavljao:

Sve su to gluposti, Miša; naime to, jesam li ja pametan ili glup. Glavno je to, što smo ti i ja dan i noć zajedno, i meni više nikoga ne treba. Tako sam se priljubio uz tebe, da bi mi teže bilo rastati se s tobom negoli s majkom ili sa ženom. Što će mi mati? Što će mi žena? Ti si moj drug, moja mati, moja žena ... ne, ne, — moj muž, muž! Je li?

On se polako dotakao mog ramena, — sjedjeli smo na divanu, jedan pored drugoga, — zagrlio me oko pasa i naslonio se na mene svojom praznom, lijepom glavicom, koja je bila tako pažljivo počešljana, malo ženskim načinom. Gledao je odozdo gore u mene i nastojao mi zagledati ravno u oči; bio je mio, nježan i pokoran.

— Ti si moj muž, — govorio je pritiskujući svoje lice o moj rukav i mazeći se poput mačkice ...

— Ta barem sam ti vjerenik — nasmjehnem se. Zar da napravimo i taj eksperimenat?

Ne, dosadno je; nemam volje, da pravo kažem, — oslabio sam ... No, bilo bi zanimljivo pokušati ...

Pogladio sam mu kosu. Saška me i opet pogleda pijano i zaljubljeno.

I zašto ja tebe tako volim? Vjeruješ li? Kad te ne vidim, rastužim se i sve mislim, gdje si, s kime si sada, i što radiš. Glavno je — s kim si. No, pravo da kažem: ljubomoran sam. To je smiješno, je li?

— Ne, mili; zašto smiješno? Ta ti znadeš ...

Ja sam mu stisnuo dva puta ruku, jedamput polako, drugi puta brzo, zatim sam naglo prošao po njegovom dlanu svojim prstima i otstranio ruku. Saška je opet uzeo moju ruku, stisnuo je jako svojim vrućim rukama, onda se nagnuo i pritisnuo glavu uz moja koljena; ruku mi je poljubio i licem se naslonio na nju. To me je dirnulo, pače i uzrujalo. Sjedio sam šuteći i nijesam micao ruke, a drugom sam ga gladio po kosi, na kojoj je razdijel bio u neredu. Obuzela me nježnost, gotovo materinjska ljubav kao što to obično u ljubavi biva ...

No kako se brzo okreće sunce! Kuda se žure satovi? Eto, malo je prije bila noć, grad je spavao i u snu buncao. A kad smo sada pogledali kroz prozor, bio je već osvijetljen trijeznim, modrikastim,

staklenim i hladnim svijetlom, nalik na dan, koji je osvanuo. Bilo jet osam sati.

Saška je otišao na posao. Ostao sam sâm, naslonjen na divan. Tijelo mi je teško; treba da pomirišem, ali mi je teško ustati, teško prići k stolu. Sjedim kao u hipnozi i promatram bezumnu kazaljku na uri.

Strašno mi je, prolaze satovi, prolaze časovi — i nikad se više ne će povratiti!... Zar ima još što strašnije?

Ne mogu trpiti ure; to mi je kao živi ukor. Kad čujem njeno tik-takanje, onda mi je kao da nijesam izvršio ono, što sam obećao. Zar mi svi izvršujemo ono, što obećavamo? Gospode, oprosti nam: zar možemo izvršiti ono, za što nemamo snage?

V.

Već je nedjelja dana, što je Saška otjeran iz službe. U posljednje je vrijeme neprestano markirao. Ja sam ga često puta opominjao, govorio sam mu, da se ne smije tako podavati kokainu, kad imade dužnosti, službu i obitelj na leđima. No zar se njega može uvjeriti? Mogao sam ga samo protjerati, prekinuti s njim odnošaje, no to nijesam htio učiniti, žalio sam ga. Treba istinu reći: on je bio simpatičan i zahvalan mladić. U posljednje vrijeme su se moji lični poslovi također rasklimali, zadužio sam se, gdjegod je bilo moguće. Morao sam dobavljati kokain. U šali smo Saša i ja govorili, da se bez hljeba može živjeti, ali bez kokaina ne. I Saška mi je pomagao novcem, koji je uzimao naprijed kod svoga gospodara, ili je prodavao što svoga ili od žene, — što ja znam? I tako smo nekako otezali iz dana u dan. Nije mi bilo potrebno pomagati ga. Kuda bi to dovelo? Zar bi pomoglo štogod? Mislim — ne. Sad je on znao, ako bude novaca, da ću ja već i kokaina nabaviti. Kad bih ga ja otjerao od sebe, on bi tumarao, tražio izlaz i napokon bi se i bez mene snašao; ali bez kokaina ne bi više mogao biti.

Sjećam se, kako je jedne večeri sjedio Saška nasuprot meni, za mojim stolom. Već tri dana nije bio kod kuće; bio je raščupan, blijed, imao tamne kolobare oko očiju, izmučeno lice i raspucane usnice uslijed neprestane vrućice.

— Ja, zapravo, pljujem na sve to — govorio je on, igrajući se praznom bočicom od kokaina i pušeći jednu cigaretu za drugom. — Protjerali, pa protjerali, odnio ih vrag! Zar ja da ne ću posla naći? Pred tri dana me je Evtifek k sebi u posao zvao. »Znadem ja, — reče, — kako vi umijete retuširati. Takve radnike trebamo; objeručke ih primamo. Platit ću vam, što zatražite, i bit ću veseo, ako dođete...« No ja nijesam išao. Neka idu do vraga! Moram se malko odmoriti.

Saška je lagao, kako je bio dug i širok. Pred tri je dana kod mene čitav dan proboravio i nikoga osim mene nije vidio. No što se to mene ticalo? I ja sam šutio.

— Jedina je nereća — žena... ne može da shvati, kako čovjek nije od kamena, pa da se može napokon i umoriti. Trebala bi sama pokušati dvije noći ne spavati, pa onda danju raditi — vidjela bi kako bi izgledala!

— Kako ona? Psuje li?

Saška se nestrpljivo trgao.

— Kad bi samo psovala; vrag je odnio! Ja bih mahnuo rukom, metnuo kapu na glavu pa otišao. Ili bih i sam psovao. No ona — šuti. Gleda mi u oči kao izbijen pas i šuti, kad mene nema, onda plače po vas dan. U mojoj se prisutnosti svladava grize usnice. No zar to nije svejedno? Lice joj je zaplakano, oči nabrekle; — zar ja ne vidim? Teško je meni uza nju i ništa više. Kad sam bio otpušten iz fotografskog ateliera, onda me je pitala, kuda da ide i što da radi? Kaže: među prostitutke ili u vodu? Baš se, luda, dosjetila!

Saška je ustao i ljutito se prošetao sobom, vidjelo se, da je uzbuđen. Zatim je opet sio, da pomiriše. Trebalo je samo vidjeti, kakovom je slatkom nasladom otvarao bočicu, uzimao pero, mirisao kokain i uvlačio polako onaj čisti, bijeli začarani prašak. Kad sam ga gledao, dolazila je i meni ista želja.

— Među prostitutke, — rekao sam polagano, promatrajući nervozno, besanicom izmučeno Saškino lice. — No, pa što onda? To je samo strašna riječ. To je isti posao, kao što su i svi ostali. Zar je bolje pisati stihove pa ih prodavati, kao ja što činim? To znači — dušu svoju prodavati. Ili je bolje postati časnikom i tijelo svoje prodavati, poslati ga na klaonicu, a u zamjenu dobiti čast, penziju. Nije li to posve svejedno?

Saša me je gledao napola prestrašeno, napola radosno. Teško da bi on sada mogao razjasniti, što se događalo u njegovoj duši. No ja sam jasno vidio, kako se tamne i žestoke misli roje u njemu, i kako ga vuku i guraju u bezdan, možda i ne njega samoga... Zanimljivo je bilo promatrati opasnu igru tih misli, one su se zrcalile u njegovu licu. No ja sam promijenio pravac razgovora, da ne zagušim biljku, da joj omogućim slobodni razvoj. S mislima treba oprezno postupati; zasaditi ih u dušu i ostaviti na miru, one će same rasti, ako ih ne diraš. Rekao sam:

— Uzmi samo jedno: što bi tebi bilo neprijatno? Da ti se žena podaje drugima. A odakle znadeš,

da ti je ona sada vjerna, da se već nije komu podavala? Ne za novac, već tako iz čuvstva, iz potrebe, što mora za tebe biti još uvredljivije.

Saška se nasmije.

— Marusjka? ona da vara? To ne ću nikada povjerovati. Ti je možda ne poznaš, no ja je dosta poznajem. Tako voliti kao ona što mene voli, ne znam, da li se uopće još može. A zašto? — upita žalosno, gledajući zamagljenim očima u prozor.

— Rado ti vjerujem. Još više: ja to znam. No držim, da je i ona čovjek. Ili ti misliš, da je ona drvena? Tebe ona gotovo nikada ne vidi; ti ne živiš s njom kao sa ženom već gotovo od Božića, kako si sam pričao...

Saška je sav najednom potamnio, skočio i htio nešto kazati, kao da je sada sve shvatio, no onda se opet povalio na stolicu i pograbio se za srce. Od uzbuđenja ili od kokaina, a možda od jednoga i drugoga dobio je srčani napadaj. Ja sam mu otkopčao košulju, namočio rubac te mu ga stavio na srce; zatim sam mu dao jakoga čaja, što je još od jutros bio na stolu zaboravljen. Kad mu je postalo bolje, položio sam ga na divan, gladio mu kosu i pričao razne gluposti, da ga razveselim, umirim i rastresem. Pošlo mi je za rukom; doskora smo i opet mirisali začarani prašak, hodali po sobi i mašući rukama razgovarali o mističnim stvarima, — to je moja najmilija tema, pa sam i Sašku u to uputio.

Za vrijeme najvatrenije besjede Saška najednom uperi u mene svoje svijetle oči i prestrašeno, bolesno, prigušenim šaptom upita:

— A ti? Reci mi, tko si? Jesi li đavo?

Nasmijao sam se; to mi je laskalo.

— Ili si gori od samoga đavola?

Bude mi neprijatno, tjeskobno; ispunio me neki nejasni, tamni strah! Otkuda može on — dječak koji nije ni pametan, znati moje najtajnije, najskrovitije, što nije još ni samom meni jasno, što još nijesam do kraja otkrio?

VI.

Netko je pokucao; mi nijesmo ni čuli odmah prvi puta, jer je tako plaho, tiho bilo kucanje. Poslije se ponovilo nešto malo sigurnije, no odmah je bilo i prekinuto. Ja sam pošao prema vratima

— Tko je? — upitam nezadovoljno.

— Je li Saša ovdje? — odgovori mi se pitanjem.

Saška mi je davao očajne znakove, no ja sam učinio kao da ništa ne vidim, i odgovorio sam posve nevinim glasom otvarajući vrata:

— Kod mene je... Zar ste to vi, Marijo Ivanovna?

— Da. Zdravstvujte!

Poklonio sam se. Ona mi je pružila malenu, ozeblu ručicu u staroj, poderanoj rukavici, iz koje su provirivali crveni prstići, što su se ukočili od zime.

Davno je već nijesam vidio i sad je sigurno ne bih na ulici prepoznao, jer je požutjela, oslabila i postarala se za par godina. No bila je kao i prije vrlo mila, imala je nježne crte lica, koje je bilo donekle kao u lutke, prestrašene oči kao u progonjenog miša i maleni, uzdignuti nosić, koji je sad bio crven od studeni. Bilo je vrlo hladno; prevarilo ju je sjeverno proljeće, pa je imala na sebi laku, staru kabanicu s otvorenim vratom.

Ja sam za njom zatvorio vrata i udaljio se u kut, da ne smetam. Zapalio sam cigaretu.

Saška je ustao od stola, prišao k njoj i pogledao je s mržnjom. Bojao sam se, da će je udariti. Upitao ju je grubo:

— Što hoćeš?

— Saša, mili, — ništa; uzrujavala sam se zbog tebe, pa sam došla, da vidim, nije li ti se što desilo. Ta već je treći dan, što te nije bilo kod kuće, — dodala je s plahim ukorom. Što ja sve nijesam pomislila! Sad sam se barem umirila: znadem, da si živ!

— No pa, hvala Bogu! Možeš ići spavati.

— A zar ti ne ćeš ići?

— Čemu? Meni je i ovdje dobro.

Saška se okrenuo na peti, i došavši k divanu, zavalio se, dignuvši noge u zrak.

— Je li istina, Miša — upita me.

Ja nijesam ništa odgovorio. U taj sam ga čas gotovo mrzio.

Marija Ivanovna je pogledala njega, pa mene tako izgubljeno i bespomoćno. Zatim je sjela k stolu, metnula ruke na njega i najednom, posve neočekivano zaplakala, tako gorko zaplakala, da je čak i meni postalo teško.

Saška je skočio s divana i dotrčao s podignutim šakama do nje.

— Zavijati možeš kod kuće! Čuješ li — šuti! Boga mi, istući ću te, ako ne zašutiš! — Čuješ li?!

Ja sam odlučio ostaviti ulogu posmatrača. Prišao sam k njemu, uzeo ga za ruke i odveo na stranu, gdje sam mu strogo rekao:

— Prvo; ne ću da se događaju skandali u mojem stanu. Drugo; ne dopuštam, da se bije žena u mojem stanu. To ti govorim posve ozbiljno. I ako želiš ostati mojim drugom... ti si mi drug, je li?

— Drug, izgovori on tiho i sagne glavu.

Bilo mi ga je žao. Uopće sam postao sentimentalan, i još je više porasla moja osjetljivost uslijed uloge, koju sam preuzeo.

M. D. GJURIĆ: DJEVOJKE NA TIBERU.

— Ako si mi drug, onda me slušaj. Odvedi kući Mariju Ivanovnu i legni spavati. Dosta smo već vragoljali, treba i dužnost poznavati.

— Dakle me tjeraš?

Suze mu dođu na oči, a ja ne mogu da vidim suza. A k tome mi dođe na um, da ću i opet ostati sam u svojoj sobi, gdje vlada mrtva tišina, gdje tako čudnovato odzvanjaju koraci iz pustoga hodnika, — i bude mi strašno, sasvim nemoguće ostati samomu.

— No, ako već ne ćeš da je otpratiš, a ti se barem ispričaj pred njom i umoli je, da ti dopusti do sutra ovdje ostati. A sutra ću ga ja kući otpraviti, — obratim se ja k Mariji Ivanovnoj, koja je još uvijek plakala, ali sada umorno i tiho jecajući; ramena su joj podrhtavala. Približio sam se k njoj i dao joj čašu vode. — Ispijte, pa će sve proći.

Ona je imala čvrsto stisnute ruke. Ja sam predao čašu Saški, a sam sam pokušao, da joj raširim prste. Na to je ona digla glavu i pogledala me pogledom punim mržnje tako, da mi je postalo neprijatno. Saška je bio ganut i vrlo obradovan zbog toga, što može još pet — šest sati ostati kod mene i mirisati kokain. Dao joj je vodu da pije, tapkao ju je po ramenima i govorio razne mile riječi, koje ne znače ništa, no često djeluju jače negoli najuvjerljivije dokazivanje. Ona je pila i gledala u njega odozdo, kroz čašu, kao što gledaju djeca, kad im mati noću u krevetu daje da piju. Izašao sam u hodnik, da im ne smetam.

Kad je odlazila, Marija Ivanovna mi je u hodniku, gdje sam šetao čekajući konac njihova razgovora, stisnula obje ruke i zahvalno gledala u oči kao da moli za oproštenje, što je smetala. Govorila mi je, kako voli svoga muža, kako se uzrujavala zbog njega, i kako je sada mirna.

— Znate li — on je vrlo dobar, on mene vrlo voli, ali se pretvara kao da je grub, jer se stidi svoje ljubavi pred drugima ... Vrlo je sramežljiv — je li? Samo vas molim, golube moj, da ga sutra ujutro oko osam sati k meni pošaljete. Je li pravo? Ja se potpuno uzdam u vas ...

— Svakako, budite mirni ... uostalom — vrijeme je, da se i ja odmorim. Žurio sam se, da se vratim u sobu, pa da se opet nabijem. Već je kod mene počinjala reakcija. Napokon je ona otišla.

Vratio sam se u sobu. Saška, koji se već namirisao, hodao je uzbuđeno gore, dolje, po sobi i fićukao neki valcer.

— No, što da radiš s njom? — upita me, čim sam stupio na vrata.

Govorili smo o toj temi. Ja sam donio još jednu novu bočicu. Legli smo tek uveče drugoga dana; ja na svom krevetu, on na mojem divanu.

VII.

Da pravo kažem Saška mi je već odavna prilično dodijao. Glup je. No treba mu priznati, da je umjetnik u sticanju novca; ne znaš na koji način, ni otkuda. A ja se zapravo nalazim u krizi; uzeo sam predujam, gdjegod je bilo moguće, a na dug mi nitko ništa ne daje. Posao mi u posljednje vrijeme nije išao od ruke; ne da je sasvim zastao, već je išao nekom krivuljom bez sistema, bez konačnog rezultata. Bilo je suviše likova, ideja, riječi. Kao iskre su se u meni užigale originalne misli, relijefno su iskrsavale slike, osobe; čitave izreke su se gomilale u mom mozgu i bile su tako jasne i sigurne kao slušne halucinacije. No kad sam sjedao k stolu, — nova lica, nove misli započinjale bi oko mene neobuzdan ples i odlazile su u daljinu. Kao da je vihor bjesnio oko mene, i bijesovi su mi uzlali misli, koje je zarobio kokain.

A bez kokaina nije dobro; o, kako je zlo! Budem umoran, kao izbijen; ne mogu ni misliti, ni micati se, ni živjeti. I nemam volje za život! Kao da je sve izvađeno iz duše, a ostala je sama praznina. Što može da ugnjetava jače od te posljednje praznine?

Svuda sam letio i tražio, da mi posude kokaina. Nijesu mi davali, a ja sam moljakao. Stid me je sjetiti se onog poniženja.

Jednom, bilo je to u utorak, i do sada je to najmrskiji i najstrašniji za mene dan... hodao sam kao lud po sobi. Nije bilo kokaina, ni novca, ni kredita. I od Saške sam uzeo sve do posljednje kopejke. On je dotrčao prije ručka k meni, bio je blijed, ruke su mu drhtale, a oči bile upaljene i pospane. Tražio je kokaina. A odakle da mu ga nabavim?

Napokon sam pošao u apoteku, k poznatom Židovu — provizoru i molio ga, da mi dade na dug. Bilo mi je teško. Ta ipak nijesam navikao na takovo poniženje, nijesam za to odgojen, — što li? Bilo mi je vrlo teško. Međutim sam ipak tražio u njega kokaina. Zar je to prava riječ »tražio«?! Molim sam, moljakao, ponizavao se. A Židov je bio tvrdoglav, i tako sam mu bio dužan. Moljakao sam, ponižavao se i molio kao milostinju gram, samo jedan gram! Čak mi je u ustima postalo gorko od samoga ponižavanja.

Napokon mi se ipak smilovao i posudio gram. Dabome da sam se razveselio; to je za mene bila sreća, spasenje u onaj čas. No kad sam izašao na ulicu s onom vruće željenom bočicom u džepu, postalo mi je nevjerojatno bolno, mrsko i tako sam se stidio, da mi se čak i lice iskrivilo; htjelo mi se vikati. A poslije je to prošlo; pače je i prilično skoro prošlo.

No započelo je drugo, nešto, što još nikada nije sa mnom bilo, što me je neiskazano prestrašilo.

Išao sam ulicom, gdje su već gorile večernje, modre i crvene svjetiljke, gdje je bučilo ljudstvo. I tu je započelo. Ni sam ne znam, kako se u meni javila ta misao. No kad se već jednom pojavila, onda se i ukorjenila i živjela. Bezumno i bolno je uništila moju volju i probola me skroz naskroz.

Najednom mi se učinilo, da mi se svi rugaju. Vidjeli su i čuli ono moje ponižavanje tamo u apoteci, onu ljagu, što se ne da izbrisati, pa sad se smiju. Kudagod pogledam, svuda vidim usta, koja se rastežu od smijeha, vidim ironične poglede, a često i otvoren smijeh meni u lice.

Oko mene su šaputali i jedan drugomu pričali ono, što je bilo u apoteci... kako je ono bilo.

— On je pače i ruku poljubio onom Židovu, ruku mu je poljubio, ruku poljubio, — čuo sam gotovo sasvim pored sebe. Ogledam se: — jedna gospođa i gospodin smješkaju se svladavajući se, no odmah su prestali. Stao sam prisluškivati, a oni su počeli govoriti o kazalištu. Posve je jasno, da su promijenili razgovor.

— Ali to je laž, laž! — htjelo mi se vikati, i nešto je zaista vikalo u mojoj nutrini. — Ta to je laž, da sam i ruku poljubio. Molio sam, ponižavao sam se i smijao se pripravno njegovim grubim i bezobraznim šalama, — sve je to bilo. Ali ruke nije bilo!

A oko mene se neprestano šaputalo, čuo se svladavani smiješak, koji je katkada prelazio u otvoreni hihot. Ja nijesam više ništa slušao, hrlio sam napred, nastojeći ništa ne vidjeti, ništa ne čuti i ne znati. Neka se smiju, neka! Ali zašto ravno u oči? Ta to vrlo boli. Što sam im ja učinio?

Došao sam k sebi tek u sobi, gdje sam se zaključao. Činilo mi se, da se moram zaključati. Onda sam sio k stolu, — i polagano, požudno stao otvarati bočicu, htio sam što više produžiti nasladu. Kad sam pomirisao, došao sam opet k sebi.

Imao sam čuvstvo kao da sam se oslobodio od velike pogibli, koja me neizbježivo morala zadesiti. I ako sam znao, da je opasnost prošla, ipak me još hvatao strah i gnječio mi dušu sjećanjem na onu uvredu. Opet su moje misli došle u običnu kolotečinu, kako to obično biva uz kokain.

Znate li, što je to kokain?

Dabome, ne, ne znate. To je savršena sreća, ako se srećom može nazvati ostvarenje svih ljudskih težnja, — utjelovljenje misli, čuvstava i svega

što se jedva može razlikovati u čovječjoj duši, što gdjekada usplamti kao tinjajući ugljen.

I opet su me ispunile jasne i svijetle misli. No nijesu me povukle sa sobom, ja sam samo pratio njihov neobuzdan polet. Bio sam negdje na strani, negdje izvana, a one su se spajale u željezni, logičan lanac, otvarale su novi horizont, osvajale svijet. A ja sam bio njihov — car.

To je jedina, sigurna sreća. Možete li mi pokazati drugu?

Nešto je najednom lupnulo u susjednoj sobi. Digao sam glavu i nehotice prisluškivao. Nije trebalo prisluškivati!

U početku se nije ništa čulo; samo je gluho šumio grad u noći. Zatim sam čuo svoje ime, pa smijeh.

»Doznali su!« — poput munje preleti mojom glavom. »Kuda ću sada pobjeći?«

Na prstima, jedva dišući, približio sam se zidu i naslonio svoje uho; u isto sam se vrijeme neprestano okretao k vratima, jer sam se bojao, da ne bi tko vidio, kako prisluškujem.

Otvor u ključanici me je strašno smetao. Približio sam se vratima, — sve je bilo tiho, — objesio sam rubac na ključanicu i vratio se natrag k zidu, da prisluškujem.

Sad su tamo šaptali. Svim svojim bićem upio sam se u onaj zid, svom pažnjom sam obujmio taj prokleti zid i lovio sam pojedine riječi, što su dolazile iza zida O, kad bih mogao biti tamo unutri!

I opet smijeh! i moje ime! Sad se već jasno čuju glasovi.

Poslije, kad sam se udaljio od zida, opet pomirisao i sio k stolu, da radim, — već odavna nijesam radio, — začuo sam, da se iza vratiju nešto miče. Digao sam glavu i ukočio se na stolici, bojeće se maknuti.

Rubac se na ključanici polagano ljuljao, dabome, da su ga dirali. Čuo sam mrmor glasova, koji je dolazio ispod vratiju. Čuo sam svladavani smijeh.

— Bi li, ne bi li ustao?

Nijesam se mogao odlučiti. Bio sam potpuno bez volje s paralizovanom dušom, sasvim okovan. Bi li, ne bi li ustao?

Napokon sam ustao, brzo pošao vratima i naglo ih otvorio. Nikoga nije bilo. Samo jeka koraka i tihi smijeh...

VIII.

Noćas se zbio zanimljiv događaj. Dobio sam malo kokaina, i Saška je po običaju došao k meni; sjedili smo, i uživali.

Približavao se jedan sat noći, kad je netko pokucao na vrata. Bila je Marija Ivanovna. Na sebi je imala novu kabanicu, veliki šešir i lijepe rukavice, bila je raskošno odjevena, ja bih rekao, i suviše raskošno. Njene su oči imale neobičan izraz, u općenju je bila neobično otvorena. Činilo se, da svojom otvorenošću želi sakriti, da je u neprilici, i od toga se još više smućivala, nije nam mogla gledati u oči, — i uza sve to je bivala sve otvorenija.

Nemirno sam pogledao Sašku; bojao sam se skandala. Međutim on nije ništa opazio, što više kao da se razveselio dolasku žene i pitao, otkuda joj sve te nove stvari.

Ona je pocrvenila.

— Tetka mi je uzajmila; prošle sam nedjelje bila kod nje u posjetima.

— A — a! — izusti Saška; zatim je ukori: — Eto, sebi šiješ, odijevaš se raskošno, a ne misliš, da bi i meni što dala.

Marija Ivanovna sjedne do njega, zagrli ga i pritisne lice uz njegovo rame:

— Sutra ću tebi dati.... ili ne prekosutra. Dobro?

— No, pa Bog s tobom, donesi prekosutra.

Ja sam se htio našaliti; pogledao sam pozorno Sašku, — i ironično se nasmijao. Vidio sam, kako su se na njegovom blijedom licu pojavile crvene mrlje.

Dosjetio se! Ali on je svrnuo pogled s mene kao da nije ništa razumio.

Marija Ivanovna se i nadalje mazila poput male, raskošne mačkice. Sad je to činila s rutinom, a ne kao prije nespretno i sramežljivo. Nagnula je svoju glavicu i htjela poljubiti njegovu glavu, no on se istrgao, pocrvenio i ustao, ali rekao nije ništa.

Ja sam se silio na pušenje, samo da sakrijem smiješak, sve me je to vrlo zabavljalo, no u isto mi je vrijeme bilo tužno, kao da sam žalio za nečim, što se više vratiti ne može. Najprije se pojavilo čuvstvo kajanja u meni: zašto sve to, i kuda to vodi? Kakovu ulogu igram ja u toj glupoj pripovijesti?

Marija Ivanovna se najprije uvredila, a poslije je došla u veliku nepriliku. Vidio sam, kako su zadrhtale njene usnice.

Ne trpim suza, bojim ih se strašno, pa da je razonodim, ponudim. Saški kokaina. Pred njom sam se ispričao poradi toga.

— Ne, ništa, molim vas, — požurila se ona, a zatim je neodlučno dodala: — I ja bih rado probala... mogu li?

— Zaboga!

Nespretnom i nesigurnom kretnjom uzme ona pero. Saška ju je učio, a ja sam stajao, smiješeći se, pored njih. Zabavljala su me ta pokvarena djeca.

Ruke Marije Ivanovne su drhtale. Sad sam tek opazio, da je ona bila malo »pripita«.

Svi troje smo sjeli za stol i stali razgovarati. Marija Ivanovna je umolila cigaretu, zapalila je i metnula nogu preko noge sasvim novom gestom.

Meni je bilo posve jasno, kakovim je putem pošla. Promatrao sam je velikim zanimanjem: malo poznajem tu vrstu žena, jer već od djetinjstva osjećam prema njima instinktivnu odvratnost. Osobito me je zanimala sada u svojoj prelaznoj fazi, pošto je otišla s jedne obale, a nije još pristala na drugu. Bilo je nešto čudnovato i pikantno u njenim kretnjama, jedna smjesa nevinosti i grijeha, kako to biva kod takovih djevojčica.... Da, ona je morala imati uspjeha!

Nastojala je ne gledati u mene, jer je osjećala, da ja znadem više negoli što je njoj po volji.

Saška je već ushićen. Ovo, što ga je načas ispunilo uslijed mojeg pogleda, koji ga je opominjao, — naskoro se ovilo maglom kokaina, i vidjelo se, da on više i ne misli o onom... Zabavljalo ga je, što njegova žena Marija, koja je toliko mrzila kokain, sada sjedi uz nas i dijeli s nama naše otrovne noći, pune mamurluka.

— Tako je već odavna trebalo! — govorio je veselo, udarajući je po ramenu. — Jedamput se živi, pa treba živjeti kako valja!

— Kažeš, kako valja? — malo ironično upita Marija Ivanovna. — Dakle, odobravaš?

Nešto je čudnovato preletilo sobom. Ne znam i ne mogu to izraziti. Jednom, u djetinjstvu sam proživio isto takav momenat. Umirao je moj stric: on je dugo bolovao, strašno se mučio zbog besanice. Najednom usne po danu, svi smo hodali na prstima, bojeći se, da ne poremetimo njegov lagani san. U to je doba došla k nama neka daljnja rođakinja, starica, pa kad je razgovarala sa ženom stričevom u susjednoj sobi, upita glasno:

— Zar još nijeste po svećenika poslali?

Ja sam bio u stričevoj sobi, sjedio sam na stolici pored njega i gledao kroz prozor. Najednom me nešto zabode; okrenem se: stric nije spavao. Gledao je pred sebe široko otvorenim očima; lice mu je bilo nategnuto, sav se pretvorio u sluh; slušao je, što se govori u drugoj sobi. Nikada ne ću zaboraviti izraz njegova lica...

Naš je razgovor zapeo.

Saška je bio namrgođen i zao. Marija Ivanovna je bila tiha i gledala je plaho kao zastravljeno zvjere. Ostavila ju je ona umjetna otvorenost i sve ono, što je bilo izazivačko u njoj. Sigurno je na nju loše djelovao kokain.

Napokon pogleda Saška na sat i reče tmurno:

— No, mogla bi da ideš, Manjo: i ja ću ujutru doći.

— Kamo da idem noću, sama? — plaho upita Marija Ivanovna. Pogledala me je moleći, no ja sam napravio kao da ne primjećujem njenog pogleda. I onda je ona svladala svoj ponos i odlučila se, da me upita:

— Zar vam smetam?

Ja sam se ljubezno naklonio.

— Zaboga! Vi ste tako rijedak gost... meni može da bude samo prijatno.

Saška stisne usnice.

Ispričao sam se i izišao iz sobe u hodnik, gdje sam stao kod prozora i promatro onu vlažnu, proljetnu noć. Rominjalo je; nit je bila kiša, nit magla. Krovovi su se svijetlili; grad se gušio u onoj gnjiloj, proljetnoj noći, koja je otrovana disanjem toliko tisuća ljudi.

Ne znam, o čemu su oni govorili, ali je Marija Ivanovna došla za mnom; bila je uzrujana, sve se nekako stisla kao izbijeno psetance, pograbila me za ruku i stala moliti, da je zadržim kod sebe do jutra.

— Ne ću vam smetati, — govorila je isprekidano i nervozno.

— Mirisat ću kokain zajedno s vama... samo ovu noć, ovu jedinu noć! I kiša pada, vidite li? Kamo ću dakle?

Razumije se, da sam ja stao uvjeravati, da me uzalud moli, da je meni i samome drago vidjeti je kod sebe, da ja nikako ne mogu imati išta protiv toga, jednom riječi — govorio sam sve ono, što se obično u takovim slučajevima govori.

Ali sam mislio drugačije. Imao sam malo kokaina, jedva jedvice za nas dvojicu. Nijesam joj toga mogao reći: pa i kako, da je ne podržavam cijele noći, pošto sam je već jednom otrovao? No ona bi nam već svojim izgledom pokvarila svako raspoloženje. To bi značilo ručati pred gladnim.

A ona je i nadalje govorila i gledala me plahim, molećim očima.

Recite Saški. On će vas poslušati. Sad se on ljuti na mene... — ona pocrveni i zapne na čas: — ali ako mu vi kažete, sve će proći. Samo ovu noć!

— Dabome, da ću reći! Ostanite ovdje, a ja ću poći, da razgovaram s njim.

Ušao sam u sobu. Saška je sjedio kod stola, glavu je naslonio na ruku...

Primio sam ga za rame; on je polako digao glavu i pogledao u mene.

— Slušaj, Saška!

— No?

Znadeš li, da Marija Ivanovna ne će kući ići. Pa

VIKTOR PASTUHOFF: KRIZANTEME.

treba i vrijeme u obzir uzeti. Dobar gospodar ne će ni psa na ulicu otjerati.

Saška se ujedljivo nasmiješi.

— Zato ti hoćeš, da nas oboje otjeraš. No ja ne mislim, da će vrijeme postati bolje, ako mi oboje odemo

— Ta nije! Naprotiv, ja sam htio otići, a vas dvoje ovdje ostaviti. Tu u blizini stanuje časnik, moj znanac, koji je također priličan kokainist... ja mogu k njemu otići. A vi ćete se ovdje dobro ispavati, samo molim, da se ne ženirate.

Dok sam to govorio, uzeo sam bočicu, začepio je i metnuo u džep od prsluka. Saška me je promatrao nemirnim, požudnim pogledom; od uzbuđenosti i požude tresle su mu se ruke.

Ja sam nastavio, kao da ništa ne opažam:

— Oprosti, što ti ne ostavljam kokaina... ali ti razumiješ, da ne mogu drugačije postupati, pošto ne ću sam mirisati, kad već idem drugomu na noćište.

Saška je ustao, škripao zubima i ljutito gledao u mene.

— Ona će odmah otići.

On je uzeo kabanicu, šešir i rukavice svoje žene i sve je to odnio napolje, zalupivši vratima.

Nakon dvije minute vrati se sam.

Ja sam se malko stidio. Zaista, kuda će ona sada poći?

Padala je gusta, proljetna kiša, na znojnim prozorima kotrljale su se velike kaplje. Izišao sam iz sobe, a Saši sam ostavio željenu bočicu. Uputio sam se hodnikom prema stubama, što vode dolje.

Marija Ivanovna još nije otišla. Polagano se spuštala po crvenom sagu, koji je poput krvi oblijevao stube; činila se tako malenom i bijednom u pozadini hladnog i neukusno uređenog hotela.

Rukom je klizala po naslonu stuba, po onoj glatkoj, svijetlo politiranoj površini.

Na posljednjoj se stepenici zaustavila, kao da se nečega sjetila. Razmišljala je časak, zatim je drsko mahnula glavom i približila se zrcalu; popravila je šešir, malko napudrala i odlučno, izazovno pošla prema vratima, koja su vodila restoraciji hotela....

Vratio sam se u svoju sobu; bio sam u neprilici. Tek slijedećeg sam dana doznao pravi razlog, zašto je Marija Ivanovna tako uporno molila, da je zadržimo te noći. Jučer je bio njen rođendan; navršila je devetnaestu godinu. Saška se sam na to sjetio, ali tek ujutro, a ona, po svoj prilici, nije htjela na to podsjetiti.

IX.

Poput dima izmiče moj život, poput dima se kruže moji dani, a godine odlaze, iščezavaju, a da ne ostavljaju za sobom traga. Jeste li vidjeli? U večernje nebo odlazi dim, bez tragova i bez sjećanja i njegovi tragovi nestaju zauvijek...

Sva naša sjećanja su poput dima.

Moj strah je bio oštar, a moj stid mučan i jedak. Činilo mi se, da me progone, da mi se rugaju, da prstima pokazuju na me... da će mi naprosto glavu razbiti! A ujutru, kad se probudim — ništa; tek ostaje nejasna uspomena poput jutarnje magle. I tako je svagdje. Proći će sav život. A možda je već i prošao?

Bilo mi je bolno. Bojim se misliti o sebi, bojim se, katkada mi se čini, da sam puka golotinja, ali ne prava, razumijete li, već duševna golotinja.

Vidio sam jednom neku sliku, ne sjećam se više ni gdje, ni kada. Predstavljala je zamazanu krčmu, koja je bila popljuvana i prožeta dimom prostog duhana. Kod stola je sjedio pijanica; nije se micao, bio je sav izderan, gotov sasvim gol i bos. Pred njim je bila boca rakije i čaša; svjetiljka je gorila mutno i nejasno.

Ispod slike je bilo napisano:

— Ja ne ću ništa, ja ne želim ništa.

Izreka prave golotinje!

Eto, tako je i kod mene. Upravo tako.

Nemam više ništa od onoga što sam imao. Živim samo zato, jer sam navikao na život. Smrt? Želim je, i bojim je se! Lako je misliti: to je posljednji rezervni izlaz! A što će biti, ako me i smrt prevari? Ne, o tom ne treba misliti, uopće ne treba misliti; neka bude sve svejedno.

Živim poput propalice, koji je sve izgubio osim pameti, one neumoljive pameti. I duševno sam propao, i sad više ne želim, da se pridignem. Čemu?

»Ja ne ću ništa, ja ne želim ništa!«...

Jesam li ikada sanjao u doba moje »gorde mladosti«, da ću postati ono, što sam postao?

Život je prohujao...

I sa Saškom sam svršio. Završio se i naš nedužan roman.

Neki dan je bio kod mene; dabome, da je moljakao kokaina. Ja sam bio loše raspoložen, — moram priznati, da mi je mnogo neprilika zadao svojim dramama. Sve je to komedija; treba samo znati gledati onako kako valja. Ta i što se to mene tiče?

Dabome, da sam mu odbio. Molio me je i govorio, da će poluditi bez kokaina.

— S kokainom ćeš još prije poluditi.

— Ali ja te molim, dragi moj, Boga radi!

Bacio se na koljena. Lice mu se iznakazilo od silnog poniženja, stida i ogavnosti prema samom sebi.

— Ja nemam kokaina. A ako imam, onda tek toliko, koliko meni treba, — odgovorio sam, udaljujući se od njega

Najednom mi se prohtjelo šale. Ipak me je još tu i tamo obuzimalo na čas veselje, i ako sam imao strašne dane, kad je već i kokain prestajao djelovati. Rekao sam mu, svladavajući se od smijeha:

— Moli Mariju Ivanovnu novca, pa kupi. Ona sada dobro zarađuje

Saška je skočio kao da ga je netko ubo; zadihavao se od zlobe i polagano prišao k meni. Mislio sam, da će me udariti.

— Podlac, — polagano je čudnovatom mirnošću rekao on, okrenuo meni leđa te izašao van. Više ga nijesam kod sebe vidio.

Ali on je imao osjetljivu narav. Poslije sam doznao slučajno, da on ne može ni da čuje moje ime i pripovijeda o meni svakojake prljavštine; — da sam ga tobože razvratio, da živim s njim kao sa ljubavnicom!

Poznati moji skoro ne odvraćaju mi pozdrav, valjda spletkaraju punom parom. Ali šta mi je do toga stalo? I što ja mogu da izgubim sad još?

Vidio sam jednom na ulici Mariju Ivanovnu; bilo je to kasno uveče. Išla je u novom ogromnom šeširu, s licem napudranim, namazanim očima i jarkima usnama — crvenima kao svježa rana. Nije bila sama: držeći je ispod ruke i malo se teturajući koracao je uz nju neki prilično obučeni gospodin, posve pijan, sa nakrivljenim šeširom, s očima mutnim i besmislenim. Ona je poslije pozvala fijaker, oni su popeli na kočiju te se brzo izgubili u gustoj večernjoj magli.

A ja sam nastavio svoj put — dakako u apoteku.

Ona me nije prepoznala... ili možda nije htjela da prepozna.

Valerijan Markov.

KNJIŽEVNIK S JANUSOVIM LICEM

KONFERENCA ODRŽANA PRIGODOM PROSLAVE 40-GODIŠNJICE NUŠIĆEVA KNJIŽEVNIČKOG RADA

Polazeći Branislavu Nušiću sa skeptičnom predispozicijom visokoga, ozbiljnoga literarnoga kriterija odlazimo od njega — prevareni.

Taj praktični funkcionar svih naših teatara, kome su djela postala »kao neka resorska akta« sastavnim dijelom svake umjetničke administracije kazališta, taj najteaterskiji naš ispisivač tekstova za sigurne uloge, taj vješti konstruktor duhovitih obrata, koji pale, i žive akcije, koja neprestano potstrekuje, taj nam je sijač buha po podatnome parketu ukrao naše stanovište. I kad poslije, odmarajući našu trbušnu muskulaturu, razmišljamo o definicijama i sistematizacijama, i očajno tražimo našu platformu, s koje obično gleda naša ideologija, naša generacija, ostajemo u nedoumnici: sada, kada smo se, izrugani, naučili rugati — izgubili smo smisao za ozbiljna visoka termina tehnika, te se oprezno služimo bilješkama naših dojmova.

Za Branislava Nučića obično se kaže: on je rođeni komediograf. Ali ako je tajna sušta dramatičara u tome, da razumije djelovati na slušatelje, onda se Nušiću mora reći, da je rođeni dramatičar. Komediografsku je granicu za mene lično prešao onoga momenta, kada nam je, čitajući svoju ratnu knjigu »1915.« istisnuo suzu snagom djelovanja izgovorene riječi; (jer, priznajem, kada se knjiga čita, ona to ne bi mogla da postigne). Dramatičarsku kompetenciju prezaslužio je svojim načinom mišljenja: posljednja njegova prozna knjiga »Autobiografija« zamišljena je u scenama, a napisana kao jedna velika uloga. Problem »smiješnoga«, o koji se po koji zub okršio, za Nušića se proširuje u problem najintenzivnijega djelovanja na percipijenta: izmamljujući vam čas smiješak, čas suzu on poznaje način, kako se to čini, a da se i ne brine za stanovišta, s koga se to zbiva...

Razlog, da je Nušić postao pretežno baš komediografom, ne leži u njemu, nego u objektu njegove pažnje. Istina: ako ima nešto veliko u Nušiću, to je čar njegove ličnosti, intenzivnost njegova duha, humor njegov od prirode. Ali kao što ima osobenjaka, koji su zaboravili smijeh, tako je Nušić zaboravio plač u sredini, iz koje je proizašao. Badava se, jedanput, naturava našem ambijentu crni okvir velike boli, svjetski rat, Nušić gleda ko ratnike one svoje smiješne palančane od jučer na jučerašnje oči i kreše svojim duhom o njihova izvrnuta osjećanja iskru šale. Oni su, kako ih gleda, i u radosti, i u bijedi, vječno nepromjenljivi izazivači njegova vječno pritajenog smiješka...

A kad njih nema, kad ih nestane, kad Branislav Nušić ostaje sâm, sa svojim osjećajima, i u njemu se digne bol, i on sanjari tugu. I daje je. Gotovo u istoj strukturi kao i nepresušnu gradaciju njegova neumorna zavitlavanja filisterije i nedotupavnosti naše, kao i markantnu karakterizaciju sitnih naših laži i prevrtljivosti, samo s malom razlikom: da u jednom slučaju prska u nama vedrina smijehom, a drugiput tuga kaplje suzama...

Oprezno, da nas ne uhvati u našim namjerama i da nam se ne izruga u izvjedljivom poslu, treba da priđemo toj tajni djelovanja na slušatelja, toj njegovoj dramatičarskoj snazi.

Kakova je sličnost jednog Nušićeva fragmenta uvijena u suze s onim, koji se raskidava u smijehu? I kakova je razlika među njima?

U ideji nikakva razlika. Evo primjera: u svojoj autobiografiji iznosi Nušić jedan šaljivi fragmenat, koji, prepričan po meni, nije nimalo smiješan:

Svakoga dana sreće Nušić jednoga mladoga čovjeka, koji ga ljubezno pozdravlja. To je vlasnik pogrebnog poduzeća. Ljubeznost i ustrajnost toga čovjeka polagano prisiljavaju autora, da se sve više smiruje s namjerom vlasnika lijesova, da jedan lijes izabere za sebe. Ne samo da se kasnije sve češće navraća u radnju i da se već i odlučuje za jedan lijes, nego pomalo počinje čak i da pregovara o pogrebnim svečanostima za sebe, kao da se po sebi razumije, da ima skoro da umre; jednostavno i mirno čovjek se pomiruje sa smrću...

Suzu, što bi ju mogla da izazove ovakova rezignacija čovjeka, koji prilazi smrti gotovo neopaženo, guta smijeh, što ga izaziva način, kojim se ovaj događaj iznosi.

A govorim o tom slučaju za to, što on daje uvida u tajnu Nušićeva stvaranja.

Govor je o jednom lijesu za Nušića:

— Ne mislite li, da je malo tesan?

— Možda nešto pasent, ali to samo u početku, kao na primer nova cipela, ali docnije, verujte; vi ćete se osećati sasvim komotni.

— Da, verovatno... a što se tiče kvaliteta?

— O, molim! — presekao bi mi on reč — Što se toga tiče, mogu vam dati pismenu garanciju na pet godina...

A kad je govor o nacrtu za program Nušićeva pogreba:

— Samo, molim — dodao bi poduzetnik — stvar treba tako udesiti, da umrete leti, kad je duži dan, te da se ceo program može izvesti...

Iznoseći događaj, koji bi po svome sadržaju često neposrednije tražio tragični izraz, u formi »nenadležnog« palanačkog rječnika vještih promaćuraca i tvrdoglavih buržuja on dobiva komiku naročite vrsti: komediju profanacije uzvišenoga. I u te dvije riječi ja držim, da smo se s jedne strane najbliže prikučili stvaraocu Nušiću; profanacija uzvišenoga.

To nam odmah opravdava njegov stil, u prvom redu, zatim tajnu njegova djelovanja na publiku, u drugom redu.

Da se profanira jedna uzvišena ideja, treba je samo zaodjeti u formu, koja dovodi u protivnost tu uzvišenost: to je profanost jezika, ako se radi o književniku, koji uspijeva kod slušaoca izgovorenom riječi. Nušićev je jezik profani jezik, nabačen kao nemirnim slučajem nenamjernoga kopiste prirode, ali, u stvari vrlo rafinovano i pažljivo. Baš taj jezik upotrebljen za to, da se njime formira jedna uzvišena ideja, postizava glavni učinak, taj jezik, zbog koga je zgražavanje strogih slavista i estetskih stilista ogromno, proizvodi buru osjećanja u nama, koji smo pozorni...

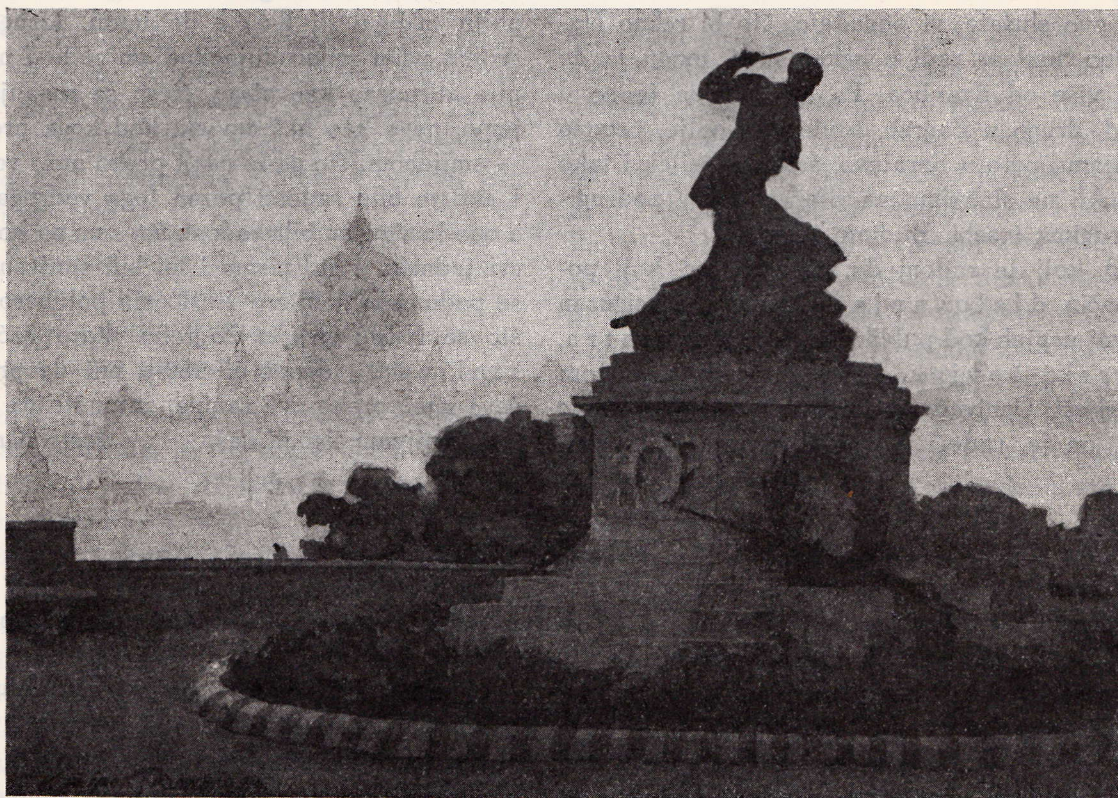
Nušića je ambijent stvorio samo toliko, koliko je od njega primio vanjsku formu. On nije samo preslikavao malovaroške štimunge ili izrezivao stranice iz filistarskog života. Da je samo to činio, možda bi ponekad djelovao, kako sada djeluje, (jer je u palanaštvu već pojmovno sadržana: profanacija uzvišenoga) ali Nušić hoće da djeluje sigurno, pa zato i podmeće životu svojih ljudi »uzvišenije namjere«. Hoćete li jedan primjer? Eno vam »uzvišene namjere« Čiča Jerotije, da postane Narodni Poslanik, i profanacije te »uzvišenosti« njegovim rječnikom; eno vam Jovanča Micića, koji ima »uzvišenu namjeru« da načini Put oko Svijeta i profanacija te namjere jagodinskim opservacijama; pa »uzvišena« stremljenja Save Savića i profanacija njegovih namjera palanačkom frazeologijom.

Kod ovakovoga objašnjavanja odjedanput iskače vrijednost i značajnost upravo toga i takvoga jezika, kojim se Nušić služi: takva mora da bude forma, koja bi bila protuteža onakovim »uzvišenim namjerama«, kakove se uopće mogu da rode u svijesti našega čovjeka.

Kod Nušića prevladava prema ovim konstatacijama komika riječi. Situacije kod njega ponajviše nisu po sebi komične i konstrukcije scenà nisu rađene na »neugodna iznenađenja«, kako je to u situacijonim komedijama. Komika tipova proizlazi tek iz komike riječi: I Jovanče, i Sava Savić, i Jerotije slučajni su ljudi, a ne izgrađeni tipovi s aprioristićkim grješkama ili konsekventnim stereotipijama. Ali ta komika riječi kod Nušića nije u igri riječi, u rečeničnim poigravanjima, i obratima frazâ, nego u relaciji šaljive riječi prema ozbiljnoj situaciji. I zato taj rječnik komičnih riječi mora kod Nušića da bude veći, negoli stilistika duhovitih fraza. Uvijek u relaciji prema posve obratnom nastrojenju situacije njegov rječnik komičnih riječi može da bude banalan, pa čak i nečist: vrlo često daju strane udomaćene riječi apsurdniju vezu sa situacijom negoli naš domaći sinonim, prema tome one sigurnije djeluju nego naša čista. Ako se, na primjer, jedna gospođa, za koju drže, da je u blagoslovljenom stanju (a ono: ona je, jadna, pojela malo kvasca) naziva: Gospoja »Milihprot«, učinak ne će promašiti...

Pa budući da ta komika riječi, koja ima svoje poznato djelovanje u dramskoj formi, doživljuje istu primjenu i u Nušićevoj prozi, jasno je, da je sva ta Nušićeva komika govorene riječi udešena, da dobro djeluje. Baš zbog toga se ne može prigovarati Nušićevu rječniku tuđicâ. Rođeni komičar riječi, Nušić bira izraz: po zvuku, za situaciju. Iako se često radi o predodžbama, koje te riječi označuju kao slike, ipak slikovito značenje riječi još ne daje razloga, da se ona upotrijebi; ponajčešće groteskni zvuk jedne tuđe riječi istoga značenja u ustima našeg čovjeka daje komici zadnji intenzitet. Nušićeva je komika za slušatelja. Zato ona sa scene i najbolje djeluje. Publika, koja je shvaća, naša publika, svojim primanjem, uvjetuje tu komiku: zbog te naše publike je ta komika, njena afirmacija potpuno je ovisna od te publike i zato je djelo Branislava Nušića i udešeno u shodnom snošaju prema publici vrlo jednostavno: djelo je njegovo svojom formom posvema identično s formalnim ukazivanjem nas i naših bližnjih; što nam Nušić na sceni podmeće kao idejnu namjeru, jednu težnju za nečim uzvišenijim, to odjednom čini našu uobičajenu formu apsurdnom, i naš smijeh nije toliko ruganje našoj formalnoj nezgrapnosti, koliko utjeha, da svoja stremljenja znademo bolje sakrivati od onih lica na sceni. I zato je jasno, da je uspjeh Nušićev u prvom redu uspjeh kod publike, i uže i šire...

Ako je ispravna Pirandellova definicija humora, da je »on kao Janus s dva lica, kome se jedno lice smije suzama drugoga« — onda je i Nušić, prema svim našim opservacijama humorista, kome jedno lice profanira ozbiljnost drugoga. Onda

VIKTOR ŠIPEK: RIM.

i Branislav Nušić ima dva lica, jedno prednje i drugo s protivne strane, samo što nam on okreće jedamput jedno, a jedamput ono drugo. Ponajčešće nam okreće ono prednje lice, ono, što se smije kiseloj strogosti suprotnoga: to je Nušić, koji profanira uzvišeno, Nušić, koji umije da podmetne banalnim našim činima ozbiljna nastojanja i tako nas čini smiješnima; ukratko, koji umije da »podvali« . . .

Ali ponekad Nušić umije da nam okrene i suprotno lice, koje je ozbiljno i umno, pa kad ono govori, ne vidi se prednje, koje se smije. I na taj način on mjesto da profanira uzvišeno, kao s prednjim licem, on ovim suprotnim licem u z v i s u j e p r o f a n o i postiza opet komično. Taj Nušić sa suprotnim licem, to vam je onaj učevni mudrijaš, koji, govoreći strogo znanstvene definicije jednim licem, pomišlja onim drugim na najgore. Kad nam okrene to ozbiljno lice, onda, na primjer, rekne:

»Brak je suma dviju nepoznatih količina, iz kojih treba izvući korjen. Rezultat bi imao biti minus, a ako se ipak u braku pojavi jedan plus, onda se takova jednadžba svršava — brakorazvodnom parnicom«.

Govori eto jednim licem ozbiljno, a što misli onim drugim, što se smješka — Bog da prosti . . . »Uzvisuje profano« . . .

I za taj Nušićev način vrijedi ranije naše opažanje: da kod njega riječ djeluje samo u odnosu prema situaciji.

Ako tu konstataciju primijenimo na Janusa s dva lica, onda možemo reći, da je kod Nušića prednje lice r i j e č, a suprotno lice s i t u a c i j a. Pa sad kojegod nam okrene, on djeluje komično: jedamput nasmijana riječ u ozbiljnoj situaciji — drugiput ozbiljna riječ u nasmijanoj situaciji.

I baš u tom okretanju lica, čas jednoga, čas drugoga leži skriveni čar jednoga naročitoga r i t m a, koji se vuče kroz sva Nušićeva djela. I pored toga, kako će uhvatiti vezu riječi sa situacijom, tajna je njegova stvaranja još i u tome, k a d a će okrenuti koje lice. Sjećate li se, da Jerotije jedamput djeluje komično kao budući ozbiljni narodni poslanik svojom banalnom frazeologijom; a drugiput, kako ispada smiješan, kada čita ozbiljni politički govor, pisan za drugoga, a on to, u svojoj primitivnosti, ne vidi. Jerotije dakle, a da i ne zna, profanira jedamput ono, što je za njega uzvišeno; a drugiput uzvisuje, a da i ne zna, ono, što je za njega profano . . . Jerotije dakle okreće čas prednje lice, čas ono suprotno . . .

U časovima radosti, u časovima svoje najintimnije sreće Branislav Nušić gledao je jednim nasmi-

janim licem u Beograd, drugim nasmijanim licem u Zagreb.

Dok ovo slušate, vi pogađate, što bi rekao Nušić: »Ono, kad se radi o nekoj slavi, mogu ja da imam i više od dva lica. Pa neka gleda jedno u Beograd, drugo u Zagreb, treće u Skoplje, četvrto u Ljubljanu, peto u Sarajevo, šesto u Osijek i tako dalje«. Ali ne slušajmo na riječi vječnog podrugivača drugima i sebi. Budimo iskreni:

Pisac, koji je rođeni dramatičar, koji poznaje način djelovanja na slušatelje i siguran je za svoj uspjeh kod publike, to je čovjek teatra, teaterski čovjek. I to je Nušić u punom smislu riječi. Osnivač, organizator, saradnik i pisac teatara, on je, radeći u zgodno vrijeme i na prikladan način bio od većeg značenja za naše kulturno zbliženje, negoli to drugi na umjetničkom polju mogu ili hoće da budu. Izrugivajući se svojim užim sunarodnjacima, on se kod nas Hrvata nije afirmirao kao pisac, čijim se ruganjima radujemo, nego kao naš čovjek, kod koga protestiramo — smijehom, što ga iz nas i preko naše volje izbija. I ako je bilo radosti pored toga vedroga protesta, a ono je sigurno bila radost, što smo na koncu konca svi jednaki, i što bismo i mi bili smiješni, da nam se podmetnu namjere Nušićevih poluheroja. I zato, što se Nušić igra u Zagrebu skoro već četvrt stoljeća, i danas će 160-ti put da pređe Nušićeva riječ preko ove rampe, zato, što ga mi volimo i razumijemo, on je naš. *Josip Kulundžić.*

MOLITVA

Što drmaš nebesima, Bože, i ljudima, Ti, koji upravljaš sudbinom, podjari krv našu! Ulij u mozgove naše moć stvaranja. Uzbuni duše naše, i digni ih iz mrtvila.

Dom je naš obrastao korovom. Grobovi su naši puni lješeva, a i polja su pusta. Ljudi naši rade za drugoga. — Nemaju snage. Ginu kao robovi.

Molitvu šiljemo i vičemo Tebi moleći milost. Zar nas ne čuješ, ili ne ćeš da slušaš jecaja skučenih i poniženih. — Smiluj se, ili nas digni, ili nas smlavi.

Čuj, Bože! Išli smo putovima Tvojim, i gle, na putu Tvojem umiremo, a drugi, koji se od njega udaljiše, žive i sretni su. Griješe, a Ti ih ne kažnjavaš.

Reci, kakav je naš grijeh, kad toliko mrziš na nas?

Imasmo svoje kraljevstvo, i srušiše nam ga!

Imasmo svoje kraljeve, i ubiše nam ih!

Slava je bila uz nas, i oteše nam je!

Pa da i dalje patimo, a da ne znamo zašto!?

Stupasmo putem Tvojim, koji si nazvao pravim, i koji si nam pokazao. Zar nas zato kažnjavaš?

Tražimo od Tebe pravdu! O, Bože, daj nam znak milosti svoje. Uzdigni nas i podaj nam Život. Ocevi naši umiru i slave Tebe. Ruše se domovi naši, proklinjući slijepu pravednost.

O, Bože, zašto si nas takove stvorio?

Hrizantema Selska.

AVE MARIA!

Poljem odjekuju velebni zvuci
Iz velike neke daljine...
Grudi mi se dižu od miline.
I radost kršće na mojoj ruci,
I pobožno se sklapaju
Dva bijela krila moja
U čuda dva:
Na pozdrav sveti: Ave Marija.

Davno se već crni spušta mrak
I tamom se šetaju sjene
A moje duše pun je zrak
I velebno nebo puno je mene...
Ja ne znam, da li sam to — Ja
I l' je — vasiona —
to, što sam ja
Gubim se u Sve, ko Ave Marija...

Večernji zvonovi ne bruje više
I srca moga tiši je zvuk
Tijelo se moje nečujno njiše
Sve tiše... tiše... nastaje — muk...
Večernji zvukovi ne bruje više,
Da li je i mene nestalo s njima?
Da li sam u Sve otišla i Ja — ?
Ja ne znam... Ave Marija.

Božena N. Jermanova.

SAVREMENA TALIJANSKA POEZIJA

Velika je ta riječ samoća, jer stvara veličine. Korisno je biti uvučen u sebe kao sjeme u zemlju. Samotnik je Papini, i Palazzeschi, koji bi se htio u nepodnosnoj monotoniji mehaničkih časova i vječnoj istovjetnosti svih stvari:

S najvišega tornja
prepustiti se raskoši praznine.
I neka nad svijetom ostane
tek jedna grimizna mrlja«.

On žudi za opasnostima, da se izbavi od dosade, pa i za ratom, ali ne, jer to preporučuju futuriste, nego iz lične potrebe: »O kako je lijepo umrijeti s crvenim cvijetom na čelu«.

Samotnik je i Soffici i mnogi drugi, prevareni, svladani, puni gorčine. I svaki je izrazio svoj bol i glas svog srca na svojoj samotnoj cesti. Sam je Marinetti ostao na poprištu. Baci katkad koji manifest kao znak neslomljene vitalne energije. I viče. I vikat će, dok se ne umori.

A članovi avangardističko-futurističke škole, kaošto smo rekli, neki su otišli putem svog individualizma, drugi se poslije svih književnih borba grupisali oko novog pokreta »neoklasičkog«, čija nova revija pod uredništvom Cardarelli-ja izlazi u Rimu. (»La Ronda«). To je reakcija na futurističku megalomaniju i potreba jednostavnosti. Najmlađa se Italija vraća onome, koji je dao klasičnu odmjerenost i jasnoću osjećajima svog bolnog srca, jednostavnu i spontanu snagu uvjerljivosti svojim idejama, u stihovima, koji su prije futurističkih bili slobodni i potresni, stapajući u sebi osjećanja ljudi svih vremena, a ujedno i bol modernog čovjeka. Čovjek. To je riječ, na koju je futurizam bio malo zaboravio. Ali napokon su se sjetili, da se Leopardi negdje u sjeni bolno smiješi.

Giovanni Papini, gonjen okrutnošću urođenog nemira, konstruktor i rušilac, pjesnik i mislilac, zna sve tjeskobe i raskoši meditacije i kao svi jaki duhovi traži vječno rješenja. Ali svuda je: »Tragična svakidašnjost«. Tko zna: možda sav ovaj očajni haos vodi neki »Slijepi pilot«. Papini je »jedan izgubljen čovjek«. On je proživio duboku intimnu dramu u djetinjstvu i mladosti. Progovorio je iskrenošću ispovijedi. Nemoćan je čovjek pred svemirom i pred sobom. Htio bi savršenstva nedostižna kao zvijezde, uspjeh za sebe u svim pogledima i sreću, mir svih ljudi. A sve je drukčije. On nalazi samo duboka porazna protivurječja sa svojim čežnjama u sebi i oko sebe. Prijeti kao zla sablast i posljednja čelična ruka: smrt. Hoće li nas od nje osloboditi naša civilizacija, naše znanje? Uzalud u očima svojih kćeri traži Papini izgubljenu mladost i čistoću. Sve je bezutješno. Nemoć. »Jučer je kao sjenovita smrt iza mojih leđa, a sutra će se roditi bez moje privole.« Ali to sutra je ipak pozitivnost. Život. Mogućnost da se promijenimo. I uistinu kod Papinija nastaje misao o vječnoj evoluciji. Sve, što je jučar bilo zastrto, otkriva se danas samo sobom, ili se udalji od nas, da na njegovo mjesto dođe nešto novo, što će nas jasnoćom zaokupiti. I ta je jasnoća kod Papinija bila život. Onaj što preobličuje, mijenja. Podao joj se. Tada nastaje jako uranjanje u realnost, u sve lirske senzacije, koje život pruža. Papini se zajedno sa zvijezdama opaja »prostorom, ćutanjem, samoćom«. Samoći otvara srce kao ljubavi. Ljubav je rješenje, jedina utjeha usred ispraznosti svega, dolazi Papini do zaključka kao i Pascoli. Sve se može i mora obuhvatiti i shvatiti srcem. Što vrijede ostale filozofije besplodne kao led? On piše: »Suton filozofa«.

U samoći se povjerava prirodi blagom umilnošću ašiške jednostavnosti. Samoća i ljubav. Dvije jednostavnosti, u kojima je najvrijednije. »Ti si bila zdravlje, a ja bolest, a to stoga, jer sam te žudio«. (»Moja žena«). Poslije svih lutanja on se obraća katolicizmu kao nauci, kojoj je ljubav žarište. Ljubav, da, da, ali njoj su se narodi životinjskim pijanstvom nasmijali na krvavim ratištima; nju je sebičnost prognala iz Evrope i cijeloga svijeta, dok grozni vladar novac savija jače nego ikada svoje robove. Ali jedan zaboravljeni čovjek, raspet iz ljubavi, još uvijek živi. Kao zdenac u pustinji. Papini piše svoju divnu »Storia di Cristo« (»Kristova povijest«). Tu se pobunila njegova plemenitost jače no ikada. Tu je pjesnik, i samo pjesnik u svojoj viziji spasa, u svom uzvišenom snu svjetlosti poslije olujne noći. To je posljednji pesimistički krik za pomoć: o Kriste, dođi!... A ako ne dođe?...

Ne vjerujemo, da će se ahasverski nemirni duh Papinijev smiriti zauvijek u katoličkoj crkvi. On je mučenik kao i Strindberg, kad mu misao gonjena srcem pokaže nov put, on će poći. A dotle nam je u velikom nizu djela izrazio stare sredovječanske boli i nemir modernog čovjeka novim načinom i detaljima, katkada primitivnom snagom svog oporog temperamenta, i zato tim iskrenije. On je kao malo tko proveo oštru analizu na samome sebi: »ja sam provincijalni buržuj, maleni buržuj malene provincije, i ništa više«.

Koja će biti posljednja riječ ovog čovjeka, koji je izažimao »svoje srce kao nezrelu naranču« i tražio, pun opraštanja i čovječnosti, obnovu za sebe

i izmoždeno čovječanstvo, koje silazi u ponor! Ne znamo, ali mislimo, da će najljepša pjesma, pjesma njegova potpunog smirenja, biti teško ikada napisana, sudbonosna kao ni pjesma njegove ljubavi, koju, kao što kaže, on ne će spjevati, jer nema riječi da izrazi taj osjećaj: »bez mjere i bez vremena bez ritma i bez zakona, čiju beskrajno ganutljivu slatkost ne bi ništa moglo obuhvatiti«.

*

Ardengo Soffici kao i Papini ima sve osobine jednog novatora: smjelost, intelektualne oštrovidnosti, plodnu radoznalost i dinamičku snagu radinog uspinjanja. Rijetko je tko u Italiji kao on, poznavajući savršeno sve elemente poezije i razmještajući ili disciplinovano, (jer za Suffici-ja inspiracija ne postoji) razvio toliku mozaičku raznolikost tehničkih neobičnosti, katkada vrlo duhovitih i finih, kombinacija u pravcu dinamičke simultanosti slobodnih stihova i slobodnih riječi.

On je savjesno odgojio, da tako kažem, ekonomski iskoristio, usavršivši ih, sve osebine svog talenta, i plodovima dokazao, kako je to uspješno, pače potrebno, dugo brusiti i piliti onaj dijamant, koji nam je priroda dala. Soffici je talenat pretežno slikarski: on je uvijek kolorista, jak, istinski, i pretežna vrijednost njegovih pjesama dolazi iz onog slikarskog u njima, što on, jače, razvija u slikama. U temelju svog gledanja na stvari Soffici je skeptik. On može elastičnim paradoksom dokazati, da je nešto apsolutno bijelo i apsolutno crno, da Bog postoji kao i da ne postoji. Za njega je jedina mudrost pokoriti se logici zemlje, nijeme trave.

On slikar i pjesnik, svjestan grozne relativnosti svega, slavi epikurejskom senzibilnošću gola ćutila u kupelji boja, prepušta se opojno snagama mirisa, zvukova, strujanja oko sebe. »Rastopiti se zaboravljajući i utapajući tijelo, intelekt, organizam u muziku i svjetlost«. A svijetlo je zakon stvari Ona je i u žalosti. I njegova je sanja svijetla i strastvena, rođena u svježini kao sjaj rose u proljetnoj šumi. On je bio i tužan, ali treba otvoriti srce za svjetlosti: »poslije oblaka odijeva sunce svaku stvar, ono će i tebe«.

Soffici ima dragocjenu utjehu pjesnika svih vremena: »dosta je gledati, kako se sanja, da se oživi lice naše radosti«. Umjetnik je i razumijeva dubokim impresionističkim studijem prirodu, ali donosi iz nje nešto, što samo izabrani mogu otkriti u njoj, i on je, izražavajući to, nadmašava.

Soffici hvata boju jednog časa, njegovu različitu nijansu. Simultanista. Sve se kretnje razvijaju i postavljaju jedna uz drugu spontanom intuicijom duha, koji je, u izvjesnoj vidovitoj ekstazi, kadar da istodobno priveže u jednom kinematografskom lancu cio niz različitih slika, koje izgledaju možda na prvi pogled i bez međusobne veze, ali će one ipak pokazati unutrašnju suvislost svakome, tko uđe duboko u doživljeni glavni moment pjesme, što dinamički pokreće oko sebe mnogo drugih lirskih momenata kao svoje objašnjenje ili pojačanje.

Soffici govori većinom u slikama. Kao u pjesmi »Duga«, srodnoj s Appolinaire-ovom »Zone« N. p.

»A sjena je bila perivoj zapaljenih zastava«.

»Vječnost blista u lijetu muhe«. Soffici osjeti smisao života u jednom brzom času istovremeno iz djelovanja različitih stvari oko sebe. On prolazi kroz cio život kao kroz ulicu Toledo, uveče, u Napulju. Nad njim nebo u karminskoj boji, oko njega odzvanjanje pločnika, prolaze zamamne elegancije, vitka se tijela mirisno savijaju, sve je miris, zrak, i boja, poplava svježine neba, radosti, buke, električnog svijetla, a on uranja u vesele oči Line, koja do njega leži raspojasano. Mlad je i ljubi. Šta još treba? Prolaze u tom hitrom trku kroz ulicu Toledo kao kroz bajku i pojas sanja, a onda odjednom poslije zanosa, kojim je osjećao radost svih ljudi oko sebe u vlastitoj radosti, kočija trči u tišinu muklih četvrti, u vidike mora opitog ćutanjem: »Oh živjeti ovdje bez misli, bez inteligencije, samo snagom golih ćutila«. Dostatno bi mu bilo samo savršeno zdravlje tijela, da njim osjeti sve, shvati i uroni u bol senzacije. I kada put svršava, kratak i brz, dok udovi padaju u umor, a kočija usporava hod, pjesnik nam neuporedivom nostalgijom, došaptava tugu neshvatljivog žalca, prolaznosti, ispraznosti, što li... Ne znamo, ali tu je, u toj vanrednoj pjesmi, dana poezija cijelog života: opojstvo, i tako iskrena čovječanska tuga oplakivanja.

»Mi smo gotovo jedan na drugome spojeni u poljupcu, za koji ne znam, da li je poljubac strasti ili beskrajne žalosti«. To je ono bitno u cijelom životu: tragično leži u svakom veselju.

»Mladosti, ti ćeš proći kao što sve svršava u kazalištu«. (»Duga«).

»Na rubu svake najfinije slasti
u najdubljem zaboravu
oštar ubod gorčine
kida svaku svetu vezu.«

Tako pjeva u knjizi »Sto stranica poezije« Papini, pokazujući neku srodnost sa Soffici-jem. Soffici je napisao mnogo knjiga: »Lemmonio Boreo«, »Arlecchino«, »Brodski dnevnik«, »Kobilek«, dnevnik ratnih dana, pun skrušenih razmatranja o čovjeku i druge. Uopće rat se dojmio kao ozbiljna

IVAN EKERT: SJENA.

veličina mnogih talijanskih pjesnika, n. pr. Baldini-ja, Ungaretti-ja, Palazzeschi-ja i ostalih.

Aldo Palazzeschi, zacijelo najoriginalnija pojava u savremenoj talijanskoj poezeji, r. 1885., izrazio je moćno naročitu bol modernog čovjeka: dosadu. Odgojen u gospodskoj firentinskoj okolici, dandy, on žudi za promjenama u svim oblicima. Toj je žudnji donekle udovoljio pjevajući neobične stvari vrlo muzikalnim stihovima. Začarava riječima. Prosiplje ih pred našu začuđenu pažnju kao čarobna svjetlucanja i poznava magičnu neodoljivost zvuka, ulogu boje pojedinih riječi, njihovo efektno razmještanje. Dosta je pročitati neke odlomke u pjesmi »Samostan Marije otkupiteljice«. Pjeva monotone obrede sestara opatica baš u ritmu otegnute umornosti onog: »Dominum laudate«:

»nella penombra v'aggirate
V'inchinate, vi prostrate,
di bianco vestiti, di bianco velate . . .

Ili kad hoće pokazati jednoličnu mekaničnost časova bez promjene, koje sat batom ravno otkucava i baca na njegov mozak:

Ore sole come solo pane
per oggi e per olimane
e per i tutti giorni
die tute le settimane
mattutine, vespertine,
popolate da campane,
vicine e lontane.«

Slobodan duh, koji ne osjeća potrebu nikakovog morala, nikakve dužnosti, svjestan bezvrijednosti svih forma, nalazi smisao cijelom životu u zabavi: treba biti lagan (isto kao njegov »Perela«, fantastičan čovjek od dima), treba se riješiti svih zemaljskih težina i ozbiljnosti, i zabavljati se! Geslo Palazzeschi-jevo postaje: »Pustite me, da se zabavljam.« On je htio biti nešto drugo nego obični ljudi »senzualno stvorenje, slobodni trepet u zraku«, pače nije ni htio da bude čovjek. Htio se samo uvijek zabavljati. I u pjesmama, birajući ekstremno fantastične i bizarne sadržaje, — jer su ga svi ostali umarali jednoličnošću vijekova. Imajući viziju svjetova, u kojima njegov duh nalazi mnogo privlačivih osobina, on pjeva: prizore iz neba, nezemaljske poljane, svečane sastanke mrtvaca, život tužnih i

lijepih žena u žačaranim parkovima, groteskne istorije kao u pjesmi »Maćeha« (tu sirote pastorke bivaju nabodene na kolac pred zvjerskom majkom), divne požare dvoraca, aristokratske, plamteće boje elegantnih plesova, tužni udes starih žena, pobožnost bogomoljka, prodirni život metalnih stvari, zvonova, satova, sve to i mnogo drugo u nekoj maglenoj, ali tako nježnoj atmosferi sna, u kojoj su stvari mirne. Palazzeschi je prvi među t. zv. »sutonskim« pjesnicima. Ostali su Gozzaro, Moretti, Corazzini itd. Njegova zbirka »L'Incendiario« (Palikuća) jest senzacija smjelošću svog ruganja i ničim nestegnutom silinom temperamentnog zanosa. (kao i Heine i on upotrebljava katkad nepristojne riječi). U glasovitoj pjesmi »Pustite me, da se zabavljam« skače na nos svim profesorima literature i publici·

»Farafarafarafarafara
Taratatarata
Paraparaparapapa
. . . .
Bouboubouboubou
Foufoufoufou
. . . .
Aaaaa!
Eeeee!
Iiiii!
Ooooo!
Uuuuuu!
A. E. I. O. U.!«

I tako dalje cio četvrt sata. Konac je remek izvod ironije:

Pa napokon ja imam posve pravo:
Vremena su se vrlo promijenila:
Ljudi ne traže
Baš ništa više od pjesnika:
Pustite me, da se zabavljam.«

Ali premda je publika izviždala tu smjelu poeziju kao neozbiljnu, i ako bi možda i mi htjeli Palazzeschi-ja nazvati neozbiljnim, jer ne priznaje nikoju vrijednost, on to nije, slušajući glas svoje prirode i bolne čežnje, da se oslobodi od dosade bilo na koji način, i njegove pjesme imaju mnogo ozbiljnih ljepota. On je htijući biti neovisan, bio samo pjesnik.

Zacijelo je Ardengo Soffici, koji vrlo voli Palazzeschi-ja, kasnije u svojoj knjižici »Prvi principi jedne futurističke estetike« pomišljao na njega, dolazeći do zaključka, da je umjetnost zabava, a umjetnik za publiku clown. A i možemo pouzdano tvrditi, da je jedan od glavnih zahtjeva, ako ne glavni, svake umjetnosti, da zabavlja. Niti da odgaja, niti da kazuje putove spasa, samo neka zabavlja t. j. opaja i ushićuje. Wilde je rekao: svaka je umjetnost beskorisna. Soffici je originalno izveo to isto. I objasnio. Ali umjetnost ima jednu najuzvišeniju, najmilosniju apstraktnu korist: ona tješi.

Rat, koji je Palazzeschi, futurista, žudio kao senzaciju, dojmio se teško njegove laganosti. On je uvidio, da među ljudima treba biti čovjek. Proživio je strahovitu opću krizu, koja ga se, jer nije, kao ostali, bio spreman ni na kakve napore, još strašnije dojmila. Progovorio je onom iskrenošću, kojom progovara bol na svom vrhuncu. Pjesnik je osjetio, da nije nezemaljsko biće, nego čovjek. Da nije moguće gledati istim očima u realnost kao i u pjesmama. Ta povijest, očajna i iskrena, jeste u romanu »Dva propala carstva«. Nekada je pjesnik u romanu »Perelin zakonik« govorio, kako treba biti lagan kao dim, ne vezati se za zemlju i ljude nikakvim osjećajem. Tada Palazzeschi nije mislio, da postoji čovječanstvo sa svojim patnjama. Ali u kasarni, regrut, živeći kao zaboravljena jedinica među izmučenim ljudima, osjetio je dotada nepoznato čuvstvo: samilost, i počinje najvećom požrtvovnošću ljubiti čovjeka u braći po patnji, do sebe.

Gotovo se obrativši na katolicizam on pobija u ovoj posljednjoj ispovijesti nekadanjeg sebe iz romana: »Perelin kodeks«. To je najoriginalniji roman posljednjih 20 godina. Jedini, koji se poslije »Vjerenika« Manzoni-jevih može čitati, kaže Soffici. Bez sumnje je svojim ekstremno fantastičnim i muzikalnim i pitoresknim kombinacijama čistog neograničenog lirizma, vrlo zabavnog,vanredno zanimljiv dinamikom brze radnje, koja nas osvježuje kao zrak vrlo laganih visina, u kom je radosno Palazzeschi-jev duh okušavao pelivanski svoju elastičnost u fantastičnim skokovima:

»Ja postavljam jednu leću
ravno pred svoje srce,
da ga učinim vidljivim svijetu.
Ko sam ja?
Pelivan vlastite duše. (Ko sam ja?«).

Gotovo bismo se mogli složiti s mišljenjem Sofficijevim, da je Palazzeschi više pjesnik od Carducci-ja, Pascoli-ja i D'Annunzia, i jedno je stalno: da ih on originalnošću vizije nadmašuje i da senzibilnošću ne zaostaje za njima.

Pallazzeschi je najjači pjesnički talenat u savremenoj talijanskoj poeziji.

Paolo Buzzi.

»O Cigani, živoga me oderite, na ražnju me ispecite
među dva šumska panja,
Ja sam vrlo bijedan sin civilizovanih,
koji obožava barbarstvo«.

Ovaj futurista, danas u Italiji cijenjen mnogo, i s pravom, voli prikazivati ekspanziju elementarne sile u svim oblicima, u prirodi, čovjeku i životinji. Dosta je pročitati njegove pjesme »Olujna večer«, »Cigani«, »Smrt dviju mačaka«, da se vidi kakav se jak životan i umjetnički instinkt očituje iz njegovih sadržaja, uzetih iz realnosti, koju izražava na poseban način, tako da pojedine slike imaju u sebi nešto tajanstveno. Kad Buzzi žudi slobodu cigansku, da živi među konjima, što su »opojeni vjetrom«, i među »lijepim, odrpanim djevojkama«, on misli: »možda je to pravi život« i time pokazuje, da je u nesuglasju sa civilizacijom kao i Ungaretti. On ima instinkt što mu zapovijeda. Zato i daje i toj čežnji za čistijim, primitivnijim životom oduška u slobodnim stihovima, čiji uzburkani ritam posvema odgovara biti onoga o čem pjeva. U pjesmi »Olujna večer« on se osjeća u harmoniji s uzbuđenim elementima oko sebe:

»Ja se prepuštam
svim tamnim rijekama u meni samom, što prelaze
preko obale«.

Pjesma »Smrt dviju mačaka« dramatski je snažna. Ljubavna borba mužjaka i ženke u noći na krovovima zaokuplja nas sugestivno svojom tajanstvenošću i napetošću. U tim krikovima, savijanjima tjelesa, milovanjima i ugrizima, kao da gledamo vječnu borbu čovjeka i žene.

Buzzi-jeve su pjesme vrlo plastične i njihova je originalna slikovitost puna dinamike. On nije gotovo nikad apstraktan, a jasan je uvijek. On ima smisla i za ljepotu tišine. Njegova »Pjesma zatvorenika« jedna od najljepših u savremenoj talijanskoj poeziji, ima nježnosti i diskretne sjete. Tu pjeva samostane, kuće grijeha, bolnice, groblje.

«Slatko je živjeti po strani, u Bogu, svi braća
u bijeloj ćeliji, u vrtiću punom ruža,
dok raspelo govori i kaže: Tako se trpi vani«.

(»Sa dna samostana«).

»Ima još pjesnika koji nas časte
i kažu da smo svećenice Hrama i Vremena,
i koji bi htjeli da na našim kućama
zvona od zlata i srebra odjekuju svojom svirkom
uvijek, uvijek, tu dolje, daleko po gradu«.

(»Sa dna bordela«).

Bolesnici, gledajući stabla, govore: »Mi dobro znamo, da pada lišće sa kože, a ostaju kosti«.

— — — — — — — — — —

U nedjelje, kao na groblje, ulazi svjetina

— — — — — — — — — —

i donosi nam bolesnih stvari da jedemo.

(»Sa dna bolnica«).

»Mi smo najzatvoreniji od zatvorenih
Zašto nas nisu privezali za jedan balon bez
povratka?

— — — — — — — — — —

Zemljotres to je možda naše trzanje iz dosade«

(»Sa dna grobljâ).

Glavne su mu zbirke: »Aeroplani« i »Slobodni stihovi«. Stekao je glas romanom »Lijepa lješina«, 1919. godine.

Luciano Folgore, futurista u pravom smislu riječi. To pokazuju i naslovi njegovih knjiga: »Pjesma motora«, »Mostovi na oceanu«, »Brzi grad«. Njemu je glavno ekspresija. On hvata trenutak i sintetizira ga efektno u jednom stilu. Njegove slike nas zaokupljaju samo čas, kao bljesak. U nastojanju da djeluje što neposrednije, on je neko vrijeme ostavio slobodni stih i prihvatio slobodne riječi. Radi istog razloga on je zanemario i glagol kao elemenat, koji usporava struju misli. A Folgore nas u istinu prisiljava da ga slijedimo gotovo u jednom dahu i da se nigdje ne zaustavljamo.

Dva lakta
Jedna glava:
neizmjernost misli.
Jedna suza plača
između dvije čaše.«

(»Noćne kavane«).

F. T. Marinetti zacijelo misli kao i njegov slavni preteča iz 16. vijeka. Marim: »Svrha je pjesnikova začuđenje«. Svojim bujnim slikama on doista začuđuje. Nesumnjivo jak talenat živi punim otporom i borbenim životom. Opaja se svemirom. Apsolutno je domovina njegova duha. Plein-airista, koji pjeva svoja osjećanja neobuzdane snage, volju da se uzdigne nad prašinom zemlje. Svijetle i strašne vizije: »Potreba da pobjegnem!... Moj monoplan! Moj monoplan!« Umornost od konvencionalne civilizacije. Njegov izraz je katkad potresno jak, kao krik, i djeluje plastikom, ali mnogo puta nalazimo bombastičnost, namještenost frazu i kićenost, da pomišljamo na »marinizam«. Nekad je njegova apstraktnost smiješna i teško razumljiva: »O raspeti vjetre čavlima zvijezda«. Napisao je mnogo knjiga. Spominjemo »Uništenje«. Među najbolje pjesme ide »Osuđeni jedrenjak«.

G. P. Lucini, poligraf, ipak je najbolje uspio u poeziji i kritici. On pjeva najljepše životne senzacije, (n. pr. »Iskustvo jednog poljupca«), ljubav kao duh vasione i duh dvaju združenih bića. Senzualan je i radi toga melankoličan. Kao svi talijanski pjesnici jako osjeća prirodu.

Corrado Govoni, napisao je 12 svezaka pjesama, što dokazuje, da mu je poezija životna potreba. Njegove pjesme to su neprekidni nizovi slika. Jedan stih je cjelina, a to je rijetko kada čitava pjesma, organski nepovezana. On nema smionih zaleta. Ono što vidi razvija se pred nama mirno, u blagim bojama i uvijek nas se dojimlje kao novo i ako je odraženo iz svakidašnjosti. Dok čitamo tu nježnu liriku, čini nam se katkad kao da gledamo slike iz davnih slikovnica i sjećamo se zaboravljenih provincijalnih štimunga. Tako n. pr. kod pjesama: »Stvari što čine proljeće«, »Sve ono što prolazi jednom ulicom«, »Putnikova gostiona«.

Alberto Savinio, napisao je jedan roman »Hermafrodit«, u glavnom je pripovjedač, ali piše i pjesme, pune lagane senzibilnosti. Java i san to je pitanje što muči Savinia. Naš moderni život ne zna više gdje san svršava, a gdje počinje: u tome je smisao naslova »Hermafrodit«.

Carlo Linati, zaljubljen u svoju lombardsku zemlju, gleda i crta jasno sve ljepote pejsaža. Konstruktivan, logičan, pun boja, odmjeren u zanosu, nekad hladan tako da se njegova lirska proza pričinjala prije topografijom, nego poezijom. On je ipak uspio da iznese s više toplote, impresionistički, ljude svog kraja, da postane bliži srcu u knjizi autobiografskog karaktera: »Renzo-vim stopama«.

Piero Jakier, razlikuje se od ostalih nekom urođenom oporošću. Protestant po melankoličnom odgoju, on je zaokupljen moralnim problemom. Njegovo autobiografsko djelo »Dječak« ima lijepih lirskih momenata. I on crta pejsaže, i u tome je majstor. On donosi odnos zemlje prama čovjekovoj duši, slikovito i muzikalno. Njegov je jezik pun svježine.

Sergio Corozzini, umro u 20. godini. Počeo prvi pisati u Italiji slobodnim stilom. Pripada grupi takozvanih »sutonskih pjesnika«. Senzibilan, ironičan, vrlo sjetan, on ima srodnosti s Laforque-om pjevajući monotoniju provincijalnih nedjelja, tamna skrovišta predgrađa, gdje plaču verglovi, dosadnu svagdašnjost u kojoj se osjećao izgubljen sa svojom bolešću. Tuberkuloza je stvarala sutonsku ljepotu tih pjesama, koje nisu nego uzdah mladića na pragu smrti.

Guido Gozzano, umro također mlad od tuberkuloze. On se nije snalazio u surovoj realnosti. Uvijek je živio sa svojim nostalgijama. Oplakao prošla vremena, u kojima bi možda sretno živio kao »mladi dobri romantik«. Zaljubljuje se u davno mrtve žene sa portreta, pjeva čežnju za svim »što je moglo biti, a nije bilo«. Dekadent, zaljubljen u stvari osuđene na zaborav i smrt, on djeluje jako čistoćom svog lirizma. Harmonija tih pjesama, ispunjenih mirisom prošlih dana, blagim starinskim stvarima, u istinu je harmonija večernjih tihih soba, kada nas izgubljene u samoći sanjarenje vodi nemoćne nekud daleko, daleko. Gozzanove pjesme: »Slavimo ljubav sobarica«, »Prijateljica babe Speranze« i »Kokota« vrijedne su da uđu u najstrožu antologiju.

Marino Moretti, pripada »sutonskim pjesnicima«. Proza mu je mnogo bolja od pjesama. On je svijestan svoje nemoći i priznaje, da nema »ništa da kaže«, ali iako njegove pjesme, pune nostaglija za djetinjstvom, zaostaju za pjesmama, ostalih sutonskih pjesnika, one djeluju katkad svojom intimnošću i iskrenošću.

Nicola Moscardelli, senzibilan, žalostan, nekad ironičan, pjeva večernje tišine, ekstaze i čežnje. Njegova osobitost je u nijansama, u suptilnostima osjećanja. Zbirke: »Noćna riznica« i »Nijema prosjakinja«.

Scipio Slataper, rodom iz Trsta, napisao je djelo: »Moj Kras«, snažno po osjećaju i izrazu. Razočaran među ljudima on žudi vječnu dobrotu prirode. U samoći zemlja će mu govoriti divnim glasom. On voli kao osvježenje njezine kiše, plodove, biljke, životinje. On se povraća k rodnim brdima, koja se nisu promijenila: »Njihovo vrijeme nije vrijeme ljudi«. Interesantan je naslov jedne od tih njegovih pjesama u prozi: »Htio bih da budem hrvatski šumar«.

Enrico Pea stvara originalne priče i basne rijetkom rafiniranošću osjećaja i fantazije. Njegove su pjesme interesantne po sadržaju i bizarnim slikama.

Clemente Rèbora. Njegovi »Lirski fragmenti«, koji su zbijeni, tvrdi i nekad najesni, imadu dosta smirene emocije i sređene imaginacije. Pjesnik je realista. On uzme jedan, pa i najobičniji fragment iz svakidašnjosti, te ga iznese sa zanimljivim opažanjima.

Giovanni Boine: Umro mlad. Njegovo djelo je fragmentarno, ali iz onoga, što je ostavio, viri, originalan duh. Misaon, sređen, proživljajući sve što je napisao on je u svojim aforizmima o moralu i savjesti, i u meditacijama o svom životu mnogo puta neposredan liričar.

Vincenzo Cardarelli se povraća onom što je najbolje u talijanskoj tradiciji. Protivnik futurizma. Utemeljitelj revije »La Ronda«. On piše jednostavno, mirno, otmenom hladnoćom. Leopardi i Bandelaire uticali su duboko na njega. Preciznost u niansama to je odlika njegovih vizionerskih opisa i diskretnih nostalgija. U knjizi »Putevi kroz vrijeme« iznosi stanja čovjekova u osobitim, vječnim, lirskim časovima. Pesimista. On ne pret-

postavlja ništa nego »ograničeno, princip negacije« i od svake stvari ne vidi nego sjenu gdje ona svršava. Njegova poezija to je rezignacija. Zaključak razmišljanja strašan: ravnodušnost.

»Umjetnost sutnje
kao što je tragedija umjetnost maskiranja«.

Giuseppe Ungaretti, pripada također Cardarelli-jevoj grupi. Sintetičan duh, izražava bitno ono što mu je potrebno, da se olakša od jednog bolnog dodira svakidašnjosti. Umara ga praznina života, a muči metafizička bol zajednička svim ljudima: »Zatvoren između smrtnih stvari, — I samo veliko zvjezdano nebo će vršiti, — čemu onda moja požudna žeđa za Bogom.

Emilio Cecchi. Cijenjen više kao kritičar i poznavalac engleske literature piše intelektualne pjesme. Rekonstruira iz sjećanja, a ne piše stvarajući iz neprestanog doživljavanja. Zato je mnogo puta hladan. On harmonički razmješta slike, ali se opaža nekad usiljenost. Ipak strogost njegove kompozicije i sređena slikovitost daju izvjestan čar i privlačivost njegovim pjesmama u prozi.

Antonio Baldini. Klasičan stil ovog pjesnika, njegova tačna i jezgrovita opažanja u opisima iz rata, delikatna osjećanja, dadoše mu posebno mjesto u savremenoj talijanskoj poeziji.

Riccardo Bacchelli, izražava snažno osjećanje beskrajnosti, što ga zaokuplja u njegovim ekstazama, dok se opaja pejsažima, slušajući začuđen velike šutnje nebesa, brežuljaka, gradova, zanesen zračnim opsjenama, doživljujući i fizički ljepotu. On ima vrlo prirodna i spontana udivljenja, realistički izražena. Vrlo su mu dobre pjesme: »Uspomene sadašnjeg vremena«, »Pejsaži«, »Uspomene djetinjstva«. Sadašnjica ga uznemiruje. Njegov jezik, klasičan, ima nešto posebno, novo. Pripada grupi oko »Ronde«.

Osim ovih pjesnika važno je da se spomene još i ovi: Agnoletti, Anofri, Bernasconi, Campana, Cicognani, Civinini, Amalia Guglielminetti, Roso di San Secondo, Luigi Libero Russo, Thorez, pa naročito Renato Serra. Zatim pripovjedači, u čijim stvarima ima lirskih ljepota: Grazia Deledda, Guido da Verona, Mario Puccini, F. Paolieri, te dramatičar Glauco Morselli.

Savremeni talijanski pjesnici rođeni su osamdesetih i devedesetih godina.

Od starijih, koji se mogu ubrajati među savremene važni su: Alfredo Panzini, Ada Negri, i Adolfo de Boris, koji je umro ove godine. Njegova revija »Il Convito« bila je značajna u svoje vrijeme.

To bi u širokim crtama bio pregled talijanske poezije do nazad dvije tri godine. O najnovijim pojavama ne ćemo zasada raspravljati.

Frano Alfirević.

PRELUDIJ

Nada mnom ptice hitro se trzale
drage ptice žurnih krila
jedina radost mi bila:
čežnja za njima.

O da znadeš, dušo sumorna,
kako su raskošno skvičale te male ptice,
i kako su lepetom krila goruće oblake mamile
ko da su s veselih lica ljudima
svu radost pobrale.
O da mi je dano ritam slušat srca njihova,
kad tuže nasred svemira
i doznati,
što ih sve vuče s naših teških nemira
tako daleko, draga!
i da li tuga tad s njima putuje
i da li svakoj srce luduje,
kad plovi
put dalekih, neznanih strana?
O da mi je barem znati, što svaka za se snatri
u tom času poletnom?
Pa kretnje njihove šumne, draga
— Kô da razmatam svilu najfinijega tkiva po
vjetrima pustijem

Tako je sjajan njihov bijeg
u visine.

Ja sam sveđer ubog ostao,
da zebem
da ceptim
i čekam, o draga
sa svima svojim nadama
sa svima svojim jadima
i bolom dugim, najdubljim
ko bosjak u osami
da motrim
da slušam:
Sunce,
kako kroz lišće već staračko
zadnje draži preliva
i zaliva ih pjesmom tuge.

Teško mi srce obzorje gleda
gleda i ćuti . . .

I opet mi je zvijezde čekati
i tužnu jesensku noć.

Dubrovnik, listopad 1924.

S. Storelli.

LISTAK

FRAN GALOVIĆ

Prigodom desetgodišnjice smrti.

Bilo je to »26. X. 1914. godine. Jutro je i u devet sati imamo da navalimo. Sunce je, nedjelja i divno, toplo jutro. Čovjek bi čisto želio umrijeti u ovako sunčan dan ...« Tog istog dana, kad je jesensko sunce tiho mililo po plavoj nebeskoj ploči, kad je tihi vjetrić tjerao suho lišće po prašnoj cesti, i vojnici su umorno ležali po logorima i šančevima, pao je Fran Galović, hrvatski pjesnik i književnik, tog istog lijepog, sunčanog dana na srpskom ratištu kod Radenkovića u Mačvi; pao je prostrijeljena srca na prašnoj nekoj cesti, preko koje je bježao, i njegovo je tijelo muklo udarilo o tvrdi kamen, i preko njega su ranjenici i drugovi popadali krvavi i mrtvi. Tog istog dana, dva i pol sata prije, napisao je Fran Galović gore citirane riječi na jednoj »ratnoj dopisnici« svojem prijatelju i učitelju Milanu Ogrizoviću, dodavši na svršetku karte: »Reci Tvojoj gospođi, da se pomoli za upokoj moje duše, ako me ne bude više ... Tvoj Fran«. I kao da je znao tako točno i tako sigurno, da će se to desiti istog sunčanog dana, kad je tako toplo jutro svanulo, »da bi čovjek čisto želio umrijeti ...«

Fran Galović rođen devedesetih godina (1887.) u Peterancu, u Podravini, rodnom mjestu starog ilirca Tome Blažeka, od seljačkih roditelja, počeo je već zarana pisati po svim omladinskim listovima, naročito u »Mladoj Hrvatskoj«, kojoj je bio duže vremena urednik. Svratio je na sebe pažnju svojim pjesmama, naročito sonetima, svojim dramama i manjim pripovijestima. Za vrijeme njegova boravka u Zagrebu padaju njegovi najbolji radovi »Mors regni«, trilogija iz hrvatske prošlosti (Zvonimir, Stjepan II. i Petar Svačić), Tamara, scene po Ljermontovu motivu jedne pjesme, Marija Magdalena, misterij u tri čina s epilogom, Pred smrt, Mati, aktovka Grijeh i drama Valovi kao i dvije lirske pripovijesti Začarano ogledalo i autobiografske Ispovijesti, posljednja njegova stvar.

FRAN GALOVIĆ.

Surađivao je u svim tadanjim književnim listovima, gdje je štampao najviše pjesama, koje je htio kasnije izdati u posebnoj knjizi, ali do toga izdanja nije došlo. On ide u onu grupu pjesnika, koji su se predstavili u knjizi »Hrvatska mlada lirika«, a koju su zastupali Ljubo Wiesner, Ivo Andrić, Vladimir Čerina, Nikola Polić, Vilko Gabarić, Zvonko Milković, August Ujević, Milan Vrbanić i drugi, a on je bio među njima jedan od najjačih pjesničkih talenata. Njegove su pjesme, koje su bile štampane u toj knjizi, nastale pod utjecajem Edgara Allana Poe-a. Za njegove pjesme mogli bi nam poslužiti kao motto stihovi E. A. Poe-a iz njegove pjesme »San u snu«: »i kad odlete svake nade, u noć u dan i u viziju, tad nema više ničeg, i sve je san i riječi i misli, vizija«; a zatim u pjesmi »Zemlja sanja« u kojoj Poe kaže, da su sve najljepše čovječje sanje daleko negdje, gdje nema »ni prostora ni vremena«. Taj utjecaj E. A. Poea zapaža se još više u Galovićevim vizionarnim pripovijestima, u njegovom najboljem djelu »Začarano ogledalo«, koje je izdalo DHK 1913. g. U toj je svojoj knjizi povezao zbilju realnu i svagdanju s fantazijom, mistikom i vizionarnošću. Djelo skoro i nema sadržaja, filmske je naravi, ali ga je vrlo teško ispripovijedati. Galovićevu prijatelju utopila se ljubljena žena i to je njega potaklo, da razmišlja o ljubavi i vezi međusobnoj i nakon groba. Marcel Petrović ljubio je neizmjerno jednu ženu, koja se jedne lijepe, mjesečeve noći, tiho odšuljala iz kuće kroz cvijetni vrt i utopila se u rijeci. On je ide tražiti i nakon duga traženja izvuku je iz vode, donesu kući i polože na odar. Marcel čuva mrtvu stražu cijelu prvu noć sam. Druge noći osjeća se jako umoran, ali se ipak tiho odšulja u mrtvačku sobu, gdje je ona ležala, i cvijeće je mirisalo oštro uz nju i tu mu se javlja vizija. Kao da je nešto ušlo u njega, on se stavi pred staro ogledalo, začarano ogledalo, u kojem vidi najveća čudesa.

»Začarano ogledalo« plod je pročitane strane literature od E. A. Poe do Maeterlincka. E. A. Poe u svojim »neobičnim pričama«, O. Wilde u svojim mističnim pričama o kraljevićima i nesretnim kraljevnama, Ibsen u »Gospođi s mora«, »Solnessu«, Maupassant, Hauptmann, Bandelaire, Przybyszewski, Hamsun, Flaubert, Maeterlinck, Loti — svi su oni opisivali, donosili i prikazivali vizionarne, mitske, fantastične čudesne fantazije svoje mašte i oni su bili najmilija lektira Galoviću. Iza Galovića dao nam je J. Kulundžić u svojem »Lunaru« jednu fantastičnu sliku lunara, mjesečara, koja je puna bistrih nastojanja, također plod pročitane literature. Od domaćih pisaca najviše su utjecali na Galovića Leskovar, V. Novak, Vojnović, Gjalski i Ogrizović, kojeg je rado nazivao učiteljem.

Galović je u svojoj mistici i imaginaciji pošao još i dalje u tmurnu, tešku i tamnu mistiku u svojoj autobiografskoj »Ispovijedi«. On je u njoj čudesnim načinom prorekao svoju smrt, i što je zanimljivo, on je znao da unapred baca misli o onom, što će se dogoditi u njegovu životu. Njegova je

Ispovijed pred Hristom puna subjektivne tuge; govori o samoubojstvu, o ranom svršetku, o odlaženju s ovog svijeta, i njegovo časovito raspoloženje i malo čudne dispozicije dale su naslućivati, da mu je duševni život, famtazija, koja je bila sklona misticizmu, vrlo razvijena. U običnom životu bio je dosta bezazlen »i da ga priroda nije stvorila ovakovim, hodao bi kao Pierrot, bijel i naličen po mjesečini. Ovako nosi na licu masku vječite dobre volje« ... (»Hrvatska mlada lirika«, u napomeni o pjesniku) Kad je polazio na ratište, potražio je svog prijatelja Ogrizovića, da se s njim oprosti, no nije ga našao, nego je bacio u listovnicu ceduljicu s napisom »† Fran Galović«. Na smrtovnici, što je svaki vojnik nosi u džepu od hlača, bilo je napisano »† Fran Galović, zastavnik i pjesnik«. Tako je on skoro s nekom čudesnom sigurnošću osjećao svoju skoru smrt.

Njegove drame, kojih ima nekoliko, odlikuju se originalnošću sujeta i mnoge su od njih bile prikazivane na zgb. kazalištu. God. 1907. prikazivana je »Tamara«, o kojoj se Matoš izrazio vrlo povoljno, što je u ono vrijeme značilo mnogo, i što mu je dalo poticaja, da dalje piše drame. Njegove aktovke i drame u jednom činu najbolje su dramski uspjele kao »Grijeh« prikazivana iste godine, pa »Pred smrt« dramska vizija. U njoj je Galović spojio mistiku s realnošću, što ne djeluje osobito dramski. Još je napisao »Mariju Magdalenu«, a još prije »Mors regni«, triologiju, u kojoj je dramski obradio hrvatsku povijest, što po povijesti, što po Šenoi. Predaleko bi nas odvelo, kad bismo potanko razmotrili čitavu triologiju, za koju se može reći, da je uspjela i da lijepo stoji uz bok Vojnovićeve »Majke Jugovića«. Posljednja mu je stvar aktovka »Valovi«. Radnja se odigrava na morskoj obali u jednom parku, i sadržaj je dosta jednostavan. Galović je započeo da piše prije smrti veliki roman iz društvenog života »Rastanak« i »Mrtvu domovinu«. Napisao je mnogo članaka po dnevnim novinama i manjih pripovijesti po revijama, bio je ogorčen starčevićanac, »horvat«, a o njemu je pisano vrlo malo (Ogrizović).

Fran Galović bio je realista, artista, impresionista, mistik — i za njeg se pravo ne može reći, što je zaista bio. Nekoje su mu stvari u opisivanju bile realistične jednostavne i prirodne (njegove manje pripovijesti). U drugim je bio mistik (u svojem najboljem djelu »Začarano ogledalo«) a u isto vrijeme i artista i impresionist u svojim dramama i člancima. Jezik mu je čist, gibak i lijep. Umro je mlad i nije nam mogao dati sve bogatstvo svojeg jakog talenta. U pjesmama bio je na mjestima čisti lirik, a u sonetima romantičar, i njegovi mirni i harmonički stihovi odaju nam jaku nutarnju lirsku notu. Odaju nam čovjeka, koji još uvijek nije našao svoj pravi i sigurni stvaralački put, i u njegovim se radovima zapaža traženje vlastitog izraza, utjecaji strane i domaće literature, iz kojih utjecaja nije mogla još da točno iskoči, i da se izradi njegova vlastita pjesnička i umjetnička ličnost. Pisao je mnogo, a obećavao još više, ali ga na tom putu uspona zatekla nenadano smrt, i tako prekinula njegov put stvaranja i zato je on ostao nepotpun. Jezik mu je bio naročito lijep, pun čistih sad lirskih sad realističnih slika i motiva, a pjesme se odlikuju jakom nutarnjom ritmikom i muzikom. On je u sebi nosio lijepe pjesničke snove, koje je prekinulo nekako čudesno, kako bi se to događalo s njegovim junacima, koji su prelazili sad iz realnosti u mistiku i obratno, prekinulo je njegove snove olovno zrno, koje mu je jednog lijepog sunčanog toplog dana »kad bi čovjek čisto želio umrijeti« prostrijelilo srce.

Ladislav Žimbrek.

FRAN DÜRR I NJEGOV RAD.

(Prigodom dvadesetgodišnjice smrti).

Ako se pobrinemo, da u pravo vrijeme spasimo ono, što bi vrijeme zaista poneslo u zaborav, to ćemo često naći i pokoješta vrijedno, što bi bilo šteta da ode u nepovrat. Tu sam štetu opazio i ja, čim sam dobavio i pročitao rukopise rano preminulog pjesnika Frana Dürra.

Fran Dürr spada u onu kategoriju pjesnika, koji su umrli prije nego li su izradili i konkretizirali svoju umjetničku ideologiju, pa je to i razlog, da Fran Dürr nije niti toliko poznat, koliko njegov plemenjak Oskar Dürr, premda je više od njega napisao. No uza sve to proučavajući ostavštinu mladoga Dürra dolazimo do zaključka, da je s njim nestalo idealnog i neumornog stvaratelja, koji je sve to više izbijao na površinu kao bogodani pjesnik i novelista.

Ako pročitamo zbirku pjesama, koju su mu izdali prijatelji god. 1905. »da otmu posvemašnjoj zaboravi pjesme svog nesretnog prijatelja Frana«, začudit ćemo se bogodatnosti Frana Dürra. U svim njegovim ranijim pjesmama opaža se topli i jaki lirski ton pun ljubavi naprama majci, umjetnosti, djevojci i prirodi; ali u svakom tom tonu čitalac opaža neki bôni prizvuk, koji ne krije u sebi samo slutnju žalosnog sutra, već i žalosnu stvarnost toga sutra —Smrt. Tu slutnju, koliko je kao takovu on hoće da poda, podava je nekim utješnim tonom, da ne bi škodno djelovala na njegove epigone:

No po smrti t'jela, duša
Slobodna će da mi živi,
Vaselenom vinut će se
Kano oblak laki, sivi.

U pjesmi »U bolest« otkriva nam pjesnik spontano i istinski svoju duševnu dispoziciju i svoj odnos naprama svijetu, kad veli:

Tromo tijelo u san pada
Kô na vjetru listak državi.
Ruka drži staru knjigu,
Te je stišće jače, čvršće.

Jedan vrlo jak momenat svoje tragike podao nam je Dürr u istoj pjesmi u ovim potresnim stihovima:

»Mladosti, zar u tom t'jelu
Jošte živiš, nij' ti ružno?
No ti šutiš, zamukla si,
Srce kuca mlako, tužno.

Al' u oči dolaziš mi
Te se ovdje ogledavaš
Slabost, umor, boli, prošlost
Sve mi, moja, ti izdaješ.

Što će reći b'jesni ljudi
Čitajuć' te u mom oku,
Gdje su vični gledat mladost
U hrlome, lakom skoku?«

Dalje pjesnik uzdiše za životom, na koji i on ima pravo pa veli:

Daj sad, knjigo mog života,
S mojim stablom pozeleni!
Daj mi život, otvori se,
Procvati u novom cvatu,
Čuvat ću te, suzam čistit,
Dati ću ti koru zlatu!«

Ali poslije dolazi pjesnik do spoznaje o biti i posljedicama svoje bolesti, pa gledajući u požutjeli listak, u tu stranu života, koju je Usud svakom čovjeku naumio, da je jednom čita — i nastavlja:

Dolistô sam knjigu moju
Bezvr'jedna je, slaba, bôna.
Ne ću više, doskora će
Samrtna mi zvonit zvona.

Zatvara se čudno knjiga
Pamet susta, grud se smiri
T'jelo leži, odar crni
Gore sv'jeće i dupiri.

Fran Dürr, rođeni idealist, voli život, voli sve ljepote i odbljeske te ljepote u životu, voli prirodu, jer se osjeća njezinim dijelom, voli ljubav pravog sina naprama svojoj dobroj majci kao i ljubav čovjeka — ljubavnika, jer je i on pozvan da kroči do nje fizičnim i metafizičnim stazama. Dürr voli umjetnost nada sve radi umjetnosti same, jer ga njegov intuitivni duh vodi do spoznaje, da i umjetnost nije ništa drugo nego život radi života. On voli život, i ako ga taj život ne voli, voli ga i onda, dok mu »čelo tmurno znoj umiva«... on samo žali, što mu je tako rano, tako naglo ostaviti sve u zametu — u razvoju, pa zato i veli u svojoj duboko proćućenoj pjesmi »Smrt«:

A još nisam dovršio,
Što bi čovjek svršit morô.

I dok se Dürr oprašta » sa života, slatkom bajkom« i dok se oprašta sa svijetom, majkom, ljubaznicom i prirodom, tješi nas riječima:

Ali možda sve se tekar
Samo tako gorko snilo?

Malo dalje ne će da bude u obmani niti on niti drugi, pa konstatira fakat, da je Smrt tu, pa se tješi tim pitanjem i utješen pita — Nju:

Hoće l'ikad, dušo, biti
Uskrsnuće mrtvi?

U svojoj lijepoj pjesmi »Slušaj majko« pjesnik pita majku tako naivno i značajno o uzroku njegove iscrpljenosti:

Ne znam, majko, zašto da bi
Inače mi mladost bila
Tako loša, iscrpljena,
Kô da nije nikad snila?

U pjesmi »Pramaljeće« pita pjesnik:

Hoćeš li mi, pramaljeće,
Jednom suzom rosit cv'jeće,
Kad će, majko, čari tvoji,
Pokrivati kosti moje?

U pjesmama pjesnikovim god. 1905. t. j. u posljednjoj godini njegova života, opaža se još više bôni krik mladog pjesnika za svijetom i prirodom. To se vidi u pjesmi »Grob pjesnikinje«, »Nad grobom prijatelja«, »Iz života« i u zadnjoj pjesmi »Različak« koju je Fran spjevao na otvorenoj zelenoj livadi kraj Zagreba odvezavši se kolima posljednji put sa svojom majkom. On je potrbuške ležao i promatrao ubrani različak oplakujući u nježnoj duši njegovu sudbinu i ne sluteći, da i njega čeka usud toga cvijeta, pa da će i njega pokositi ona strašna žnjetelica još prije nego bude palo prvo jesenje lišće...

Ukratko. U svim pjesmama Frana Dürra vidi se i mimo goleme nedostatke njegove pjesme neka bogodušnost, emocija i istinska ljubav naprama svemu uzvišenom, a napose naprama majci i umjetnosti. Dürr je u svojim pjesmama novelama, crticama, aktovkama i prevodima shvatio, da književni uspjeh nije samo u talentu i riječi, nego kudikamo više u požrtvovnom i sistematičnom radu, koji suksesivno i teško, ali stalno vodi do nekog nazovimo, savršenstva...

Dürr, dečko od 17 godina, počinje pjevati onako, kako pjesnik počinje da pjeva, i već u 20-oj godini umire shrvan od one teške bolesti, od koje su umrli mnogi i mnogi naši književnici. Ostavlja zbirku pjesama, veliki broj novela i crtica, tri - četiri dramska pokušaja, prevod D'Annunzieve »Gioconda«, Molierova »Le médecin malgré lui«, neke prevedene pjesme od Uhlanda, Luisa Maratela, Charlesa de Chenedalle, Saint Bernardu i t. d.

Imajući momentano u rukama rukopise pokojnoga Dürra, nijesam mogao, a da se s nekoliko riječi ne osvrnem na toga od najmlađih hrvatskih pjesnika i njegovo stvaranje. Nijesam mogao konačno, a da se ne osvrnem na ličnost (u koliko se o istoj može govoriti!) pjesnika, koji nije mogao da stvori i izgradi potpunu svoju literarnu fiziognomiju, već nam je ostavio svoju žarku mladenačku ljubav za umjetnošću u svojim obilnim rukopisima, po kojima:

»Razbacane misli sve su«.

(Pjesma »Smrt«).

Marin Pavlinović.

ISTOK I ZAPAD.

(Povodom Dvornikovićeve brošure o krizi zapadno-evropske kulture.)

Brošura dr. Vladimira Dvornikovića o krizi zapadno-evropske kulture, jedno preštampano predavanje, koje je pisac održao u Sarajevu, bavi se ovim dvima svatanjima o svijetu, kojima se razlikuju Istok i Zapad.

Pitanje ovo danas zanima i nefilozofa, jer se općenito osjeća neki pritisak i mutni vidik poslije rata.

Dižu se sumnje o svemu, i o najbitnijim stvarima, o kojima se prije nije sumnjalo: o valjanosti smjera, kojim je polazila Evropa velikih gradova.

Jack London spada kao i prije Nitzsche u one, koji su dobro svatiti duh razora, kojim nas obuhvata veliki grad.

Pokušava da rastumači drugima, što je svatio. Težak je to posao, jer je svatanje kao neka druga sfera, u kojoj se sve vidi, a riječi ne približuju čitaocu uvijek ono osvijetljenje, ako mogućnost i preduvjet nema već u sebi.

Na svjetskom kongresu filozofa, koji se nedavno održao u Napulju, proslavila se i uspomena jednog filozofa, čije se istine slažu s nečim, što je bitno u Orijentu.

On kaže, da se treba osloboditi svatanja, po kojemu bi intelekt bio mjera za realnost stvari. Bio je to jedan od naj većih psihologa, čuveni Ulain de Biran.

Kod nas se ljudi drže dekadentnima, ako »lome koplje« za takovo svatanje.

Ta vrsta mučeništva, kojom se globi kod nas poštovanje Orijenta, ne će priječiti, da će se širiti, čitati, i zavoljeti ideje, koje otvaraju blage i široke horizonte.

Danas se mnogo čita i govori o Tagori, o Gjellerupu, i o Ulahatma Gandiju, pa već opstoji smjer i kod nas, koji hvata sve veći zamah. Ulahatmu Gandhij duševnog predstavnika današnje Indije, pokazao je Evropi nitko manji nego Romain Rolland, — čovjek, kome je sudbina Evrope na srcu kao njegova vlastita. (Njegova knjiga Pière et Luce

može se reći da je jedinstvena u prikazu svatanja mlade generacije za rata i poslije rata).

Tagore kaže u »Sadhani«:

»Kultura starih Grka uzgajala se među gradskim zidinama. Sve moderne kulture isto tako, — takovi zidovi ostavljaju duboke tragove u duhu ljudi.

One nam upečate princip: divide et impera«. Imadu i manu sve analizirati, raščlaniti na sitno, a ništa kao cjelost ne vratiti, i ulaziti u smisao, i pouzdati se u svoje gledanje.

»Zapad čini se da je ponosan na to, da sebi podloži narav, kao da živimo u jednom neprijateljskom svijetu«.

»Kod života u gradu upravlja čovjek posve nehotice svoju čitavu nedijeljenu pažnju na svoj vlastiti život, i to prouzrokuje umjetno, da postaje stran svemu ostalom, Naravi«.

»Nikakova vjera ni povjerenje ne može da tako dolazi, jer je čovjek bez pozadine neizmjernosti slab i bez veličine«.

A Dučić kaže: »Ljepota i veličina božanstva postoje odista samo za one, koji ga vide van malih ljudskih sudbina. — Sve u prirodi uverava o egzistenciji božjoj; samo protivurečnosti u ljudskoj sudbini vode u sumnju i ateizam«.

Kod Kitajaca se opaža velika dubina svatanja; Smisao je ono najviše, što oni u svemu traže. U njihovim je knjigama ta riječ velikim početnim slovom metnuta, kao u gotskim biblijama i knjigama kod nas riječ »Bog«.

»Smisao ne ljubi zaposlenost«. (Business).

»Da se smisao jedne stvari dostigne i pada ona opreka, koja nas od nje dijeli, mora se zaboraviti svoje ja. Onda se vraća smisao«.

Walt Whitman, veliki amerikanski pjesnik, koji je imao toliko upliva i u Evropi, — i on je poklonik onih istina koje su, reklo bi se, čisto indijske, sada opet, kako smo vidjeli, kitajske, a ovaj sin Amerike, novoga svijeta, došao je isto do njih, presto zato, jer je istina dokućiva svakom iskrenom misliocu, koji ima sposobnost i bežičnu stanicu u sebi, da je zamijeti.

»Treba se osloboditi svatanja, po kojemu bi intelekt bio mjera za realnost svari«.

Gosp. Dvorniković kaže, da do metafizike, do nečega o bitnosti, — onoga što orijentalca najviše zaokuplja, do toga Kant nije dopro.

Još više, on veli da ne ćemo nikada ni doprijeti, ako hoćemo, da ostanemo naučni.

Za nestručnjake (a u svakom čovjeku se nalazi jedan nestručnjak, opće ljudski centar, s kojega on sudi), možemo mirno reći, da nas ni ne zanima činjenica, da li je nešto naučno, nego prosti fakat, da je istina.

Istine se moraju naučno dokazivati, to je dakako od važnosti, ali najveće i najprimarnija stanovišta se i ne daju dokazati, nego samo svatiti, vidjeti.

Na koncu često ne preostaje drugo nego vjerovati nešto ili ne vjerovati.

Ako smo ikad sebi i svome gledanju tako vjerovali, nakloni smo, da ulazimo i u svatanje velikih, i da uđemo u njihovo gledanje. »Ako hoćemo da svatimo nešto izvan sebe, treba da zaboravimo na svoje ja«.

Proučavanje Orijenta, Indije, Kine, Japana, dovodi do sve većeg poštovanja za Istok, i mi imamo svaki razlog vjerovati, da će još mnoge spasti od mana Zapada, na kojima nam Otto Spengler prijeti propast.

Ovakova predavanja i brošure kao ova g. dr. Dvornikovića spadaju u ozbiljan rad na podizanju našeg duševnog milieua u gradu.

Dora Pfanova.

PJESME MILANA RAKIĆA.*

»Nova Evropa« je uzela za zadaću, da izda »zbirke i izbore pesama naših lirskih pesnika, starijih i mlađih« i iz tog plana izišla je zbirka svih starih i veoma malog broja novih Rakićevih pjesama. Da li izdavač ima i neki program i određen plan, koji ga rukovodi pri izdavanju tih antologija ili je tu mjerodavan samo lični ukus i lično raspoloženje? Uostalom to je stvar izdavačeva, ali bi iz ovoga izbora zaključili, da će to biti ono drugo. G. Ćurčin (izdavač ovih antologija) je naime u svoje vrijeme lomio na veliko koplje za pjesnički talenat g. Rakića i pišući o njegovoj verzifikaciji došao do zaključka, da je ta verzifikacija po metričkoj formi najsavršenija, što se uopće da postignuti. I zato je g. Ćurčin mogao o Rakiću govoriti samo u superlativima. I možda su baš ti stari superlativi nagnali ondašnjega kritičara i sadašnjega izdavača, da nanovo izda ove pjesme.

Nije sam g. Ćurčin, koji je imao takvo mišljenje o Rakiću. To je mišljenje dijelila i čitava ondašnja kritika, čak je ono ušlo i službeno u književnu historiju Skerlićevu, a po ovome, naravno, i u Prohaskinu. Rakić je stavljen na vrhunac i na tome vrhuncu više opjevavan nego kritikovan. Skerlić ga je spočetka i kritikovao, to jest, ne pjesnika, nego njegovu »filozofiju«, pesimizam, koji Skerlić nije nigdje i ni kod koga trpio više iz općenacionalnih nego iz ličnih razloga, što svjedoče njegove riječi: »Držim da je taj književni diletantizam i čisto kontemplativni pesimizam samo jedna skučena, oskudna i neplodna vrsta poezije, da to nije ona poezija, koja ostaje večito mlada u srcima ljudi i čitavih pokolenja, da mladi ljudi od vrednosti imaju nešto više i bolje da kažu u jednom tako zaostalom narodu kao što je naš i da se od njih traži nešto šire i čovečnije od književnih simbola i večitih kletava života« (Pisci i knjigeI.). Skerlić je pošao i dalje i potražio izvor toj »filozofiji« i našao sasvim pravilno, da je »Rakić nadahnut Alfredom de Vinjijem, Parnasovcima, naročito Lekontom de Lilom, zadovoljava se njinom poezijom pesimizma i moralnog stoicizma, zatvarajući se u »kulu od slonove kosti«, tuđ i neprijateljski raspoložen prema strujanjima života«. Tu je Skerlić stao i u ispitivanju nije išao dalje. Naprotiv je kasnije u svojoj Istoriji precrtao i to svoje ranije mišljenje i o Rakiću se izražavao samo u superlativima. Primjer su njegovi epiteti, kojima karakteriše Rakića: »mislen bez cepidlačenja, dubok bez nejasnosti, rečit bez visokoparnosti, liričan bez patosa.«

Takva su dakle bila ranija i najslužbenija mišljenja o pjesniku Rakiću. Vrijede li ona i danas? Ako su bila tačna tada, onda bi logično bila i danas. Ali ja sumnjam, da bi se danas našlo kritičara, koji bi bez svake rezerve potpisali ta mišljenja. Znači, da su ta mišljenja bila u najmanju ruku bar pretjerana, ako ne i netačna i da ti superlativi nisu bili uvijek na mjestu. Perspektiva od danas i jučer nije u pitanju. Ni najmanje. U pitanju je vrijednost uopće, objektivna (da tako kažem) vrijednost, u koliko se može o njoj govoriti. Mi smo u većoj distanci od tadanjega Rakića i već ta distanca daje jedan plus našoj objektivnosti. Rakić je fascinirao svoje savremenike novošću, francuštinom (ja bih onoj dvojici, koje Skerlić spominje, dodao podcrtavši A. de Musseta), koja je vis-a-vis Dučiću naročito odskakala. Danas je ta novost starost i ona, prirodno, ne može više ni tako da odskače. I Rakić izoliran od svih tih uticajnih faktora (naime uticajnih na tadanje mišljenje) izgleda danas

* Pesme M. M. Rakića, izdanje »Nove Evrope«, Zagreb 1924.

mnogo siromašniji, ako ne i toliko siromašan epitetima, koliko je prije izgledao bogat.

U ovoj zbirci štampane su sve Rakićeve pjesme, što ih je ispjevao do svoje 48. godine života, njih 57 i dodavši jednu neštampanu 58. na broju. Od tih ima 19 t. zv. »ljubavnih«, 21 »različitih« i 7 »patriotskih«. To je suma Rakićeva pjesničkog rada. Dakako da kvantitet ne odlučuje. Ali iz ovoga se siromaštva dade izvesti zaključak o oskudici invencije kod Rakića. A da je ta oskudica očigledna, vidi se po siromaštvu motiva, po kojima Rakić ispjevava pjesme, ili bolje rečeno kalupi. Tu su dva-tri motiva, koji se neprestano ponavljaju, a da se i ne obnavljaju. Oplakana draga, isplakana ljubav, plačni ljubavnik, plačna starost, dosadna smrt, dosadna starost, dosadna praznina i tako opet i tako dalje, to je vječita tema pjesnikova. U patriotskim se pjesmama opet demantuju ti motivi i obrnutim redom ponavljaju u istom tonu. Ta se monotonija ne prekida od pjesme do pjesme, nego se samo izvlači, isteže u jednome pravcu i na jednu žicu. Tako se dešava, da bi svih 19 ljubavnih pjesama (koliko ih ovdje ima), kada bi se saželo na potrebnu mjeru, dale svega 3—4 pjesme, koje ne bi bile bar dosadne. Put od osjećaja do izričaja je kod Rakića dug, on je zaobilazan, posredan, u tom »međuprostoru« su smješteni kalupi, sheme, u koje onda pjesnik trpa sadržaj. I zato veoma često dobivate dojam, kao da je taj sadržaj samo radi toga kalupa i jer je potrebno, da se taj već gotovi i smišljeni kalup ispuni, onda ga se trpa i potrebnim i nepotrebnim. Odatle suvišak, balast, ono prepričavanje i trpanje riječi, koje nalazite u gotovo svakoj pjesmi. Kao tipičan primjer iznijeću samo jednu strofu:

»Danas ću ti dati, kada veče padne,
U svetlosti skromnoj kandila i sveća,
U čistoći duše moje nekad jadne,
Čitavu bujicu proletnjega cveća.«

(Čežnja).

Tu se očito vidi, da je čitav onaj umetak od polovice prvoga, pa drugi i treći stih, stavljen bez ikakve povezanosti, samo zato, da se ispuni strofa i kada bi Rakić bio uistinu »dubok bez nejasnosti«, kako ga naziva Skerlić, i jasan bez suvišnosti, onda bi od ove na silu skovane strofe ostala samo polovica prvoga i zadnji stih te bi glasio:

«Danas ću ti dati...
Čitavu bujicu proletnjega cveća«.

Ovaj primjer iznosim kao tipičan, da se vidi, na kakav je način građena većina Rakićevih pjesama.

Isto je tako i s Rakićevom retorikom. Ja ne znam, šta znači Skerlićeva riječ: »rečit bez visokoparnosti«, ali većina pjesama daje dojam suhoparnih rječitih pjesama. One su pune retorike, i to patetične retorike, koja zvuči na deklamaciju, namještenu i neiskrenu (Iskrena pesma, Ponosna pesma, Varijacije, Očajna pesma itd.). A baš ta retoričnost s tom namještenom patetikom je skrajna oprečnost, upravo negacija liričnosti. Rakić ne poznaje slobodnoga stiha i do krajnjih granica slijedi stara pravila poetike. Svi su stihovi ispjevani u dvanaestercu i jedanaestercu, pa možda je baš i to natezanje na ta dva kalupa jedan od razloga, da ti stihovi teku monotono, da njihov ritam u svojoj jednoličnosti uspavljuje. Rakić slijedi ta formalna pravila tako daleko, da radi rime žrtvuje čak i smisao riječi i rečenica. Tako veli, da su »polja mesečinom plavna«, jer treba da se rimuju sa »tavna« (Sonet III.), »staloženi svati« radi rime: »dati« (Starost), »na vjeki veka«, jer to traži »reka« (Jedna želja), zatim:

Priroda kad je zla i jetka...
Prcvoga dana kobna letka«

(Sumorni dani),

dalje: radi rime sa »more« njemu »šume šumore« (Večiti putnik) i za volju te iste rime izlazi nesmisao kao:

»Gde nad mirnom vodom, u večeri vrele,
Bde starinske kule s mrke citadele« (?)

(Večiti putnik).

Mnoge su izreke nejasne kao: »nesuštastvena mesečina« (Božur), »klepetuše ravnomerno bruje« (Minare) itd., a ima i suvišnih barbarizama: »šećerlema«, »rabadžijska kola« etc. Nije znak našega cjepidlačarenja, da napominjemo ove grješke, nego su one više znak pjesnikove uskogrudnosti, njegove formalističke ukočenosti; jer te grješke ne nalaze se samo u njegovim slabijim pjesmama, već i u najboljim, pa i u onoj, koja proglašavana kao najbolja srpska pjesma »Ljubavna pesma«. U toj pjesmi jedan stih glasi: »Bude se groblja uz kuknjavu glasnu« a ta zadnja riječ, koja izvrće čitavu sliku, metnuta je samo, da se može rimovati sa »strasnu« u prvome stihu. A takvih silovanja smisla, riječi i jezika ima mnogo, ja sam iznio samo one, koje su mi najviše upale u oči.

Možda bi bilo potrebno, da se kaže nešto i o filozofiji Rakićevoj, kad je već i prije i o njoj govoreno. Moramo odmah istaknuti, da mi u tim pjesmama ne nalazimo toliko duboke mislenosti, koliko ju je vidio Skerlić. Mi je apriorno i ne tražimo, ali kada je sam pjesnik daje, odnosno, hoće da daje, onda se može i o njoj progovoriti. Sva ta »filozofija« sa centralnim problemom patnje, patničkog života i sudbine, izvakana je u bezbroj nijansa u stihovima one trojice navedenih Francuza, od kojih ju je naučio i Rakić i toliko razgažena i rastresena mogla bi se sva svesti na onu sentencu Mussetovu: »L'homme est un apprenti, la douleur est sou maître«. Sav taj pesimizam nije nikakav veliki, altruistični kozmički pesimizam, na komu se razapinje duša i trgaju nervi. To je deminutiv pesimizma (profanacija ove riječi), egocentričan, stisnut, površan, uzak i zato često i najviše afektiran, naučen, pomodan, koji se u ponavljanju ne produbljuje nego dosađuje (Dolap, Starost itd.), umara, prestaje da interesira i postaje banalan (Mutna impresija), konvencionalan i pubertetski naivan:

»Sad mi se čini da ne živim više,
U gustu tamu da sve dublje klizam,
Nesretno i stalno... Noć miriše,
I dušu muči silni pesimizam«

(Površni utisci).

Ta egocentričnost, taj egotizam, to uvlačenje svega u se, svođenje svega na se, na svoj uski, tijesni, nedorasli i nerazrasli ja, to skoncentrisavanje svega interesa na sićušnu psihobiološku jedinku, koja u relaciji prema cjelini znači, ako ne ništa, a ono veoma malo; i to je jedna od onih komičnih manira dekadentskih kod onih samozvanih »nervnih romantičara«, manira i poza koliko namještena i afektirana, toliko danas preživjela, zastarjela i gotovo smiješna. A tom manirom zaražen je Rakić od početka do kraja i u njoj je sadržana čitava njegova »filozofija«.

Napokon ni stilski t. j. ni formalno nije ta »filozofija« nimalo originalna, ona nije lična, nije Rakićeva. Treba se samo sjetiti onoga vremena, u kojemu je ona davana, vremena u koje nastaje srpska moderna. Ta moderna nastaje u isto vrijeme kada i hrvatska i razlikuje se od ove najviše po tome, da je (samo) pod francuskim uticajem. Taj uticaj

nastao je kao i ta struja motivisan reakcijom na tada uvedeni i udomaćeni srpski realizam, reakcijom za koju se ne može reći da je došla spontano, nego više iz pomodnih razloga. A taj val novoga uticaja i nove orijentacije donio je sa sobom i tu egzotičnu neoromantičku filozofiju, tu filozofiju nekog afektiranog »veltšmerca«, neke glumljene boli neizrasle iz domaćeg korijena niti izvedene iz faktičnog ličnog osjećanja. Ta filozofija u to vrijeme postala je opća kao što je postala opća i muza, koja je po jednoj, gotovo jednoličnoj škali lamentirala tu filozofiju. Dovoljno je samo spomenuti imena tadanjih predstavnika Moderne i savremenika Rakićevih, pa da se vidi, koliko je sav taj štimung općenit, zajednički i pomodan. Dučić, Stefanović, Luković, Markovićeva, Rajić, Pandurović, Petković-Dis, sva ta imena povezana su u glavnom jednim okvirom, sve njih jednako nadahnjuje ta zajednička, opća i pomodna muza i one razlike, koliko ih ima među njima, pretežito su morfološke (da se tako izrazim) naravi. Razlike su manje više suptilne i gotovo iščezavaju pod općim biljegom i neoromantičkim i dekadentsko-simbolističkim plaštem. U tom općem pomodnom valu utonuo je i Rakić i uzaludno je govoriti o nekom emancipovanju i potpunom diferenciranju. Kada se sve to uoči onda ne malo čudne izgledaju riječi g. Prohaske, koji za Rakićevu poeziju veli, da je »i sadržajem i raspoloženjem daleka od dekadentizma i simbolizma francuskih modernista, ona je socijalna, humanitarna, psihološka, refleksivna«, te da je Rakić »svagda simbolist« zbog socijalne ili srpske narodne ideje, dalek od zapada, od Francuza, »srastao s domaćim stvarima, životinjama(!) i ljudima«. (v. Pregled). Ja ne znam, šta je mislio s ovim riječima g. Prohaska i šta on uopće razumijeva pod psihološkom pjesmom i ako je uistinu pročitao Rakićeve pjesme, koje on to pjesme označuje humanitarnim i socijalnim. I kako je on mogao naći humanitarnih pjesama ondje, gdje se govori samo o tupoj i rezigniranoj tuzi, o dosadi, nirvani i ništavilu, i kako je mogao govoriti o nekim socijalnim pjesmama ondje, gdje je sve savijeno u zatvoreno klupko egotizma i sve teče u cik-caku ja-ja i ja-ti (ili - ona)!

Ne mislim ovdje, kada govorim o Rakiću, da se upuštam u raspru i sa g. Prohaskom i da pobijam njegova mišljenja, jer se ta paradoksna mišljenja i sama pobijaju. Navodim ih samo kao primjer, kako se iznalaze sve moguće riječi, da se opravda predrasudu, koju i kritičaru može da sugeriše pomodno javno mišljenje. Velika je sugestivna moć toga iracionalnog javnog mišljenja, ono može da obmanjuje čitavu jednu generaciju i jedan od nerijetkih primjera je evo i ovaj primjer s Rakićevom poezijom.

Možda bi bilo potrebno govoriti napose o Rakićevoj verzifikaciji, pogotovu kad se ona ističe na vrhunac i stavlja kao uzor (tako i Skerlić). Dakle o građi Rakićevih pjesama, o trohejskom ritmu, o dvanaestercu i jedanaestercu, kojim se on služi. Ne treba podvlačiti, da mi pravilno izmjenjivanje arze i teze ne smatramo nikako (kao stara poetika) odlučujućim faktorom za valjanost pjesme niti držimo, da je i najpravilnije rimovanje neka naročita odlika za pjesmu i pjesnika. Ne mora se biti ni protivnik takvog načina građenja pjesama, ali treba istaknuti, da je to pitanje samo forme, dakle jedno nebitno pitanje. Ali ja sam već unaprijed istakao, kako Rakić za volju toj formalnoj strani žrtvuje smisao i sadržaj, kako on radi rime kvari riječi i iznakažuje jezik. Dakle njegova rima nije uvijek spontana, nego izgleda često na silu izmišljena i unaprijed postavljena u gotovoj shemi. Dalo bi se dosta prigovoriti i ritmu, koji nije uvijek melodičan i gladak, nego je često hrapav, ispretrgan i nepovezan.

Upozorujem samo na onu gore citiranu strofu (Površni utisci) kao dokaz, da se vidi, koliko su pretjerani oni raniji sudovi pa među njima i onaj g. Ćurčina.

Ako bi sada sve ovo ponizali, podvukli crtu, sabrali i dobivenu sumu ili zaključak poredili sa zaključkom, koji je ranije izvađan i izveden, rezultati bi se svakako križali. Znači, da je jedan od ta dva zbroja kriv. Mi međutim ne bismo izveli odmah tako naglo takav dogmatski zaključak. Onaj prvi zaključak (naime, ono ranije mišljenje o Rakiću) nije tačan, jer je izrican u blizini i pod različitim uplivima: vremenskim, ličnim, pomodnim itd. Koliko ima u tome ranijem mišljenju i zaključivanju netačnoga i po tome neodrživoga, pokušali smo da dokažemo ovim načinom a contrario, koji se može da tumači samo kao korektiv onome ranijem zaključivanju. Eto zato smo i iznijeli samo minuse nasuprot onim premnogim plusovima prijašnje kritike.

Rakićeva poezija je imala svoje vrijeme i to je vrijeme dosta doprinijelo i stvaranju te poezije, iz njegova (toga vremena) raspoloženja su i nikli oni danas nemogući epiteti u superlativima. Kao takova ona će ostati karakteristična i dokumentarna kao i ti sami epiteti. Ali danas iznešena na svijetlo ona se ruinira kao i svaki malo trošniji antikvitet. Ta poezija ne podnosi današnje svijetlo, ono rastače nju, odnosno njezin okvir t. j. iluzije, u koje je bila obmotana. Možda je to i Rakić naslutio pjevajući rezignirano:

»Kako sam mnogo obećav'o,
A koliko sam malo dao
I čekajući svoje pravo
Doček'o opšti udes zao.«

(Pomrčina).

Gotovo bismo zaključili, da je to i sam izdavač osjetio, kada je u pogovoru kao u osmrtnici napisao: »Knjiga je štampana u 3500 primeraka, od kojih je 500 na naročitoj (japanskoj) hartiji i u bibliofilskom omotu; od ovih primeraka 60 je povezano u kožu, numerisano, i na njima je potpis pesnikov.« Svakako jedna diplomatsko-aristokratska manira!

Ivan Nevistić.

POBJEDONOSNO DJELO WLADYSLAWA REYMONTA.

Epopeja seljačkog života »Chlopi« (1904.—1909.).

U dijelu književnosti odobrila je švedska akademija za 1924. godinu Nobelovu nagradu poljskom književniku Wladyslawu Reymontu. To je svakako veoma znatan uspjeh, ako se uvaži, da su kandidatima za književnu Nobelovu nagradu bili književnici svjetskog glasa: Maksim Gorkij, Tomas Hardy, Tomaš Mann, Blasco Ibanez.

To odlikovanje nesumnjivo je triumf poljske kulture, a danas i triumf poljske republike, koja po dugom snu oživljuje i širi krug svoga znamenovanja svojim odličnim književnikom, ambasadorom poljske misli i duha.

Poslije Henryka Sienkiewicza i Curie — Sklodowske — to je treća od Nobelovih nagrada, koja je dodijeljena Poljskoj, a druga po redu književna nagrada, koja je najboljim svjedočanstvom intenzivnog poljskog rada na polju duhovnog stvaranja.

Hvala fundaciji plemenitog Šveđanina po treći se put proslavljuje poljsko ime širom čitavog kulturnog svijeta. Mi Hrvati, kao grana drevne slavenske lipe zahvalni smo velikom poljskom piscu, koji je svojim perom proslavio poljsko i slavensko ime i iskrenom radošću sjećamo se njegova pobjedonosnog djela.

Djelo, koje je Reymontu osiguralo pobjedu, a što ga šved-

ska akademija izričito spominje kao uzrok priznate nagrade — zapravo je najveće djelo ne samo Reymontovo nego cjelokupne poljske literature za posljednjeg decenija uopće.

Nagrađeno je djelo »Chlopi« (Seljaci) pučka epopeja u 4 sveska. Poslije velike »Trilogije« Sienkiewicza nema na području poljske književnosti djela, koje bi prikladnije moglo reprezentirati visoki niveau poljskog artizma kao što su »Chlopi«.

Nesumnjivo u pogledu utjecaja na poljsku psihiku, u pogledu raznolikosti unutrašnje igre i dinamike osjećaja mogu prevalirati »Popioty« od Stefana Žeromskoga. Ipak Žeromskovo djelo usprkos toga, što se na njegovim stranicama, protkanim vihrom ushita, pali san pokoljenja, san o viteškom maču, zaostaje u objektivnoj ocjeni za Reymontovim romanom.

Nad Žeromskovim djelom dominiraju »Chlopi« visokom mjerom čistog artizma, zatim atmosferom zdravlja, koje udara iz tih listova, opojenih dubokim dahom rodne grude. To strujanje snage zapravo je glavnom oznakom čitavog Reymontova stvaranja.

Dok Žeromskoga poljska kritika (Bol. P. u »Nowoj Reformi«) naziva s mnogo razloga savješću savremenog pokoljenja, izražajem njegovih rana, što krvare, i njegove plamene čežnje — dotle je Reymont u velikoj mjeri zdravljem generacije, izražajem njegovih krepkih snaga, njegovim rascvatom u bujnu stvaralačku sferu života. Ne izražava se to u Reymonta u početku njegova stvaranja. On se evolvirao i prošao brojne faze: ponajprije ga je apsorbirao vanjski svijet, muke savremenog života (»Komedjantka«, »Fermenty«), tegobe i psihopatološke ekstrakture današnjih ljudi. U »Ziemi obiecanoj« daje crnu fizionomiju »poljskog Manchestera«, Lodza.

Prva svoja djela stvarao je Reymont uz bok naturalističke tehnike Emila Zole i nalazio je uporišta na živim konkretno opserviranim »dokumentima« poznatog željezničarskog ili glumačkog svijeta. S velikim uspjehom opisivao je industrijske krugove, istaknuo sve prolome ne samo psihike ljudske, nego cijelog pravca kolektivnog života. Vidljiva je nerijetko i tendencija, da se socijalno zlo dokrajči i Reymont je u tu svrhu davao direktive.

Junakinja njegove pripovijesti iz mladosti (»Fermenty«), Janka, trgne se iz svog milieua, koji ju okružuje zagušljivom atmosferom, diže se sve većma, dok ne stane u prvi red radnih društvenih jedinica.

Oštro je ocrtana fiziognomija tipa »Lodzermenscha« u osobi Borowieckog, koji ulazi u poslovni savez sa Židovom Moritzom i Nijemcom Maksom Braunom, Borowiecki doduše reprezentira ogavni tip grubog materijalizma i niske lakomosti za dobitkom, ali ipak nije prikazan sasvim bez ikakovih plemenitijih tendencija i izvjesnih nijansa simpatije, koja zaštićuje njegov lik znamenom opraštanja i aureolom dobrih djela.

Ta bujica unutrašnjeg zdravlja, to strujanje prema pročišćenju života od svih dahova raspadanja javlja se silno i u velikoj pučkoj epopeji, u »Chlopima«. To strujanje žive snage udara prije svega u neobičnom, direktno razularenom elementu, koji ispunjuje čitav roman, a obuhvaća u sebi i čovjeka i prirodu, ta dva elementa, čiji je nerazdruživi život isprepleo dušu čitavog djela.

Ta karakteristika elementa, koja je vidljiva u svim beletrističkim koncepcijama Reymonta i koja prožima sve njegove ljudske figure, identična je u tom slučaju se faktorom, koji je također neobuzdan elemenat i koji je u svoj čistoći sačuvao plemenski individualitet, a koji uključuje u sebi sve stvaralačke elemente moralne sile, na kojima se mora temeljiti svako pridizanje zajedničke izgradnje narodnog života.

Kruna tih stvaralačkih snaga, te dinamike moći, kojom odiše poljsko selo Reymonta — jest čas smrti starog Boryne, koji umire u preslatkoj hipnozi i koji se stapa u jedno s rodnom grudom, koja ga okružuje.

Taj stari gospodar, koji »zuri preda se, u taj cijeli čarobni svijet noći jesenje, kročio je poljanama tiho, kao da je blagosivao svaku grudu zemlje, svaki grm«... Taj radiša — sijač, koji je sijao svoju dušu u brazde svoje rođene grude, jedna je od najljepših tipova u romanu. U njemu se savršeno odražava sklonost i ulazak rasno preporođenje duše u vječne temelje matere zemlje, s kojom se je čovjek na vječna vremena sastao u jednu neraskidivu, a ujedno konstantno stvaralačku i neprekidno živu cjelinu, koja igra sveđer ritmom, promjenljivih godišnjih doba, ritmom velikog bezdanog života usred rođenja novih nagona i njihova izmjeničnog umiranja i uskrsavanja.

Ne samo elemenat, koji se direktno poput vala širi po listovima knjige i dolazi do grozne snage u mahnitoj ljubavi Jagne i Antke Boryne, ne samo čar rasne duše, koji svojim sadržajem ispunjava cijeli svijet običaja i tok predočenih događaja i prebogati svijet prirode nego i visoki artizam čini roman Reymonta neobičnim djelom, koji zaslužuje svjetsko priznanje. Reymontov artizam razlikuje se od artizma talenata Sienkiewicza i Žeromskog. On je obogaćen svim novim elementima novovjeke artističke ekspresije, koja se oslanja na naturalistički impresijonizam.

Jedna od najčudesnijih osebina Reymontova artizma je revelacijona plastika, koja s jednakom slobodom otvara fenomene vanjskog kao i unutrašnjeg svijeta, čije neistraženo duhovno bogatstvo u Reymontovoj knjizi igra i pulsira, mijenja se neprekidnom vibracijom osjećaja i variabilnih raspoloženja, koje je autor »Chlopa« umio s gotovo rezbarskom tehnikom uokviriti i zatvoriti u kompaktne slike savršene artističke forme. Na Raymonta bi se najjasnije mogao primijeniti opis Krasinskoga o »centripetalnosti«, koja se izražava u tomu, da se fiksira u zbijenu i konačnu formu svijet pojava, pojava života i duše, koji sveudilj vibrira. U djelima Žeromskoga nasuprot zapaža se »centrifugalnost« t. j. suptilni, vječno gipki val impresija i raspoloženja, koji poplavljuje njegovim djelima, a koji omamljenim nagonom leti na poletnim krilima čudesne glazbe riječi — nekamo u tajanstvenu daljinu nadzemnih sfera.

Wladyslaw Reymont probija se do zemlje, do njezinih stvaralačkih sila putem harmoniziranog stvaranja u svom artizmu, za koju su klasičnim primjerom epske mjere neobične dinamike »Chlopi«, treća (»Pan Tadeusz«, »Trylogja«) velika narodna epopeja, koja je ograničena svojom bazom na poljsko selo.

»Chlopi«, prevedeni na mnoge tuđe jezike, manifestiraju svuda ne samo poljsku visoku literaturnu kulturu nego i znatan karakter poljske rasne kulture, koja se izrazuje u nastojanju, da se zahvati svijet raznorodnih i silnih čuvstava u okvir jasnog i plodnog stvaranja.

To je najveća pobjeda Reymontova djela, koje je dobilo počasnu nagradu Nobela na međunarodnoj utakmici duha.

* * *

Wladislaw St. Reymont rodio se dne 6. svibnja 1868. u selu Kobieli Wielki u zemlji Piotrkowskoj. Za svoje mladosti prošao je različne službe, koje mu dopustiše, da je

život svestrano upoznao: bio je poljoprivrednim praktikantom, glumcem, željezničarom, upisao se je pače u novicijat Pavlina u Čenstohovi. Kao željezničar počeo je pisati novele, koje je u glavnom crpao iz seljačkog svijeta, a nešto iz glumačkog i željezničarskog. Od 1893. štampao ih je po različnim časopisima. Posebno su izašli »Pielgorzymka do Jasnej Gory« (1894.) »Komedjantka« (1896). »Fermenty« (1897.), »Ziemia Obiecana« (1898.), »Lili« (1899.), »Sprawiedliwie« (1900.), »Zapozno« (aktovka 1899.), »Wjesienna noc« (novela 1900.), »Przed switem« (1902.), »Z pamietnika« (1903.). — God. 1904. počelo je izlaziti glavno Reymontovo djelo, njegov standard work »Chlopi«, koje je do 1909. godine obuhvatilo četiri dijela prema četiri godišnje dobi (I. Jesen, II. Zima, III. Proljeće, IV. Ljeto). Drugo mu je djelo veće koncepcije trilogija: »Rok 1794« (1913.-14. počeo izlaziti). Osim te trilogije napisao je dvije folkorističke - psihološke pripovjesti: »Marzyciel« i »Wampir«. Iz vremena rata najbolja mu je zbirka novela »Za frontom«.

Posljednje mu je djelo alegorijska pripovjest »Bunt«, koja se odigrava na tlu životinjskog svijeta. Na to djelo valja se osvrnuti u posebnom članku.

Dr. Ivan Esih.

WILLIAM SHAKESPEARE: NA TRI KRALJA

komedija u 5 činova, preveo Dr. M. Bogdanović, režirao dr. Branko Gavella.

Dr. Gavella je specijalista za Shakespeareov repertoar. Njegovo stručno poznavanje svīju Shakespeareovih komada u originalu, čitave literature, koja govori o tome engleskom geniju, njegova opća naobrazba i naročiti umjetnički instinkt, omogućili su na našoj pozornici jednu europsku predstavu prvoga reda. »Na tri kralja« spada u red naših najboljih predstava, što ih je ikad ovaj teater mogao da dade. Skupna igra glumaca, harmonija u unutrašnjoj njihovoj igri, koja se svojim izrađenim i proživljenim scenama dovinula do naše klasične forme, sve je to dokazivalo, da je Gavella u svom umjetničkom radu došao do svoje konačne forme, da je našao svoj konačni izraz, da je potpun, zreo i u svom razvoju dovršeni umjetnik. Ono što nam bude odsada Gavella davao treba — ako ništa više — da ostane na toj visini, da ne padne ispod razine toga konačnog otkrića, kako bi naša kazališna umjetnost po njemu i s njime dobila svoj staložen, izrađen, da ne reknemo — klasični stil.

Sama stvar »Na tri kralja« je komedija genija, koji je s njome zabavljao samoga sebe pustivši svome snažnom bezobzirnom talentu neku djetinjsku, razuzdanu i skoro obijesnu slobodu, koja lomata poput vihora svim nedotupavim, slabim i komičnim stranama ljudskoga karaktera. Tu nema nikakvih problema, nikakovih naročitih zapletaja, sve je tako jednostavno, lakrdijaški udešeno, a sve ipak odaje jedan robustan, snažan temperamenat i jedan velik i opsežan duh, koji je kadar da u svoje gvozdene mreže uhvati sve ljudske nedostatke i da ih raspe u bliještavom sjaju svoje nepristodobive dikcije, humora i raspojasane pjesničke fraze.

Za nekog brodoloma spasu ljudi iz morskih valova brata Sebastijana i sestru Violu tako, da nijedno od njih nije znalo za sudbinu drugoga. Stvar se događa u Iliriji, gdje vlada neki sentimentalni vojvoda Orsino, u koga se zaljubi Viola, a kome opet odbija sve ljubavne ponude lijepa grofica Olivija. Viola se preobuče u muško ruho i nosi vojvodine ljubavne poruke Oliviji, koja se tom prilikom zaljubi u Violu, ne znajući da je žena. I na tome se osnivaju svi zapletaji te Shakespeareove komedije sve dok ne dođe Olivijin brat Sebastijan, koji je njoj dakako na vlas sličan, i ne preuzme na se sve ono, što je Oliviji nedostajalo, kao »muškarcu«, a njoj ne pribavi vojvodinu ljubav. I tako se eto svršava cijela komedija.

Scena je Ljube Babića ovaj puta bila nadasve interesantna, pojednostavnjena Shakespearska scena u sretnom pronalasku dvaju velikih pomičnih cilindera, koje koturaju i udešavaju sami glumci prema scenskim potrebama, t. zv. sintetična inscenacija. Ta je sretna ideja i omogućila, da je komad sa toliko raznih prizora i scenskih promjena, zadobio potpunu homogenu cjelinu i jedinstven, nerastrgan sistem unutarnje igre.

Gluma je ovaj puta bila u osobitoj skladnosti, bila je potpuno podatna jakoj i premoćnoj režiserovoj ruci, koja je mogla da slije toliko raznih temperamenata i toliko različitih glumačkih kvaliteta u jednu savršenu cjelinu tako, da smo možda prvi puta vidjeli opću i zajedničku snagu našega ansambla i dali joj svoje potpuno priznanje. **—ić**

ŠALOM AŠ: BOG OSVETE

Redatelj Ivo Raić.

Jedna malo neobična i egzotična sredina, jedan malo lascivan siže i jedna ponešto smiona i purgerskom oku amoralna atmosfera to je eto materijal, s kojim je Šalom Aš izgradio svoju dramu.

Stvar je uzeta iz života poljskih Židova, i pisac, koji je i sam izrastao iz te sredine uspio je potpuno da nam iznese sve osebine, i sve karakteristike toga miljea, koji u našoj današnjici igra presudnu ulogu i daje joj zapravo svoj osobni materijalistički žig. Poljski kupler i kuplerka — Jankel Šepšović i žena mu Sara — imaju kćer Rivkele, koju bi htjeli očuvati od užasne sudbine, koju snose djevojke iz njegove »kuće« i učiniti je poštenom jevrejskom djevicom. Zato su dali napisati kod rabina svetu Toru i unijeli je u kuću sa svim vjerskim počastima i zavjetovali se Bogu, da im očuva kćer, a njih, koji su pravi grešnici, neka kazni po zasluzi. Međutim taj Bog u njihovoj kući bio je Bog osvete, a ne Bog zaštite, i Rivkele predobije lezbijka Manjka i povede je sa sobom u drugu javnu kuću, koju su zasnovali Hindl, djevojka iz Jankelove kuće i Slojme njezin vjerenik. Jankel Šepsović se pobuni protiv Boga, koji mu nije mogao spasiti kćer i kad mu se ona povrati (otkupila je od Slojma mati Sara) mjesto da je uda za budućeg mladog rabina, on je baca u svoju kuću skupa sa sv. Torom. To je u glavnom siže ove vanredno interesantne drame.

Režija je istakla židovski milje, pače zadržala i karakteristični prizvuk, kojim se odlikuju židovi, a nekoje scene, kao ona lezbijska u drugom činu i ona Rivkelina i Manjke na vratima u prvome činu uspjele su svojom logičnom postavom i psihološki kompliciranom igrom vrlo dobro. Gosp. Papić je naročito u prvome činu donio mnogo iskrene čovječanske ljubavi prema svome djetetu, a u trećem očajne i sverazorne pobune prema Bogu, koji mu je prezreo tu najveću i najljudskiju svetinju. **—ić**

LEONID ANDREJEV: MISAO

drama u 6 slika, režirao Strozzi.

Leonid Andrejev je pretežno teaterski čovjek. U njega ima mnogo literarnog talenta, mnogo shvaćanja za kompliciranu ideologiju i psihološku nesređenost modernoga čovjeka, ali on tu svoju sposobnost naročito u toj drami po-

najviše svodi na čisto teaterski efekat. Ta karakteristika njegova rada je s pozorišnog stajališta mnogo interesantnija, nego li s literarnog.

Dr. Keršencev, glavni junak u njegovoj drami, imao bi da bude reakcija na samoga Ničea, koji je sa svojim Zaratustrom uzdigao kult volje do religije, a ta volja, koju je Andrejev usredotočio u Keršencevu, dovodi do apsurduma do faktičnog ludilo. Ona se materijalizirala ubistvom talentiranog ruskog pisca Aleksija Sanjolova, koje je dr. Keršencev samo zato počinio, da manifestira snagu svoje volje, ali ona nije dovela ni do kakvog pozitivnog rezultata, što više ono je simulirano ludilo, koje ga je trebalo spasiti od zakona, pretvorila u faktično ludilo u tragediju glavnoga junaka. Međutim baš taj čisto literarni problem nije Andrejev dovoljno osvijetlio, šta više nije ga bio ni sam svijestan, jer ga je vodila samo teaterska, a nipošto literarna strana toga djela.

Međutim ni sama teaterska strana nije provedena onom dosljednošću, kojom se dobivaju zaokružena i potpuna pozorišna djela. Već nakon treće slike drama počinje padati, dok se u petoj i šestoj ne raspline u potpuno vazdušno stanje, koje visi kao prazan balon na prvoj polovici toga neizrađenog Andrejevog djela.

Andrejev je bio očito nesređen i nestaložen dramatičar, sa jakim pozorišnim talentom, ali bez dovoljne izdržljivosti, koja je na koncu konca gotovo svako njegovo djelo razbila i oslabila. I »Misao« nosi sve te njegove nedostatke, koje je on mogao marljivošću i sistematskim radom potpuno ukloniti. Sad je kasno, jer Andrejeva nema više na svijetu.

—ić.

O LUŽICI I LUŽIČKIM SRBIMA.

(Prema djelu: Dr. Josip Pata: Lužica.)

(Svršetak.)

Uz Smojlera se pojavio na književnom polju Lužičkih Srba Mihajlo Hornik, pitomac praškog lužičkog seminara, koji je već rano izdao Povijest srpskog naroda na temelju prije već izdane povijesti Lužičana od Poljaka Boguslavskoga, koji se također vrlo mnogo zanimao za Lužičke Srbe. Hornik je g. 1863. utemeljio za katoličke Lužičane časopis Katolski posel, koji još danas izilazi, te brani i političke interese Lužičkih Srba. Protestantski Lužičani otpočeli su već g. 1861. izdavanjem svog Misionskog Posla. Hornik je bio i redaktorom beletrističkog lužičko-srpskog časopisa »Lužice« od g. 1868.—1894. G. 1873. kupio je na svoje ime i zemljište za Narodni Dom u Budišinu, koji je kasnije sagrađen s velikim troškom od pol milijuna njemačkih maraka, a na njemu je ponosno zalepršala lužičko-srpska narodna zastava u modroj, crvenoj i bijeloj boji.

Uz Hornika je učitelj na seminaru u Budišinu K. A. Fiedler izdao »Towaršni spěvnik za serbski lud«, te je tako pomalo postao Budišin središtem cijelog kulturnog lužičko-srpskog života. Grad Budišin broji danas oko 30.000 stanovnika, od kojih je jedna petina Lužičkih Srba. Hornik je utemeljio još dva literarna društva i to g. 1863. katoličko »Towarstvo sv. Cyrila i Methodija«, te evangeličko »Serbske luterske knihowne towarstvo«, koja su oba društva počela izdavati koledare, novine i druge knjige za puk. Smojler je g. 1850. uredio vlastitu nakladu srpskih knjiga, koju je g. 1863. pretvorio u knjižaru, koju još danas vodi njegov sin Marko u Budišinu u Narodnom Domu. Po Smojleru izdavan časopis »Slawische Jahrbücher« promijenjen je u »Zeitschrift für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft«, gdje je mnogo pisano i o Lužičkim Srbima, te se na taj način i vanjski književni svijet informirao o književnim i kulturnim prilikama Lužičkih Srba. Smojler je sudjelovao i na slavenskom kongresu u Moskvi, dok je Hornik polazio narodne svečanosti u Pragu, što je sve bilo vrlo zazorno njemačkoj vladi.

Lužički se slavenski jezik stao sve više širiti na zabavama, koncertima, u društvima, i besedama unatoč zapreka sa strane saske i pruske vlade. Doskora se pače počelo i s diletantskim srpskim predstavama. Prva kazališna predstava bila je u Besedi u Budišinu g. 1862. Lužički pisac Kral opisao je g. 1914. razvoj lužičko-srpskog kazališta u posebnoj brošuri »Naše dživadlo«.

Lijepi primjer lužičko-srpskih starijih patriota uplivao je mnogo i na lužičku omladinu, koja se stala od g. 1875. sastajati na ferijalnim sastancima »skhoždawanke«, koji su se svake godine obdržavali u kojem drugom mjestu.

Svakoga bi se također Uskrsa đaci redovito sastajali, što je bila kao priprava za velike sastanke o ferijama. Na te ferijalne sastanke dolazili su svi đački klubovi, naročito praška Serbowka, Sorabicum iz Lipska, te Societas, Wlada i Swoboda iz Budišina. Od g. 1899. sudjelovali su na tim sastancima i Donjolužičani. Tu se moralo govoriti samo srpski, pjevalo se, prikazivalo, održala predavanja, i pravili su se planovi, a to sve u narodnom slavenskom duhu.

U Donjoj Lužici je bio teži položaj, jer i ako je narod skroz slavenski, manjkali su mu pravi narodni vođe uslijed teških političkih i protuslavenskih prilika u Pruskoj. Sami su Nijemci izdavali molitvenike za Lužičke Srbe, a tekar u prvoj polovici XIX. stoljeća pojavili su se donjolužički narodni pisci, te je u Chotjebuzu (Kotbus) osnovano prvo đačko društvo Lužica. Maćica Serbska je g. 1850. utemeljila i Serbsko towaristwo Dolocneje Lužyce i Bramborski serbski casnik, no jedan i drugi nije se održao. Tekar u osamdesetim godinama probudila se i Donja Lužica uticanjem iz Gornje Lužice. Tu se radilo na narodnom polju u stopama Smojlera i Hornika, koliko je bilo samo moguće, te je utemeljena i Dnjolužička Maćica kao podružnica budišinjske Maćice Serbske.

G. 1877. uređen je evangelički ferijalni seminar po pastoru H. J. Imišu, koji je mlade teologe Nijemce i Srbe učio srpski propovijedati. G. 1880. utemeljeno je pripomoćno društvo za srpske studente, g. 1876. utemeljen je časopis »Srbska Lipa«, koji se spojio s »Lužičanom«, od kojih je nastao sadanji beletristički časopis »Lužica«, gdje su najviše radili lužički žurnaliste Nikola Andricki i pjesnik Jakob Ćišinjski, koja su oba umrla g. 1909. Sada je redaktorom dr. Arnošt Muka, koji je nakon Smojlerove smrti g. 1884. i poslije smrti Hornika g. 1894. preuzeo redakciju Lužice i političko vodstvo svog naroda. Dr. Muka je izdao točnu statistiku Lužičkih Srba, komparativnu gramatiku gornjo i donjolužičkih jezika, uređuje sada i »Časopis Maćice Serbske sakupio je narodne pjesme i poslovice, te je u svakom pogledu od osamdesetih godina na čelu cijeloga narodnog lužičkog pokreta. Za vrijeme svjetskoga rata dr. Muka je vrlo mnogo radio oko političkog ujedinjenja i oslobođenja svog naroda.

Od pjesnika se osobito ističe Jakob Bart Ćišinjski, svećenik, kojega je njemačka duhovna oblast silno progonila, no nije mogla ipak u njemu uništiti patriotsku žicu. Na gospodarskom polju radio je Mihajlo Nawka kao redaktor »Serbskog Hospodara«, te je i seljaštvo prionulo uz svoju inteligenciju, te osnovalo razna gospodarska i druga društva. G. 1896. sudjelovali su i Lužički Srbi poticajem ponajviše

dra. Muke s posebnim odjelom na izložbi u Draždanima, što je dalo temelj historičkom i narodopisnom odjelu lužičko srpskog narodnog muzeja u Budišinu u tamošnjem Narodnom Domu.

G. 1897. položen je temeljni kamen Lužičkom Serbskom Domu u Budišinu, koji je bio g. 1904. na svečani način otvoren uz prisustvo zastupnika sviju slavenskih naroda. Tako je bio oživotvoren davni san pokojnih narodnih prvaka Smojlera i Hornika, koji je konačno oživotvorio dr. Muka, te otvorio Serbski nardni dom s lužičkim narodnim muzejem uz velike financijalne žrtve Smojlerove. U tom domu je smještena tiskara, knjižara, Matica, knjižnica i velika dvorana za koncerte i predstave za cijeli lužičko-srpski narod. Na narodnom domu stoji napisano Zejlerovo geslo: Srpstvo mora postojati te na vijeke živiti! Danas je upraviteljem te narodne institucije sin velikog Smojlera Marko Smojler, koji sve najljepše vodi.

Za velikog svjetskog rata stao se dizati i narodni ponos Lužičanima, kojih danas imade još oko dvije stotine hiljada, makar da su ih Nijemci u svojoj službenoj statistici iskazali samo sa 120.000. Za rata su dva domorodca Emil Bart i Fr. Kral utemeljili političko društvo »Domovina« kao središte sviju lužičkih kulturnih društava, te su radili i na tome, da se osnuje i među Lužičanima posebno Narodno Vijeće. Za rata su morali i Lužičani da brane »svoju domovinu« Njemačku, a njihov narodni jezik bio je posvuda po Njemačkoj zabranjen. Vojnici nisu smjeli srpski dopisivati niti se priznavati Srbima, a svi narodni ljudi postali su politički nepouzdani. Donja Lužica je skoro sasvim nacijonalno nestala, a u Gornjoj Lužici su mnogi narodnjaci u ratu poginuli ili pomrli. Lužički časopisi su jedan za drugim počeli prestajati, a samo neki su tek katkada mogli da izađu. I gospodarski se htjelo Lužičane sasvim uništiti. Oni su svoju zemlju smjeli prodati, ali nisu više smjeli kupovati novu zemlju, koju su svu Nijemci pokupovali. Srbima je bilo zabranjeno u školama govoriti srpski kao i odijevati se u narodnu nošnju. Učitelji su dobivali posebni »Ostmarken Zulage« za germanizaciju Lužice. Jednako je radila i crkva te uredi na svim granama uprave. U to teško vrijeme oglasi se Josip Nowak s glasovitom pjesmom budilicom u počast Ernestu Smojleru, koji je tu istaknut kao sjajni tip narodnog preporoditelja. Lužička narodna omladina opet se počela sastajati, te je pretstavljala i Nowakovu komediju: »Posljednji kralj«. F. Rjezak počeo je izdavati potporom Matice Serbske veliki lužičko-srpski njemački rječnik. Sada se opet javlja dr. A. Muka i neki drugi narodnjaci, poglavito učitelj Juraj Slodenjk, koji je na velikom narodnom sastanku g. 1916. istaknuo načelo, da imade sve, što je slavensko, ostati lužičkim Srbima u Lužici. Pročulo se i među Lužičanima o čeških narodnim legijama u tuđini i kako se u Češkoj raspravlja o lužičkom pitanju, sto se naravno u Njemačkoj smatralo veleizdajom, te strogo cenzuriralo. Češka je vojska u Rusiji proglasila i Lužicu dijelom češke kraljevine, a sam Masaryk govorio je za očuvanje lužičko-srpske manjine u Njemačkoj. Prof. dr. Josip Pata u Pragu izdao je tom zgodom posebni proglas o Lužici. Nijemci su nastojali da se sve to sa strane t. zv. »vjernih Srba« opovrgne, što im nije pošlo za rukom, jer t. zv. državotvornih Lužičkih Srba nije bilo. Wilsonovi principi oživili su opet i lužičko pitanje. Odmah su se Česi na čelu s velikim prijateljem Lužičkih Srba Adolfom Černyjem zauzeli za Lužicu i zahtijevali, da se ona pripoji natrag češkoj kruni, tim više, jer je zato nastao vrlo zgodan momenat, kada se saska dinastija zahvalila. Na čelo lužičkog naroda ustao je lužički poslanik na saboru u Draždanima Arnošt Bart, koji je već prije rata potaknuo osobito važno narodno pitanje, da Lužičani ne napuste svoju zemlju. Na glavnoj skupštini Matice Serbske g. 1916. u Budišinu govorio je javno u tom smislu i dao izjavu o tome na saboru u Draždanima dne 6. listopada, da Lužički Srbi postoje na svojim zahtjevima i pravima od g. 1848., te traže narodno i političko oslobođenje. Po raspadu Njemačke utemeljio je Bart dne 13. listopada 1918. lužičko Narodno Vijeće u Budišinu, sa zadatkom, da ovo spoji i zavlada Gornjom i Donjom Lužicom. Dne 26. listopada bude stvoren zaključak, da se stvori »Serbski zwjazk«, koji je izdao rezoluciju, u kojoj su Lužički Srbi tražili, da bude na budućoj mirovnoj konferenciji prisutan i delegat lužičko-srpskog naroda. Po cijeloj Lužici u Saskoj i Pruskoj nastalo je gibanje, koje je htjelo prekinuti s dosadanjim političkim granicama, te osnovati samostalnu državu Lužicu. Nijemci su se nato silno zabrinuli, te su obećali Lužičanima, da će dobiti sva svoja prava, samo ako se Češka ne miješa u te poslove. Pobojali su se vrlo, jer su u Saskoj i Pruskoj prestale dinastije, te je sad nastupilo vrijeme, po kojem je Češka imala pravo da natrag zatraži svoje nekadanje lužičke zemlje.

Narodna himna »Hišće Serbstwo nje zhubjene« (jošte Srpstvo nije izgubljeno) orila se po svim selima i mjestima obiju Lužica, budeći sav narod na zajednički i složni istup za svoja politička i narodna prava. Osobito su kod toga igrali veliku ulogu srpski đaci, koji su sa cijelim narodom stali tražiti samostalnost Lužice. Na početku g. 1919. izdalo je Narodno vijeće proklamaciju lužičkom narodu, u kojoj se tražila na temelju Wilsonovih točaka samoodređenja samostalna lužičko-srpska država, jer da su Lužičani samostalan slavenski narod, o čemu nek odluči mirovna konferencija u Parizu, kojoj će se to predložiti. Ova rezolucija izdana je u svim tamošnjim novinama te raširena posebnim letacima po cijeloj Gornjoj i Donjoj Lužici po Saskoj i Pruskoj.

Dne 6. siječnja 1919. otputovaše lužički delegati Arnošt Bart sa svojim tajnikom Janom Brylom, kojima se pridružio kao počasni konzul za Lužicu i Adolf Černy iz Praga, u Paris na mirovnu konferenciju. Nijemci su silno planuli na taj pokušaj narodnog oslobođenja Lužice, te su u zadnji čas obećavali Srbima zlatna brda. Na mirovnoj konferenciji zauzeo se češki ministar dr. Beneš za Lužičke Srbe, te je predložio njihove želje mirovnoj konferenciji. On nije tražio, da se Lužica pripoji Češkoj, nego da se uzmogne spasiti, da ne ugine u njemačkom moru germanizacije. Tako je to pitanje postalo međunarodnim, a govor dra. Beneša bio je raširen po cijeloj Lužici i ostaloj Europi.

Zahtjevi Lužičana bili su ovi: I. Spojenje Gornje i Donje Lužice u jednu samostalnu državu. 2. Svi činovnici u Lužici, viši i niži imadu s narodom samo srpski govoriti. 3. Pučke škole imadu biti u Lužici srpske sa srpskim školskim knjigama, u kojima će se i njemački učiti. 4. Učiteljska škola, gimnazija, realka i gospodarska škola imadu biti srpske. 5. Ženska gospodarska škola i srednja škola imadu biti srpske. 6. Srpski jezik imade se uvesti u svim uredima, na pošti, željeznici i na sudu. 7. Imade se sazvati lužički sabor, bez kojega se ne može izdati nijedan zakon obvezatan za Lužičane. 8. Za unutrašnji poredak imade se uvesti lužička narodna straža. 9. Traži se gospodarska i trgovačka samostalnost lužičkoga naroda. 10. Za obje vjeroispovjedi vrijedi jednaka sloboda i pravo.

Dne 16. rujna 1919. održan je u Budišinu prvi lužičko-serpski sabor, koji se izjavio saglasan s djelima Narodnog vijeća. Sabor u Budišinu je istupio protiv saskog sabora u

Draždanima, uvjeren, da nijedan njemački sabor ili vlada ne će da ispune želje srpskog naroda. Zato se i sabor u Budišinu obratio na mirovnu konferenciju, da očuva lužički narod od njemačkog imperijalizma. Uto su Nijemci ulovili lužičkog kurira, koji je s uputama Narodnog vijeća putovao u Pariz, te su ga zatvorili. Ujedno su proveli premetačinu i kod sviju članova Narodnog vijeća, htijući ih optužiti radi bune protiv njemačkog naroda i države, koja se upravo raspadala. Nijemci su u Parizu stavili svoje protuprijedloge, nakon čega je mirovna konferencija 16. srpnja 1919. izjavila, da su velevlasti voljne osigurati njemačkim manjinama njihova prava, što se tiče škola, vjere i kulture, što se sve imade dati na provedbu Ligi naroda. Ujedno je na znanje uzeta izjava njemačkih delegata, da je Njemačka voljna postupati sa svojim manjinama na temelju ovih ustanova. Ove važne odluke su sada definitivni pravni temelj, kojim se može dalje poraditi oko samostalnosti Lužičana. U praksi se međutim sasvim drugačije dogodilo. Kada se vođa Lužičana Bart povratio iz Pariza u Budišin, optužiše ga Nijemci, da je narod bunio protiv narodnog jedinstva, te ga osudiše i zatvoriše, a sve je opet ostalo po starom, te Lužičani nisu do danas postigli svoju političku i narodnu samostalnost.

Od sviju Slavena imali su od vremena preporoda najviše veza s Lužičkim Srbima najbliži im Česi. To je bio i povod osnivanju lužičkog konvikta u Pragu, te kasnije osnivanju češko-lužičkog društva u Pragu pod imenom Adolf Černy, koji je veliki slavenofil sav svoj život posvetio lužičkosrpskom narodu i njegovim kulturnim i literarnim prilikama. Iz češke literature uputili su se i ostali Slaveni u lužičko-pitanje, poglavito južni Slaveni ili tadanji »Ilirci«, koji su se također stali zanimati za lužičke Srbe i Lužicu. Uz starije češke slaviste Dobrovskoga, Hanku, Čelakovskoga, Palackoga, Šafaržika, Erbena, Hattalu zanimali su se Lužicom slikar i skladatelj Ludvik Kuba, Eduard Jelinek, Halek, Neruda, Čech, Vrhlicky, no najviše Adolf Černy. Ovaj je od godine 1884. neprestano putovao cijelom Lužicom i napisao bezbroj članaka na češkom i lužičko-srpskom jeziku, te prevodio lužičke pjesnike na češki i obrnuto. Najvažnije mu je djelo, »Lužiće i Lužičti Srbove«, Prag 1912. A. Černija su općenito prozvali lužičkim konzulom. Po njemu je prozvan Českolužički spolek A. Č., utemeljen god. 1907., koji izdaje već šestu godinu »Českolužički Vjestnik ili Českoserbski Wjestnik« u Pragu pod redakcijom osobitog prijatelja lužičkih Srba dr. Jos. Pate, a donosi članke i na lužičkosrpskom jeziku, te kulturni pregled života cjelokupne Lužice. Redaktor dr. Jos. Pata jest neumornim istraživaocem i prijateljem tog najmanjeg slavenskog naroda, te je napisao cijeli niz djela i rasprava o Lužici i lužičkim Srbima, nekoje pače i s uputama za Jugoslavene, te napose Rječnik lužičko-češki-jugoslavenski.

Česi su mnogo utjecali i na glazbenom polju na razvoj lužičke narodne muzike. Lužičkosrpsko pjevačko društvo posjetilo je prije tri godine Prag, gdje je priredilo prekrasan koncerat pod vodstvom svog najboljeg zborovođe i kompozitora Bernata Krawca. Isti je sa svojom kćerkom pjevačicom priredio muzikalnu konferenciju, na kojoj je prikazao ostanke starih slavenskih pjesama s otoka Rujane i predjela Lüneburga kraj Hamburga iz XIII. stoljeća za Vitjeslava II. slavenskog kneza na Rujani. Kada se je iza toga povratio kući u Budišin, njemačka ga je vlada poradi njegovog slavenofilskog držanja odmah umirovila.

Lužički Srbi su g. 1920. posjetili svesokolski slet u Pragu te su poslije toga utemeljili g. 1921. prvi lužičkosrpski Sokol u Budišinu. Danas imadu već svoj savez sa preko desetak društava i nekoliko stotina članova, te su ove godine priredili i svoj prvi lužičkosrpski slet. Češko sokolstvo pomaže Lužičane na taj način, da im šalje svoje prednjake na pomoć i uzima njihove prednjake u svoju sokolsku školu, te je općenito pokroviteljem lužičkosrpskog sokolstva u tom smislu, da srpsku omladinu odbija od turnerskih krugova i dovodi u sokolske redove.

Lužičkih studenata imade danas oko stotine u Budišinu na srednjim školama te u Lipskom, Draždanima, i u Pragu. Sastaju se kao i prije redovito svake godine o Uskrsu i na velike praznike, te izdavaju već petu godinu svoj posebni vjesnik »Serbski Student« kao prilog Serbskim Novinama, koje izilaze već 84 godina.

Za kulturnu i narodnu slobodu Lužica zauzeli su se i slaviste sviju evropskih sveučilišta, njih 97 na broju, koji su otposlali memorandum Savezu naroda, koji su potpisali slaviste Engleske, Danske, Francuske, Norveške, Nizozemske, Poljske, Rusije, Bugarske, Švedske, Čehoslovačke, Ukrajine i Jugoslavije. Tu se naročito zahtjeva, da se iz jezikoslovnog i narodnopisnog razloga imade očuvati lužičkosrpski narod, njegova narodna kultura i jezik. Napose se za Lužičane zauzeo francuski slavenofil August Viersel, koji je izdao knjigu »Un peuple martyr«, te je inozemstvu prikazao sadanje žalosno stanje Lužice i lužičkih Srba, da je prava sramota za Nijemce, kako postupaju s ovom najmanjom granom Slavenstva.

Kod Hrvata bavio se lužičkim Srbima ponajviše Josip Milaković, profesor na učiteljskoj školi u Sarajevu. G. 1914. izdao je brošuru: Jakub Bart Ćišinjski, prilog novije lužičkosrpske književnosti, posvećen dr. Arnoštu Muki prilikom njegove 60-godišnjice. Nekoliko njegovih pjesama preveo je Milaković u svojoj zbirci: Iz slavenskih lugova, Zagreb, 1909. God. 1914. izdao je Milaković drugo izdanje svog dijelca »Dr. Ernest Muka« kao prilog poznavanja lužičkosrpske književnosti. Dr. Arnošt Muka kao glavni vođa na političkom i književnom polju Lužičkih Srba, redaktor mnogogodišnji lužičkog beletrističkog časopisa Lužica, bio je izabran članom dopisnikom Jugoslavenske Akademije u Zagrebu g. 1905., kr. Srpske akademije u Beogradu, počasnim članom Matice Srpske u Novom Sadu, te je dekoriran redom sv. Stanislava, komandirskim redom sv. Save i crnogorskim Danilovim redom. Dr. Muka je posjetio g. 1906. Zagreb, Ljubljanu i hrvatsko Primorje, te je stekao na jugu mnogo osobnih poznanstva i iskrenih prijatelja.

O lužičkim Srbima izdao je Milaković još jednu brošuru: Lužički Srbi, II. izdanje g. 1920. u Sarajevu. U toj knjižici naći će svi oni, koji se interesiraju za Lužičke Srbe, dragocjeni materijal o cjelokupnom razvoju kulture i literature od najstarije davnine do danas.

Inspektor Vladoje Dukat također se vrlo zanima za lužičke Srbe, te je u više navrata referirao o njihovim književnim prilikama i izdanjima te je ujedno i povjerenikom Maćice Serbske za župu zagrebačku.

Žalibože da i Lužičani nisu u svemu složni, te im je na taj način njihov položaj dosta težak u nacijonalnoj borbi za opstanak. Dijeli ih vjera i narječje. Jedni su katolici i pišu latinicom i češkim pravopisom, a drugi su protestanti te pišu švabahom te goticom. Dosadanji svi pokusi nisu uspjeli da ih ujedine, tim više, što su kroz stoljeća razdijeljeni i politički u dvije države, a Donjolužičani su još napose silno rastepeni po velikom njemačkom teritoriju.

Dr. Franjo Bučar.

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi. **Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.**

Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.